T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ PRİZREN SANCAĞINDA EĞİTİM KURUMLARI

YUNUS EMRE AY

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SABRİ CAN SANNAV

EDİRNE 2023

Tezin Adı: II. Abdülhamid Dönemi Prizren Sancağında Eğitim Kurumları

Hazırlayan: Yunus Emre AY

ÖZET

Eğitim ve öğretim, toplumların ilerlemesinde, inşaasında ve geri kalmasında çok önemli bir yere sahiptir. Çağın gereksinimlerine uyum sağlayabildiği ve ihtiyaçları karşılayabildiği sürece varlığını devam ettirmiş, toplumu inşa edici görev üstlenmiştir. Fakat görevini yerine getiremeyen eğitim ve öğretim, toplumların geri kalmasına ortam hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nde de devletin içine düştüğü olumsuzluklardan eğitim-öğretim faaliyetleri de nasibini almıştır.

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), Osmanlı Devleti'nin son yıllarında meydana gelen birçok siyasi, sosyal ve askeri gelişmelerine tanık olmuştur. Bu süreç içerisinde eğitim gelişmelerinin takip edilmesi Osmanlı Devleti'nin son dönemini daha iyi anlamak için oldukça önemlidir. Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin merkeze uzak konumda bulunan Prizren sancağının eğitim yapısı ele alınarak bölgede yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler üzerinde durulacaktır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin Kosova vilayetine bağlı Prizren sancağında II. Abdülhamid Dönemi'nde (1876-1909) eğitim-öğretim faaliyetleri incelenmiştir.

Çalışma 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Osmanlı Devleti'nde eğitim hakkında bilgi verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde Prizren ve Prizren sancağına bağlı kazalardaki eğitim öğretim kurumlarına ve faaliyetlerine değinilmiştir. Çalışma hazırlanırken genellikle ana kaynak olarak maarif salnameleri, vilayet salnameleri ve arşiv belgelerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Prizren, Eğitim, Abdülhamid, Osmanlı Devleti

Name of Thesis: Education in the Prizren Sanjak of the II. Abdulhamid Period

Prepared by: Yunus Emre AY

ABSTRACT

Education and training play an very important role in the backwardness of societies as well as in their progress. It has continued as long as it can adapt to the needs of the age and meet the needs, and has undertaken the task of constructing the society. Education and training that can not fulfill its duty has prepared the backyard environment of the societies. In the Ottoman Empire, the educational activities were also affected by the negativities of the state.

The second Abdülhamid period (1876-1909) witnessed many political, social and military developments that took place in the last years of the Ottoman Empire. Continuing education in this process is very important to better understand the last period of the Ottoman Empire. In this study, we will examine the political and social developments in the region where the education center of the Prizren Sanjak, located in the distant locations of the Ottoman Empire is located. In the study, there are educational activities during the reign of Abdulhamid the second (1876-1909) in the Prizren sanjak of the Kosovo Province of the Ottoman Empire.

The study consists of 3 main equipment. First part; Information about education in the Ottoman Empire was given. In the second and third part; education and training activities in Prizren and the districts of Prizren sanjak are mentioned. In the study, generally, Education Yearbooks, Provincial Yearbooks and Archive Documents were used as the main source.

Anahtar Kelimeler: Kosovo, Prizren, Education, Abdulhamid, Ottoman Empire

ÖNSÖZ

Ülkemiz, eğitim tarihi bakımından uzun bir geçmişe sahiptir. Birçok Türk ve İslam devletlerinin mirasıyla uzun bir serüven halinde günümüze kadar gelmiştir. Bu serüven içerisinde II. Abdülhamid Dönemi önemli bir yere sahiptir. II. Abdülhamid , kendisinden önce gelen mirası benimsemiş ve üzerine dönemin şartlarına göre yeni bir düzen eklemiştir. Özellikle bu dönemdeki eğitim sistemi Cumhuriyet kadrolarını yetiştirmiştir.

Osmanlı Devleti hâkim olduğu coğrafyalarda birçok eğitim kurumunu miras bırakmıştır. Prizren de bu Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyanın en önemli köprülerinden biridir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda eğitim öğretim alanında önemli yenilikler yaşanmıştır. II. Abdülhamid Dönemi'nde ise geçmişe yapılması düşünülen kâğıt üzerinde yer alan bu düşünceler uygulamaya konulmuştur. Osmanlı Devleti'nde çok sayıda eğitim-öğretim kurumu ortaya çıkmış ve Batı tarzı yenilikler bu kurumların şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada II. Abdülhamid Dönemi eğitim politikalarının Prizren sancağı üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Temel kaynağını maarif salnameleri ve vilayet salnamelerinin oluşturduğu tezimizde Prizren sancağındaki eğitim-öğretim faaliyeleri ele alınmıştır.

Öncelikle lisansüstü eğitim hayatımda başlangıçtan itibaren destek olan, bu çalışmayı yapmamda beni teşvik eden ve bana yol gösteren kıymetli hocam Dr. Öğretim Üyesi Sabri Can SANNAV'a teşekkür ederim. Trakya Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimim boyunca emeklerini gördüğüm hocalarıma şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez süresince kendilerine fazla zaman ayıramadığım değerli eşim ve sevgili oğluma verdikleri destek için teşekkür ederim.

Yunus Emre AY

Tatvan - 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLOLAR ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **viii**
GİRİŞ **1**

1.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDE EĞİTİM **27**
1. Sıbyan ve İptidai Mektepleri 37
2. Medreseler 42
3. Rüşdiye Okulları 43
4. İdadi Okulları 45

2.BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE PRİZREN SANCAĞINDAKİ EĞİTİM KURUMLARI **48**
1. Prizren Maarif Komisyonu 48
2. Prizren'deki İptidaiye Mektepleri 49
3. Prizren'deki Sıbyan Mektepleri 58
4. Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi 61
5. Prizren'deki Gayrimüslim Mektepleri 71
6. Prizren'deki Medreseler 72
7. Prizren'deki Kütüphaneler 74

3.BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE PRİZREN SANCAĞINA BAĞLI KAZA VE NAHİYELERDEKİ EĞİTİM KURUMLARI **75**
1. Kalkandelen Kazası **75**
1.1. Kalkandelen Maârif Komisyonu 75
1.2. Kalkandelen'deki İbidaiye Mektepleri 76
1.3. Kalkandelen'deki Sıbyan Mektepleri 77
1.4. Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi 81

1.5. Kalkandelen'deki Gayrimüslim Mektepler 82
1.6. Kalkandelen'deki Medreseler 83
1.7. Kalkandelen'deki Kütüphaneler 84
2. Luma Kazası 85
2.1. Luma'daki İbtidâiye Mektepleri 85
2.2. Luma'daki Sıbyan Mektepleri 85
2.3. Luma Mekteb-i Rüşdiyesi 85
3. Rahofça Nahiyesi 85
3.1. Rahofça'daki Sıbyan Mektepleri 86
3.2. Rahofça'daki Gayrimüslim Mektepleri 86
4. Gostivar Nahiyesi 87
4.1. Gostivar'daki Sıbyan Mektepleri 87
4.2. Gostivar'daki İptidai Mektebi 88
4.3. Gostivar Mekeb-i Rüşdiyesi 88
4.4. Gostivar'daki Gayrimüslim Mektepleri 89
4.5. Gostivar'daki Medreseler 89
5. Kalis Nahiyesi 90
5.1. Kalis'deki Sıbyan Mektepleri 90
SONUÇ 91
KAYNAKÇA 94
EKLER 100
Ek 1. Prizren'den Genel Bir Görünüm **100**
Ek 2. Prizren'den Harita Üzerindeki Konumu **101**
Ek 3. Faydalanılamayan Prizren Darülmuallimin Mektebi'nin lağvedilerek muhassasatının Merkez İdadisi dâhilinde açılan Darülmuallimin'e devredilmesi ve transkripti. **102**
Ek 4. İnşaatı tamamlanan Prizren Rüşdiyesi'nin açılışı merasimi ve bunun gazetelerde ilanı ve transkripti. **105**
Ek 5. Kosova vilayeti dahilinde mevcud ve yeniden açılması gereken ibtidai ve sıbyan mekteblerinin miktarına dair cetvel ve transkripti. **107**
Ek 6. Kosova Vilayeti dâhilinde Prizren Sancağı İkinci İbtidai Mektebi talebesinin umumi imtihan cetveli ve transkripti. **118**
Ek 7. Prizren İnas Rüşdiyesi'ne ait imtihan cedveli ve transkripti. **129**

Ek 8. Prizren kazasına Darülmuallimin'den mezun bir muallim tayin edilmesinin istendiği ve transkripti. **135**

Ek 9. Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi'ne ait üç aylık hülasa cedveli ve transkripti. .. **138**

Ek 10. Prizren'de ilk defa yeni eğitim sistemine uygun bir ibtidai mektebinin açılmış olduğunun bildirildiği ve transkripti. **141**

Ek 11. Prizren'de inşa edilen ibtidai mektebinin açılışı dolayısıyla Kosova Vilayeti'nce mahalline tebrikname gönderildiği ve mektebin padişahın adıyla isimlendirilmesi için izin istendiği ve transkripti. **145**

Ek 12. Sırp Mektebinde öğrenim gören öğrencilerin Müslüman mekteplerine geçmek istedikleri. **148**

Ek 13. Prizrende Hristiyan Mektebinin Açılması **149**

Ek 14. Prizren'e bağlı Gortosel köyü hristiyan mektebi planı **150**

Ek 15. Prizrende İlkokul İnşaası **151**

Ek 16. Prizrende Ortaokul İnşaası **152**

Ek 17. Prizrende İlkokul Tesisi **153**

Ek 18. Kosova Vilayetine 162 Adet Okul Açılması ve transkripti **154**

TABLOLAR

Tablo 1. (1-1) Kosova Vilayetinin Mülki Taksimatı (H. 1311/M. 1893) 11
Tablo 2. 1897 Osmanlı Devleti İstatistik Yılığına Göre Kosova Vilayetinin İdari Bölümleri 25
Tablo 3. 1897 Yılı İstatistik Yıllığına Göre Kosova Vilayetinin Nüfusu 25
Tablo 4. 1897 Yılı İstatistik Yıllığına Göre Kosova Vilayetinin Nüfusunun Cemaatlere Göre Taksimatı 26
Tablo 5. II. Abdülhamid'in Devraldığı Eğitim Mirası 35
Tablo 6. Prizren Sancağındaki Rüştiyeler, Öğrenci, Memur, Öğretmen Sayıları ve Açılış Tarihleri (1894-1895) 35
Tablo 7. Prizren Sancağındaki İslam İptidayileri ve Öğrenci Sayıları (1894-1895) 36
Tablo 8. Prizren Sancağındaki Resmi ve Özel Okul Sayıları (1905-1908) 36
Tablo 9. Prizren Maarif İdaresi (1903) 49
Tablo 10. Prizren'deki İptidai Mektepleri (1893-1896) 55
Tablo 11. Prizren'deki İptidai Mektepleri (1901-1903) 56
Tablo 12. Prizren'deki Sıbyan Mektepleri (1893-1896) 61
Tablo 13. Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi (1899-1900) 70
Tablo 14. Prizren'deki Gayrimüslim Mektepleri (1899-1903) 71
Tablo 15. Prizren Sancağı Medreseler (1903) 73
Tablo 16. Kosova Vilayetinde Mevcut Kütüphaneler ve Kütüphanelerde Bulunan Eserlerin Miktarları 82
Tablo 17. Prizren'deki Kütüphaneler (1903) 84
Tablo 18. Kalkandelen'deki İptidai Mektepleri (1898-1899) 76
Tablo 19. Kalkandelen'deki İptidai Mekepleri (1901-1903) 77
Tablo 20. Kalkandelen'deki Sıbyan Mektepleri (1893-1896) 78
Tablo 21. Kalkandelen'deki Sıbyan Mektepleri (1903) 79
Tablo 22. Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi (1903) 82
Tablo 23. Kalkandelen'deki Gayrimüslim Mektepleri (1903) 83
Tablo 24. Kalkandelen'deki Medreseler (1903) 83
Tablo 25. Kalkandelen'deki Kütüphaneler (1899-1903) 101
Tablo 26. Rahofça'daki Sıbyan Mektepleri (1893-1896) 86
Tablo 27. Gostivar'daki Sıbyan Mektebi (1901) 87
Tablo 28. Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi (1893-1896) 88
Tablo 29. Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi (1903) 89
Tablo 30. Gostivar'daki Medreseler (1903) 90
Tablo 31. Kalis'deki Sıbyan Mektepleri (1893-1900) 90

KISALTMALAR

age	**:**	**Adı geçen eser**
agm	**:**	**Adı geçen makale / madde**
agt	**:**	**Adı geçen tez**
BOA	**:**	**Başbakanlık Osmanlı Arşivi**
c.	**:**	**Cilt**
çev.	**:**	**Çeviren**
DİA	**:**	**Diyanet İslam Ansiklopedisi**
ed.	**:**	**Editör**
haz.	**:**	**Yayına hazırlayan**
km.	**:**	**kilometre**
KVSR	**:**	**Kosova Vilayeti Salname-i Resmisi**
m.	**:**	**metre**
s.	**:**	**Sayfa**
sy.	**:**	**Sayı**
SNMU	**:**	**Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumi**
SBE	**:**	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
TDV	**:**	**Türkiye Diyanet Vakfı**
vs.	**:**	**vesaire**
Yay.	**:**	**Yayınları**

GİRİŞ

Amaç

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Osmanlı Devleti'nin çağa ayak uydurmak, devletin devamlılığını sağlamak için çeşitli ıslahatların yapıldığı ve bu ıslahatlar yapılırken de ciddi sorunlarla uğraşıldığı bir dönemdir. Şüphesiz bu ıslahatların da en önemlisi özellikle Cumhuriyet kadrolarını oluşturacak olan devlet adamlarının yetiştirildiği eğitim alanında olmuştur. Bu yüzden çalışmamızda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla düzenin bozulduğu Balkanların köklü vilayeti Kosova'nın Prizren sancağındaki eğitim yapısını dönemin şartları da göz önüne alındığında siyasi ve sosyal olayları takip etmek amaç edinilmiştir.

Önem

II. Abdülamid, Osmanlı Devleti'nin zamana ayak uydurmak ve varlığını korumaya yönelik çok çeşitli ıslahatların yapıldığı bir dönemde doğmuş ve bu sürece ciddi katkılar sağlamış önemli bir devlet adamıdır. Bilhassa eğitimde, devlet-toplum ilişkilerini bütünleştirmede kendisinden önceki padişahların özlediği başarıyı yakalamıştır. II. Abdülhamid'in eğitim anlayışı ve yaptıklarını objektif değerlendirebilmek için tahta çıktığı dönemin şartlarını ve imkânlarını dikkate almak gerekir.

Milliyetçilik akımının etkisiyle isyan eden Balkan milletleri 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması'yla daha da hareketlenmeye başlamış ve bu durum Balkan Savaşları'na kadar devam etmiştir. Kosova Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılan Kosova vilayetine bağlı Prizren sancağı da Balkanların önemli merkezlerinden biridir. Çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bu sancak sosyal ve kültürel bakımdan oldukça zengindir. Özellikle merkeze uzak olması sebebiyle eğitim ile ilgili ıslahatların, Prizren sancağında uygulanıp uygulanmadığı ve eğitim kurumlarının çeşitliliği o dönem için sıkıntı içinde bulunan Balkanlar hakkında bize önemli bilgiler verecektir.

Araştırma Yöntemi

Konuyla ilgili arşiv vesikaları, Maarif-i Umumiye Salnameleri, Kosova ve Prizren vilayet salnameleri, döneme ait eserler, yerli ve yabancı araştırma eserleri, makaleler, döneme ait yerel ve ulusal gazeteler, süreli yayınlar, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenip belirli bir plan oluşturularak yazılmıştır

Kaynakların Değerlendirilmesi

Prizren sancağındaki eğitim kurumları ile ilgili kaynak araştırması yaptığımızda öncelikle vilayet ve maarif salnameleri öne çıkmaktadır. Salnameler, yazıldığı döneme ait tarihi, coğrafi, idari yapı, kurumlar, şahıs biyografileri, bilimsel, ekonomik, eğitim, kültür ve diğer alanlarda çok önemli bilgiler içeren objektif kaynaklardır. Dönem içerisinde yazan memura bağlı olarak bazen aynı ifadelerin tekrarlandığı bazen de sayısal ifadelerde yanlış hesaplamaların yapıldığı da görülmüştür.

Kaynak olarak kullandığımız Kosova Vilayet Salnameleri 1879-1900 yılları arasında 8 adet yayımlanmıştır. Bu salnamelerde özellikle eğitim ile ilgili bölümler incelenmiştir. Prizren sancağı, kazaları ve nahiyelerinde bulunan eğitim kurumları, öğretmen ve öğrenci sayıları, okullar hakkında genel bilgilere ulaşılmıştır. Vilayet salnamelerinin devlet salnameleri kadar düzenli basılmadığı söylenebilir. Bu bağlamda Kosova Vilayet Salnameleri'nin de düzenli basılmadığı gözlemlenmiştir.

Prizren sancağı ve bağlı kazalardaki eğitim kurumları hakkında bilgi edinmek için maarif salnamelerinden istifade edilmiştir. Maarif salnameleri 1898-1903 yılları arasında 5 adet yayımlanmıştır. Transkript edilen bu salnamelerde mektep-medrese sayıları, öğrenci ve muallim bilgileri gibi eğitime yardımcı unsurlar hakkında bilgilere ulaşılmıştır.

Prizren sancağındaki eğitim faaliyetleri ve eğitim kurumları hakkında önemli belgelere ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belge ve dokümanlardan ulaşmaktayız. Ek olarak sunulan bu evraklar daha çok günlük hayatta eğitim ile ilgili yaşanılan durumlar, mektep açılış merasimleri, not cetvelleri, mektep inşaları ve mektep planları ile ilgilidir. Bu çerçevede Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye

Kalemi Evrakı, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, Başbakanlık Şura-yı Devlet Evrakı, Maarif Evrakı ve çeşitli diğer tasniflerden yararlanılmıştır.

Tezimizde kullandığımız mektep sayıları, talebe sayıları, mekteplerde okutulan dersler gibi istatistik bilgileri için Tevfik Güran'ın hazırlamış olduğu Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897 ve Mehmet Öznur Alkan'ın yayına hazırladığı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924 isimli çalışmalardan istifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her vilayetindeki eğitim istatistikleri ile ilgili bilgi veren bu kaynaklar eğitim konusu ile ilgili çalışma yapmak isteyenler için önemli bilgiler sunmaktadır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde eğitim anlayışını genel olarak inceleyen Bayram Kodaman'ın "Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi" isimli çalışması, yapılan çalışmaları ve alınan sonuçları ortaya koyan, dönemin siyasi gelişmelerinin arka planını da gözden kaçırmadan aktaran önemli bir eserdir. Bu bakımdan çalışmamızda bize önemli bir yol göstermiştir. Yahya Akyüz'ün Türk Eğitim Tarihi (MÖ.1000-MS.2008) isimli çalışması geçmişten günümüze eğitimde yaşanan olayları eleştirel bir gözle ortaya koymaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndan temin ettiğimiz Çevren Dergisi'nin 30,37 ve 39. sayılarında Mücahit Asımov'un "Kosova Salnâmeleri'nde Yazıldığına Göre Kosova Vilayetindeki Mektepler", "Kosova Vilayetinde İptidaiyeler" ve "Kosova Vilayetinde Rüştiyeler" başlıklı makalelerinden konumuz ile ilgili bölümlerden faydalanılmıştır.

Kaza ve nahiyeleri daha iyi tanıyabilmek için Şemseddin Sami'nin tarih, biyografi ve coğrafya ansiklopedisi "Kâmûsu'l-A'lâm" isimli eserlerinden yararlanılmıştır. Bunlardan başka Kosova ve Prizren ile ilgili birçok kitap, makale ve tezlerden faydalanılmış, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi ve kaynak kullanımı açısından kaynakça da gösterilmiştir. Arşiv belgelerinde ve salnamelerde yer alan Rumi ve Hicri tarihleri Miladi tarihe çevirirken Türk Tarih Kurumu'nun web sayfasında yer alan "Tarih Çevirme Kılavuzu" esas alınmıştır. Ayrıca yine bu belgelerde yer alan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin

Türkçeleştirilmesinde Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlüğü'nden yararlanılmıştır.

Kosova Vilayeti

Balkanlarda meşhur bir ovanın adı olan Kosova kelimesinin arşiv kayıtlarında, belgelerde bazen ك harfiyle bazen de ق harfiyle yazılışı görülür[1]. Âşıkpaşazâde'nin verdiği bilgilere bakıldığı zaman Kosova ile ilgili her iki kullanımın da aynı yeri gösterdiği görülecektir. Genel olarak kelimenin aslının Kosa/Köse-ova vb. kelimelerden geldiği ileri sürülmektedir. Kelime anlamı itibariyle bu karşılığa sahip olan Kosova konum itibarı ile Balkanların ortasında güneydoğudan kuzeybatıya yer alır ve 500 km² bir alanı vardır. Dağlarla çevrili, sık ve gür ormanlarla kaplı olan Kosova Ovası oldukça verimli alana sahiptir. Yaklaşık 600 metre civarından denizden yükseliği bulunan Kosova Ovası önemli akarsulara ev sahipliği yapmaktadır.

Coğrafi bakımdan ticaret yollarının buluştuğu önemli bir yerleşim yeri olan Kosova Ovası birçok kavim ve uygarlık tarafından istila edilmiştir. Eskiçağ'da bu bölgeye Dardania adı verildiği ve M.Ö. IV-V. yüzyıllarda bu bölgede Dardania Krallığı'nın hâkimiyet kurduğu öne sürülmektedir. M.Ö. çağlardan beri yerleşim yeri olan Kosova Ovası, Roma İmparatorluğu'nun 395 tarihide Doğu ve Batı olmak üzere ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında varlığını sürdürdü. Kavimler Göçü'yle beraber Hunlar, Peçenekler, Vizigotlar, Alanlar ve Bulgarlar Kosova Ovası'na hâkim oldular. 546-547'de Kosova Ovası'n a ilk Slav akınları yapıldı. Arnavutlar da batıdan Kosova'ya yayıldılar. Bazı bölgeleri Bizanslılar, Sırplar ve Bulgarlar arasında hâkimiyet mücadelesine konu olan Kosova bölgesi daha sonraları bazen Sırpların hâkimiyetine geçmiş, bazen de Bizans hâkimiyetini kabul ederek bu imparatorluk tarafından yönetilmiştir. 1163'te Sırpların Kosova'da Bizanslılara karşı büyük bir zafer elde etmesi üzerine Sırp Devleti yerleşti ve Kosova, XIII. yüzyılın başından itibaren tamamen Sırp Krallığı'nın hâkimiyetine girdi.[2]

---

[1] Nefize Güler, *Salnamelere Göre Kosova Vilayetinde Eğitim-Öğretim*, (Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2019, s.18.
[2] Münir Aktepe, *a.g.m.*, s.216.

Kosova bölgesinin XIII. yüzyılda Sırp Krallığı'nın hakimiyetine girmesinden yaklaşık 700 yıl önce Türklerin ileride yurt yapacakları Balkan topraklarına akınları başlamıştır. Türk boyları burada bazen Trak, Slav ve Dac'lardan oluşan yerli unsurlarla etkileşime girerek ortadan kaybolduğu gibi (XI. yüzyılda Oğuzlar gibi) bazen de bu bölgede askeri anlamda hâkim olarak güçlü büyük devletler kurmuşlardır. Genellikle ilk olarak keşif ve gözlem yapan bu Türk boyları yaşanılan etkileşim sonucunda milli ve dini kimliklerini yitirmişlerdir. Yaşanan bu ilk göç hareketlerinden sonra bu bölgeye Anadolu'dan birçok Türk-Müslüman grupların göç ettiği görülmektedir. Bu göç hareketi 1260'da Moğol İstilası'ndan kaçarak Bizans İmparatorluğu'na sığınan Anadolu Selçuklu Devleti sultanı İzzettin Keykavus önderliğinde yaşanmıştır. Onun ardından Moğol baskı ve zulmünden kaçan Türkmenler Derviş Sarı Saltuk ile kendilerinden önceki göç eden grupların yanına gelmiş ve günümüzde Romanya sınırlarında yer alan Dobruca bölgesine yerleşmişlerdir. Bu göç hareketi sayesinde bölgede birçok Türk kasabaları kurulmuştur. Burada uzun süre yaşayan Türkler her ne kadar kültürlerini muhafaza etmeye çalışsalar da zamanla Hristiyanlığı kabul ederek Slavlaşmışlardır.[3]

Osmanlılar Dönemi'ne gelince, Osmanlı Beyliği ilk defa 1321 yılında Bursa'nın sahil kesimini ele geçirdikten sonra Bizans'ı tehdit etmek için sayısı çok fazla olmayan gruplar halinde Rumeli'ye geçiş yaptı ve bölgeyi tanıma imkânını elde etti.[4] Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleri'yle ilişkileri ise Orhan Bey Dönemi'ne denk gelmektedir. 1340 yılında Bizans İmparatoruluğu içerisinde yaşanan taht kavgalarından her iki taraf taht adayı da Osmanlı Beyliği'nden yardım istedi ve Osmanlı Beyliği de bu fırsattan yararlanmasını bildi. Osmanlılar paralı asker ve destek güç olarak Bizans İmparatorluğu'ndaki taht mücadelesinde Kantakuzenos'dan yana destekte bulundular.[5] Kantakuzenos bir taraftan taht mücadelesi ile uğraşırken diğer taraftan Sırp akınlarıyla uğraşıyordu. Bu sebeple Orhan Gazi'den yardım istedi ve karşılığında Gelibolu'da bulunan Çimpe Kalesi'ni Osmanlı Beyliği'ne verdi. Rumeli de ilk Osmanlı toprağı kabul edilen Çimpe Kalesi'nin alınmasıyla Osmanlı Beyliği

[3] Halil İnalcık, *"Balkanlar ve Türkler"*, Bal-Tam Türklük Bilgisi, Prizren- 2005, sayı: III, s. 21.
[4] Mehmet İnbaşı, *"Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti"*, Türkler Ansiklopedisi, C.9, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 155.
[5] İnbaşı, *a.g.m.*, s. 155.

burayı yapılacak seferler için üs bölgesi yaptı. Çimpe Kalesi'ne Süleyman Paşa ve birlikleri yerleşip, planlanan fetih hareketleri için uygun zemin oluşturdular.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda üstlendiği ilerleme Şehzade Süleyman Paşa'nın ölümü ile birlikte yavaşlamıştır. Bu tarihten sonra özellikle Lala Şahin Paşa ve Evrenos Bey gibi ünlü devlet adamları, akıncıların gösterdiği gayretler bu bölgedeki fetihleri yeniden canlandırmıştır. Bu dönemde Lüleburgaz, İpsala, Malkara ve Dimetoka gibi şehirler fethedilerek Osmanlı hâkimiyetine girmişlerdir. Osmanlı kuvvetlerinin, Sırp ve Bulgar kuvvetleriyle 1361 yılında yaptığı savaş sonucunda Edirne, Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve başkent yapılmıştır.[6] Her geçen gün Balkanlardaki hâkimiyet alanını genişletmenin önünü açan bu fetihler sayesinde Türkler, Balkanlarda kararlı bir şekilde ilerlemiştir. Osmanlı Beyliği, Balkanlarda çok hızlı bir şekilde sınırlarını genişletmiştir. Yapılan bu fetih hareketlerinin önünden hiçbir engel olmaması Osmanlıların işini kolaylaştırmıştır. Çünkü bu dönemde Balkanlarda Osmanlı askerini durdurabilecek kuvvette bir devlet bulunmamaktaydı. Fetihlere süratle devam eden Osmanlı Devleti 1363 yılında da Filibe'yi fethederek Bizans İmparatorluğunu baskı altında tutmaya devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin fethettiği yerlerde teşkilatlatanma çalışmaları yapmaları ve kalıcı hale gelmek için yaptığı faaliyetler Edirne ve diğer Balkan şehirlerini geri almak isteyen Bulgar ve Sırp kuvvetlerini harekete geçirmiştir. Papanın çağrısıyla bir ordu oluşturulmuş ve Edirne'ye doğru harekete geçmiştir. Bunun üzerine Hacı İlbeyi liderliğindeki bu ordu düşman Haçlı kuvvetini yenilgiye uğratmıştır. Sırpsındığı adı verilen bu savaş ile beraber Türk birlikleri Balkanlarda daha rahat hareket imkanı bulmuş ve ilerleyişini devam ettirmiştir.[7] Yapılan bu savaş bölgedeki Osmanlı hareketi için çok önemli bir adımdır. Bu savaşla beraber Sırplar kendi aralarındaki rekabetten dolayı parçalanmış ve bir kısmı Osmanlı hakimiyetini kabul etmiştir. Böylece Osmanlı hakimiyetini kabul eden Sırplar vergi vermeyi ve savaş zamanı Türk ordusuna asker göndermeyi vaat etmiştir.[8]

---

[6] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C.I**,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.163.
[7] Uzunçarşılı, age, s.168.
[8] Seda Şahin Ahmetaj, *Kosova Vilayeti: İpek Sancağı'nın İdari ve Sosyal Yapısı (XIX. Yüzyıl)*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012, s.31-32.

I. Murad zamanında Osmanlılar beylik özelliğinden sıyrılıp devlet hüviyetine kavuşmuştur. I. Murad Dönemi'nde Osmanlı Beyliği yaptığı büyük fetihlerle Balkanlardan Avrupa'ya doğru ilerleme imkânı bulmuşlardır. Özellikle kuvvetli akıncı beyleri sayesinde yürütülen ve sürekli diri tutulan gaza fikri yapılan fetihlerde önemli yere sahiptir. Bu dönemde oldukça zayıf durumda olan Bizans İmparatorluğu Balkanlara müdahale edecek konumda değildi.[9] Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Macaristan içlerine kadar ilerlemesi bu bölgede hâkimiyet kuran kralları endişeye düşürmüş ve Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yapmalarına sebep olmuştur. Bu ittifak sayesinde oluşturulan ordunun 1388 yılında Osmanlı Beyliğini Ploşnik'te mağlup etmesi üzerine Hristiyanlarda Osmanlı Devleti'nin yenilebileceği fikri uyandı. Bu sebeple Osmanlıları bölgeden atmak isteyen Sırp, Bulgar, Macar, Eflak ve Bosna kralları ittifak kurarak Osmanlı Beyliğine karşı birleştiler.[10] Bu esnada Anadolu'da seferde bulunan I. Murad, Balkanlarda oluşan bu ittifakı haber alır almaz süratle Rumeli'ye geçmiştir. Oluşturulan Haçlı ittifakını mağlup etmek üzere Kosova bölgesine ilerleyen Evrenos Bey Kosova Ovası'nda haçlı kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı ordusunun bölge üzerine I. Murad ani saldırıya geçmek istemiş fakat Evrenos Bey, havanın sıcak, düşmanın moral olarak üstün ve Osmanlı askerinin yorgun olması gibi sebeplerden dolayı savaşı bir sonraki güne bırakma tavsiyesinde bulunmuştur. Sultan I. Murad bu tavsiyeyi dikkate alarak savaşı ertelemiştir.[11] Osmanlıların Balkanlardaki kaderini belirleyecek bu savaş için genel olarak 15 Haziran 1389 tarihi kabul edilir.[12] Sekiz saatlik bu savaş sonucunda Haçlı ordusu bozguna uğratılarak dağıtılmıştır. Bu savaşta Sultan Murad bir Sırp asker tarafından şehit edildi. Bu askerin adı Miloş Obiliç idi.[13] Sultanın şehit olduğu yerde iç organları defnedildi ve buraya Meşhed-i Hüdavendigar adı ile bir türbe yaptırıldı.

Kosova Savaşı'nda alınan zafer Balkanlarda 500 yıllık Osmanlı hâkimiyetinin başlangıcı olmuştur. Osmanlı zaferiyle birlikte Balkanlarda 500 yıllık Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Bu savaşla beraber Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne

---

[9] Feridun M. Emecen, *"Kosova Savaşları"*, DİA, C. 26, s. 222.
[10] Yusuf Halaçoğlu, *"Birinci Kosova Savaşıyla İlgili Kaynaklar"*, I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 22.
[11] Halaçoğlu, *a.g.m.*, s.23.
[12] Seda Şahin Ahmetaj, agt, s.34.
[13] Osman Baymak, *Tarih Boyunca Avrupa Kavşağı Kosova*, Bay Yayınları, Prizren 2008, s.132.

karşı koyabilecek güçler ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Fetret Devri'nde içerisinde bulunduğu durum Balkan devletleri için bir fırsat olmuş fakat Balkan devletleri kendi sorunları sebebiyle bu fırsatı değerlendirememiştir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda ilerlemeleri bölgede etkin güç olan Macar krallığının çıkarları için tehdit oluşturuyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti ve Macar Krallığına ait ordular 1444 yılında Varna'da karşı karşıya gelmiştir. Bu savaş kesin Osmanlı zaferiyle sonuçlanmış ve Macarlar tekrardan saldırı yapmak için güdülenmiştir. Bu amaçla Hunyadi, Macar bölgesinde birçok komutanla ittifak yaparak yeni bir haçlı hareketinin başını çekmiştir. O sırada Arnavutluk bölgesinde bulunan ve kuşatmayla meşgul olan II. Murad, kuşatma sonrasında ordularını dinlendirip Edirne'ye dönme planı içerisindeyken Macarların büyük bir orduyla harekete geçtiği ve öncülerinin Belgrad'dan geçmekte olduğu söylentileri geldi. Durumu anlamak için Martaloz Doğan'ı gönderen Sultan Murad, Macar memleketinin büyük komutanların öncülüğünde harekete geçtikleri haberini aldı.[14] Durumun ciddiyetini anlayan II. Murad, askerlerini Sofya'da toplayarak düşman kuvvetlerini karşılamak üzere Kosova Ovası'na doğru ilerledi. Kosova Ovası'nda karşı karşıya gelen orduların asker sayısı hakkında çeşitli görüşler öne sürülse de Macar ordusunun 30-35.000 Osmanlı ordusunun da tahmini 50.000 dolaylarında olduğu söylenebilir. Ayrıca Macarların ordusu iyi donanımlı ve düzenli birliklerden oluşmasının yanında çeşitli kaynaklara göre 700-1500 arasında değişen, üzerlerinde topların bulunduğu arabalara da sahipti. Osmanlılar ise sağ kısımda Anadolu, sol kısımda Rumeli süvarileri ve ortada yeniçeri ve azeplerin koruması altında padişahın bulunduğu merkezi kuvvetlerden oluşan bir düzen içerisindeydi.[15] Osmanlı savaşlarında daha önce de benzeri yapılan savaş düzeniyle galibiyetler kazanılmıştı. Dört gün süren savaş çok zorlu geçmiştir. Nihayet Osmanlı ordusunun taktik başarısıyla savaş Osmanlı lehine sonuçlanmış ve zor da olsa kazanılmıştır. Savaş sonunda soyluların çoğu ölmüş, Hunyadi ise kaçmayı başarmıştır. Bunun yanında esir alınıp padişahın huzuruna getirilen Çeh Banı, her yıl beş-altı bin insanla padişahın hizmetine gireceğini ve ülkesinin her yerini Osmanlı kanunlarına göre yöneteceğini vaat etse de II. Murad bu

[14] Seda Şahin Ahmetaj, *a.g.t.*, s.36.
[15] Feridun M. Emecen, *"Kosova Savaşları"*, DİA, C. 26, s. 222.

sözleri reddederek başını vurdurmuştur.[16] Macarların Balkanlar'daki gücünü azaltan ve Osmanlı hâkimiyetinin sarsılmazlığını pekiştiren II. Kosova Savaşı Osmanlıların Balkan egemenliği konusunda atmış olduğu ciddi ve emin bir adım şeklinde değerlendirilebilir. Varna'daki yenilgiden sonra aynı yenilgiyi Kosova'da alan müttefik Haçlı orduları için Osmanlı Devletinin bu zaferi, tekrar birleşip bir güç oluşturabilme yolundaki ümit ve isteklerini de kırar niteliktedir. Osmanlı Devleti II. Kosova zaferiyle birlikte bölgedeki konumunu güçlendirip bundan sonraki ilerlemelerde karşısına engel olarak çıkabilecek muhtemel rakipleri bertaraf etmiş ve Kosova'daki yerini sağlama almıştır. Osmanlı Devletinin yenilmezliğini anlayan Avrupalılara karşı elde edilen bu galibiyet ayrıca İstanbul'un fethi için zemin hazırlamıştır. 1456 yılında Fatih Sultan Mehmet Novoberdo ve Lap vadisini ele geçirmiş; Kosova'nın diğer kasabaları da hâkimiyet altına alınmıştır. Böylece Kosova'nın neredeyse tamamı Osmanlı idaresine girmiş oldu. Osmanlı egemenliğinin başlarında bölgenin etnik ve dini durumunda fazla bir değişiklik olmadı.[17] 1480'lerde Prizren ve civar köylerinde Müslüman nüfus yoktu. Diğer yerlerde de durum hemen hemen böyleydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Vulçıtırın sancağında Müslüman nüfus artmaya başladı. Priştine gibi şehirler Müslüman nüfus yoğunluğunun olduğu merkezler haline geldi.[18]

Kosova bölgesi, XVII. yüzyıl başlarında idari yönetim olarak kuzeyde Bosna, güneyde ise Rumeli eyaletinin sınırları içerisinde yer alıyordu. 1658-1660 yıllarında bu bölgeden geçen Evliya Çelebi, Vulçıtrın kasabasının 2000 haneyle sancak merkezi olduğunu belirtip, halkının Türkçe ve Arnavutça dillerini konuştuğunu fakat uzun süreden beri devam eden Girit Kuşatması sebebiyle şehrin canlılığını yitirdiğini yazmaktadır. Kosova bölgesi, Osmanlı egemenliğine geçişinden yaklaşık iki yüzyıl sonra kısa bir süre için Avusturya istilasına maruz kalmıştır. 1683 yılında Viyana bozgunu üzerine orta Macaristan'ı işgal eden Avusturya ordusu 1687-1688 da Balkanlar'a girmiş ve Sırpların da yardımıyla Kosova bölgesini ele geçirmiştir.[19]

---

[16] Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (Haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç), Gökkubbe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 209.
[17] Münir Aktepe, *"Kosova"*, DİA, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002, c.26, s.216.
[18] Aktepe, *a.g.m.*, s.217.
[19] Aktepe, *a.g.m.*, s.216-217.

1864 yılında çıkarılmış olan Vilayet Nizamnamesi'nin meydana getirdiği yeniliklerle beraber Kosova, yeniden vilayet şeklinde teşkil edilmiştir.[20] Nizamnamenin yayınlanmasından yaklaşık 12-13 yıl sonra kurulan Kosova vilayetinin kuzeyinde Sırbistan, güneyinde Selanik ve Manastır vilayetleri, batısında Avusturya Macaristan İmparatorluğu doğusunda ise Bulgar Prensliği bulunmaktadır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan fakat uygulamaya konulmayan Ayastefanos Antlaşması neticesinde Kosova vilayeti de elden çıkmıştır. Fakat bu antlaşmanın yerine düzenlenen Berlin Kongresi'nde bu durum değişmiş ve Kosova vilayeti Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. Bu kongrede alınan kararlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde kalan topraklar üzerinde tekrardan bir vilayet teşkilatlanması yapılmış ve bu doğrultuda Priştine merkez olmak üzere Kosova vilayeti kurulmuştur. Zaman zaman vilayetin merkezi değişse de 1912 yılında Kosova'nın elden çıkmasına kadar Üsküp bu vilayetin merkezi olarak kalmıştır.

Kosova vilayetinin kuruluş tarihi ile ilgili farklı görüşler ortaya atılsa da genel olarak Şemsettin Sami'nin görüşü kabul edilmektedir. Kosova vilayeti Priştine bölgesinin de birleştirilmesiyle Sofya merkez olmak üzere 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce kurulmuştur. Daha sonra vilayetin merkezi Priştine sancağı olmuştur. Kurulan Kosova vilayetinin ilk valisi Halit Rıfat Paşa'dır. Kosova Vilayeti, Priştine sancağı merkez olmak üzere Prizren, Yenipazar, İpek, Taşlıca ve Üsküp sancaklarını kapsıyordu. 1893 yılında ise Üsküp sancağı vilayet merkezi haline getirildi ve altı sancağa ayrıldı: Üsküp merkez, Priştine, Taşlıca, İpek, Yenipazar ve Prizren sancakları. Bazı kaza ve sancakların başka vilayetlere dâhil edilmesi sebebiyle Kosova vilayeti bazen daralmış, bazen de genişlemiştir.[21] Kosova vilayetinin nüfusunun yaklaşık olarak 1 milyon civarı olduğu ve bunun yarısından fazlasını Müslüman ahalinin meydana getirdiği tahmin edilmektedir. Bu rakam resmi bir nüfus sayımı sonucu değildir.[22]

Kosova vilayeti, 1878 yılı salnamesine göre Üsküp, Prizren, Priştine, Niş, Şehirköy, Debre ve Yeni Pazar olmak üzere 7 sancaktan meydana gelmekteydi.

---

[20] *"Kosova Vilayeti"*, Türkler Ansiklopedisi, C. 22., Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1975, s. 245.
[21] Münir Aktepe, *"Kosova"*, DİA, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002, c.26, s.216.
[22] Aktepe, *a.g.m.*, s.217.

Vilayetin mülki yapısı zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. 1879 yılında da İpek sancağı meydana getirilmiş ve bu sancak Kosova vilayetine bağlanmıştır. Yapılan değişikliklerle beraber Kosova vilayeti Üsküp, Prizren, Priştine, Yeni Pazar, Taşlıca ve İpek sancaklarından oluşmaktadır. İncelediğimiz Prizren sancağı, 1912 yılında meydana gelen Balkan savaşlarıyla bölge Osmanlı egemenliğinden çıkana kadar Kosova Vilayetinin önemli bir sancağı olmuştur.[23] 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması ile Kosova vilayetinin Sırbistan'a verildiği dönemde Prizren sancağının nüfusunun büyük bölümünü Müslamanlar ve Arnavutlar oluşturmaktaydı.[24]

Tablo 1. (1-1) Kosova Vilayetinin Mülki Taksimatı (H. 1311/M. 1893)[25]

SANCAK	KAZA	NAHİYE	KÖY
ÜSKÜP	Üsküp		152
	İştip	Bereketli	140
	Koçana		63
	Kumonova		
	Rodovişte		
	Palanka		
	Kratova		
	Maleş		
PRİŞTİNE	Priştine		241
	Gilan		190
	Preşova		134
	Vulçitrin		125
	Mitroviçe		170

[23] Seda Şahin Ahmetaj, *a.g.t.*, s.40.
[24] Münir Aktepe, *"Kosova"*, DİA, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2002, c.26, s.217.
[25] KVSR, 1311, s.100-202.

PRİZREN	Prizren	Rahofça	199
	Kalkandelen	Gostivar	159
	Luma	Kaliş	49
YENİ PAZAR	Seniçe		182
	Yeni Pazar		328
	Akova		134
	Yeni Varoş		19
	Kolaşin-i Zir		37
TAŞLICA	Taşlıca		62
	Prepol	Periboy	34
İPEK	İpek		187
	Yakova		164
	Tırgovişte		63
	Gosine		8
	Berane		23

Harita 1: Kosova Vilayeti[26]

Harita 2: Kosova Vilayeti Mülkî Haritası[27]

[26] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HRT, 1832.

[27] *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007.

Prizren Sancağı

Prizren, Kosova'nın önemli şehirlerinden biri olup Osmanlı döneminde Kosova vilayetinde sancak merkezlerinden birisiydi. Şehirde Türkçe, Arnavutça ve Sırpça halk tarafından bilinmekte, bunun yanında bu diller dergilerde ve gazetelerde kullanılmaktaydı. Prizren sancağı pek çok medrese, cami, derviş tekkesi ve hamamı gibi müesesseleri ile Balkanlar'da Osmanlı kültürünü yaşatan en önemli yerlerdendi.Bugün de Prizren, Osmanlı kültürünü muhafaza etmektedir. Prizren, Balkanlar'da Üsküp ve Saraybosna'dan sonra en çok tarihi ve kültürel müsseseye sahip bulunan yeleşim yerlerinden biridir.[28] Zengin tarihi, birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bugün Prizren çok sayıda camisi, bahçeli evleri, çeşmeleri, köprüleri, kaldırımlı dar sokakları ve eski kalesi ile adeta bir Anadolu şehrine benzemektedir. Prizren'nin Balkan Yarımadası ile Adriyatik Denizi arasında bir köprü görevi görmesi; sefere giden askerlerin ve kervanların yol güzergâhında bulunması; önemli maden yataklarına sahip olması ve İstanbul-Selanik- Dubrovnik arasındaki ticari ve askeri yolun bağlantısı üzerinde bulunmasından dolayı önemini her zaman korumuştur.[29] Bugün de bu yol mevcuttur ve bu istikametteki en kısa yol da burasıdır. Bahsedilen yol ticari transferin ve bağlantıların yapıldığı önemli bir güzergâhtır.[30]

Prizren, Şemseddin Sami'nin eserinde aktardığı bilgiye göre, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Kosova Vilayetine ait sancaklardan birisidir. Şar Dağları'nın kuzeybatısında ve Akdeniz'e kadar ulaşan Bistriçe çayının üzerinde olarak, Kosova vilayetinin güneydoğusunda Üsküp, batısında ise İşkodra bulunur.[31] Prizren yıllar boyunca pek çok isimle anılmıştır. Roma İmparatorluğu döneminde Theranda olarak, Bizans İmparatorluğu zamanında Prisdriana, Ortaçağ Avrupa'sında Prizdren ya da bugünkü haliyle Prizren olarak adlandırılmıştır. Amerikalı bilim adamı Erik Hempi'nin Prizren ismiyle ilgili yaptığı araştırmaya göre Prizren iki isimden oluşmaktadır. Buna göre Pri bir şehirleşme ifadesidir, Antik Çağ'da şehir ve kale anlamına gelmektedir. Osmanlı kaynaklarında ise Perzerrin, Prisren, Zerrin, Prisrendi

[28] Machiel Kiel, *"Prizren"*, DİA, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2007, c.34, s.349.
[29] Yücel Yiğit, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Prizren*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), İzmir 2009, s.3.
[30] Halime Doğru, *"Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti"*, Türkler, Ankara 2002, c.XIX, s.165-166.
[31] Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-a'lâm*, C.II., İstanbul 1899, s.1495,1496.

ve Perzerin şeklinde sıralanabilir. Bu isimler farklı olsa da işaret ettiği mana aynıdır. Böylece: "zenginlik dolu şehir, altın gibi parlak ve altından yapılmış " anlamının çıktığını belirtmek gerekir.

Prizren pek çok tarihi belgede, eserlerde, seyahatnamelerde ve birçok eserde anlatılmaktadır. Bütün bu eserler Prizren'in ilk çağlardan itibaren hem tarihsel hem de kültürel açıdan önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Balkanlarda köklü bir tarihe sahip olan Prizren'de Roma İmparatorluğu'nun hakim güç haline gelmesi MÖ II. yüzyılda başlamıştır. Prizren şehri, 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer almıştır.

MÖ 168 yılında Dardania Krallığı'nın yardımıyla Roma İmparatorluğu Makedonya ve Kosova bölgesine yerleşmişlerdir.[32] Yerleşimi takip eden süreçte bu yardım Dardania Krallığı'na hiçbir olumlu kazanım getirmediği gibi zararlı çıkmalarına neden olmuştur. Böylece Kosova bölgesinde Roma egemenliği MÖ II. yüzyılda başlamıştır. Ayrıca Roma hâkimiyetinin maddi kalıntılarına günümüzde bile bölgede rastlanmaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde Kosova bölgesinde Theranda'nın kurulduğuna inanılmakta ve buranın ilk yerleşim yeri olduğu kabul edilmektedir. Roma İmparatorluğu'nun bu topraklara egemen olması bölge ekonomisinde köklü değişiklikler meydana getirdi. Bütün bu gelişmeler tarımın yeniden canlanmasına, üretimin artmasına ve ticaretin ilerlemesine neden oldu. Roma İmparatorluğu'nun Kosova bölgesine hakim olması 395 yılına kadar devam etti. Kosova, bu tarihten itibaren ikiye ayrılan imparatorluğun Doğu Roma İmparatorluğu kısmında kaldı. Bu dönemde Kosova bölgesi, imparatorluğun merkezine uzak olduğu için bölgeyle ilgili sınırlı sayıda bilgiye sahibiz.[33]

Hun, Peçenek, Kıpçak, Avar, Bulgar ve Oğuz Türkleri, Osmanlı akıncılarından önce değişik zamanlarda Asya içlerinden çıkarak Karadeniz'in kuzeyinden geçmişler ve Balkanlara yerleşmişlerdir.[34] Yapılan bu göçler, Balkanlar'daki Türk nüfusunu arttırmıştır. Türkler, Balkanlar'da karşılaştığı

[32] Yücel Yiğit, *a.g.t.*, s.29.
[33] Yücel Yiğit, *a.g.t.*, s.30.
[34] Halil İnalcık, *"Balkanlar ve Türkler"*, Bal-Tam Türklük Bilgisi, Prizren- 2005, sayı: III, s. 20.

milletlerle karışıp onları kültürel anlamda etkilemişlerdir. Balkanlardaki Türklerin savaşlarda mağlup olmaları; bazen de din değiştirmeleri sebebiyle bölgedeki rollerini kaybetmişlerdir.[35]

Prizren ilk defa 1019 yılında Ortodokların piskoposluk merkezi haline gelmiş ve kaynaklarda bu şekilde anılmıştır. Prizren 1170-1189 yılları arasında Sırp hakimiyeti başlamış bölge sonradan Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. 1204 yılında Bulgar İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş daha sonra bu devletin zayıflamasıyla Sırp Krallığının bir parçası olmuştur. 1455 yılında Osmanlı Devleti tarafından fethedilene kadar Sırbistan'ın bir parçası olarak kalmıştır.[36] Bilhassa XIV. yüzyılda Çar Duşan döneminde Prizren gelişiminin en parlak dönemini yaşamıştır. Fakat 1355 tarihinde Çar Duşan'ın ölümünden sonra bölgede hakimiyet kuran Sırp Krallığı dağılmıştır. Kosova ve Prizren bölgesi, parçalanan Sırp Krallığı'nın kuzey kolunun hâkimiyeti alanında kalmıştır.[37]

Osmanlı Devleti Anadolu'nun kuzeybatısında kurulmuş; kısa sürede Rumeli'ye geçerek süratle bu bölgeyi ve Balkanlar'ın büyük bir bölümünü fethetmiştir. Avrupa yönüne doğru yapılan bu fetihler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı kendilerine yurt yapma çabasının bir sonucudur. Yapılan iş ve işlemler sadece askeri başarı olmayıp özellikle bölgedeki dini grupların bir başarısıdır.

1371 yılında yapılan Meriç Savaşı'ndan sonra bölgede ticaret yapan insanların sayısı bir hayli azalmış ve ticaret neredeyse durma noktasına gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin politikası gereği göçebe ve yarı-göçebe insanları bu bölgeye yerleştirmiştir. 1388 yılında gerçekleşen Ploşnik mağlubiyeti Balkanlar'a yerleşen Osmanlıların yenilebileceği fikrini iyice kuvvetlendirmiştir. Bunun üzerine Bulgar, Sırp, Macar, Eflak, Boğdan, Boşnak, Çek ve Arnavut birliklerinden oluşan bir haçlı ordusu meydana getirilmiştir. Bu esnada Anadolu'da Karamanoğulları beyliğine sefer düzenlemekte olan I. Murat, oluşturulan bu haçlı birliğine karşı Veziriazam Çandarlı Ali Paşa'yı görevlendirmiştir. Çandarlı Ali Paşa, bölgedeki Kosova tekfuruna elçi göndererek, yeniden Osmanlı egemenliğine tabi olmasını bildirmiştir. Tekfur bu teklifi

[35] Mualla Uydu Yücel, *"Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar"*, Balkanlar El Kitabı, c. I, Ankara-2006, s.185-202.
[36] Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.349-350.
[37] Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.350-351.

reddedince akıncı kuvvetleri Doğan Bey öncülüğünde Kosova topraklarını yağmalamış ve birçok ganimetle beraber dönmüşlerdir. Sultan I. Murat da Anadolu'nun güvenliğini sağlayıp birlikleriyle beraber Balkan topraklarına geçmiştir. Sonuçta iki ordu kimi kaynaklarda 20 Haziran 1389 kimisinde ise 10 Ağustos 1389 tarihinde Kosova Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir. Burada yapılan savaşta Osmanlı kuvvetleri Haçlıları mağlup etmiştir. Savaştan sonra Sultan I. Murat, savaş alanını dolaşırken Müslüman olduğunu söyleyerek yanına gelen yaralı bir Sırp askeri olan Miloş Obiliç[38], tarafından şehit edilmiştir.[39] Yapılan bu savaş Osmanlıların o döneme kadar Balkanlar'da kazandığı en büyük zaferdir. Bu zafer Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleyişini kolaylaştırmıştır. Balkan topraklarına kalıcı olarak yerleşmek için bu savaş bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Sırbistan'ın bağımsızlığı sona ermiş, Kosova bölgesi kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiştir.

I. Kosova Savaşı'nda yaşadıkları yenilgiyi unutmayan Sırplar, II. Kosova Savaşı'nda herhangi bir tarafın yanında yer almamıştır. Bundan dolayı kendilerine ve topraklarına dokunulmamıştır. Prizren bölgesi bu tarihten, 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilinceye kadar Sırpların egemenliğinde kalmıştır. Fatih Sultan Mehmet bölgeyi fethettikten sonra Prizren'deki en büyük kilisede cuma namazı kılmış ve burayı camiye dönüştürmüştür.[40]

XV. yüzyılda Prizren, sancak yöresinin merkeziydi. Bu yüzyılda, Prizren'de İslam dininin popüler hale gelmesinin yanı sıra bölgenin kültür, zanaat, eğitim ve ticaret yaşamının oldukça ilerlediği görülmektedir. Balkanlardaki en iyi altın ve gümüş işleme ustalarının bulunduğu çarşı Prizren'de bulunmaktaydı. Balkan yarımadasının her tarafından gelen soylular tabanca ve kılıçlarını Prizren'den alırlardı. Prizren'de birçok ünlü şair ve kişilerin yaşaması bölgenin Âşık Çelebi'nin ifadesiyle "şairler kaynağı" olarak da anılmasına vesile olmaktadır.[41]

Osmanlılar için Prizren ticaret yolları üzerinde kavşak konumunu gören ve doğal zenginliklere sahip bir yerdi. Bu sebeple yöneticiler Prizren'in iskan

[38] Mesut Uğurlu, "*Kosova Efsanesi"*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), 2011, Cilt 14, Sayı 14, s. 241-252.
[39] İsmail Hakkı Uzunçarsılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972, c.I, s.252-260
[40] Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.350.
[41] Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.351.

faaliyetlerine süratle ağırlık verdiler. Prizren XV. yüzyıldan XIX. yüzyıl sonlarına kadar siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan önemli bir merkez haline gelerek klasik bir Osmanlı şehri görünümünü almıştır.

Osmanlı Devleti 1683 yılında gerçekleştirdiği Viyana Kuşatması'nda başarısız olunca, Piccolomini komutasındaki Avusturya ordusu Kosova'ya doğru harekete geçti. Buradaki Osmanlı kuvvetlerini mağlup ederek Kosova bölgesini kontrol altına aldı. Piccolomini'nin asıl hedefi Kosova'dan Ege Denizi'ne kadar uzanan bölgeyi ele geçirip Osmanlı Devleti'nin topraklarının Bosna'yla bağlantısını tamamen koparmaktı. Prizren 6 Kasım 1689 tarihinde Avusturya tarafından ele geçirilmiştir.[42] Şehre giren Avusturya ordusu Sırp ve Karadağlı küçük bir kesim tarafından coşkuyla karşılanmıştır.[43] Prizren bölgesi, Osmanlı egemenliğine girmesinden bu yana ilk defa başka bir devlet tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Avusturya, Kosova bölgesindeki yerel halkla olumlu ilişkiler kurup onların desteğini almayı başarmıştır. Fakat Prizren'in Avusturya ordusu tarafından ele geçirilmesinden üç gün sonra orduyu komuta eden Piccolomini veba hastalığından dolayı vefat edince yerine geçen ve komutayı devralan Avusturyalı Hersog Holştayn, yerel halkla iyi geçinememiş ve onlarla sorun yaşamaya başlamıştır. Bu anlaşmazlık Osmanlı Devleti için güzel bir fırsat olmuştur. Deneyimli Osmanlı komutanları da bu durumdan istifade etmeyi bilmiştir. Hersog Holştayn, Osmanlı askerlerinin konakladığı ve onlarla iletişime geçtiği köylerin yakılması emrini vermesi gerilimi arttıran son hamle olmuştur. Çünkü Sırp ve Arnavutlar, Avusturya ordusunu kendileri için şans olarak görmekteydiler. Yaptıkları bu hareket onları işgalci gibi algılatınca onlara destek veren yerli unsurlar desteklerini kesmişler ve Avusturya ordusu zayıflamaya başlamıştır. Bu işgal sırasında Osmanlı Devleti tarafından inşa edilen birçok mimari eser yakılıp yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.[44] Müslüman olan yerli unsurların çoğu kılıçtan geçirilmiştir. Dağlara çekilmiş olan Müslüman Arnavut nüfusunun da yardımıyla Osmanlı Devleti, Avusturya ordusuyla ona yardım eden Hristiyan Sırp ve Arnavutların geri çekilmesini sağlamıştır.[45]

---

[42] Nıcolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, c. IV, s. 212.
[43] Fetnan Derviş, *a.g.t.*, s.18.
[44] Yücel Yiğit, *a.g.t.*, s.39.
[45] Macihiel Kiel, *a.g.m.*, s.351.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda Prizren'in yerli unsurları değişmeye başlamıştır.İslam dininin halk arasında yaygınlaşması, sadece Prizren'de değil daha geniş bir alanda insanları etkilemeye başlamıştır. Prizren'de beraber yaşayan Türk, Sırp, Arnavut ve diğer etnik unsurlar karşılıklı anlayış dostluk ve işbirliğine önem vermiş ve bu anlayış Prizren şehrinin geleneksel özelliği haline gelmiştir.

II. Viyana Kuşatması'ndan 1878 yılına kadar Prizren bölgesi çeşitli isyanlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Prizren'deki isyanlarda artış olmuştur. Tanzimat uygulamalarının Prizren'de huzur getirmesi beklenirken isyan getirmiştir. 1839 yılında ayaklanma çıkaran Prizrenliler, sancak beyini ve bölgedeki memurları kovmuşlardır. Çünkü bir takım yeni örfi vergiler halk arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. Üstelik halka zulmetmeye başlayınca isyan kaçınılmaz olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde Prizren'de en büyük ayaklanma 1844 yılında yaşanmıştır. Yaşanan bu ayaklanma esnasında isyancılar Prizren, Üsküp ve Kalkandelen'i ele geçirmiştir. Bu isyanlarla Tanzimat Fermanı'yla gelen yenilikler Prizren'de uygulanamamıştır. Kargaşa ve isyanlar Meşrutiyet'in ilanıyla da sürmüş ve bu yeni rejime ilk muhalefet de yine Kosova'dan çıkmıştır.

Prizren Sancağı'nın Meydana Getirilmesi

1868 yılında Prizren vilayet merkezi olmuş ve 4 sancak merkezine ayrılmıştır. Bu sancaklar Prizren, Üsküp, Niş ve Debre'dir. Sınır komşusu vilayetler ise doğuda Tuna, batıda Karadağ, kuzeyde Sırbistan ve Bosna, güneyde Selanik vilayetleridir. Şemsedin Sami'nin Kâmûsü'l-A'lâm adlı eserinde 1895 yılında Prizren'de 38.000 civarı nüfus, 24 camii ve 1000 dükkânın bulunduğunu kaydetmiştir. 1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde ise şehirde 7100 Müslüman erkek nüfus, 2000 Ortodoks, 400 Katolik ve 500 Kıpti, toplam 10.000 civarı nüfus bulunmaktaydı. Bu rakamlar kesin olmamakla birlikte sadece yerli unsurların nüfusu hakkında bir fikir vermektedir.[46]

Prizren sancağı başlangıçta Manastır vilayetine bağlıydı. 1886 yılında merkez Üsküp'e taşınınca Prizren sancağı da Kosova vilayetine bağlandı.[47] 1893 yılında sonra

[46] Yıldırım Ağanoğlu, *Kosova Vilayet Salnâmesi 1896 (H.1314)*, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul 2000, s.262.
[47] Fetnan Derviş, *a.g.t.*, s.8.

Prizren sancağı; Kalkandelen ve Luma kazalarından oluşmaktaydı. Ayrıca bu kazalara ek olarak Prizren'e bağlı Rahofça nahiyesi, Kalkandelen'e bağlı Gostivar nahiyesi ve Luma'ya bağlı Kalis nahiyesi bulunmaktaydı.[48] Prizren sancağının 1879 yılı salnamelerine göre nüfusu; 74290 Müslüman, 24290 Hristiyan, 2810 Kıpti olmak üzere 101.390 iken[49] 1900 yılında yer alan salnamelere göre erkek nüfus; 75.260 Müslüman, 17.320 Ortodoks, 6.090 Katolik olmak üzere 98.670 kişiden oluşmaktaydı. Bu rakamlara Prizren'de yaşayan kadın nüfusu da eklediğimizde şehrin nüfusun 200.000'i geçeceği tahmin edilmektedir.[50]

Şemseddin Sami'ye Göre Prizren Sancağı'nını İdarî Taksimatı[51]

Prizren Sancağı			
SN	**KAZA**	**NAHİYE**	**MİKTAR-I KURÂ**
1	Prizren	Rahovça	190
2	Kalkandelen	Gostivar	161
3	Luma	Kalis	49
Toplam	3	3	400

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla Balkanlarda yer alan Osmanlı topraklarının üçte biri Sırplara, Karadağlılara Yunanlılara ve Bulgarlara bırakıldı. 1908 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan edince dengeler tamamen değişti. Bu kargaşadan faydalanan Bulgaristan da aynı tarihte bağımsızlığını ilan etti. Rusya Balkan devletlerini aynı amaç doğrultusunda örgütlemek için yoğun uğraşlar vermiş ve örgütlemeyi başarmıştır. 8 Ekim 1912 tarihinde Balkan devletlerinden Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve böylece tarihimizde acı bir yeri olan Balkan savaşları başladı. İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletler Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları esnasında galip geleceğini öngörüyorlardı. Bundan

[48] KVSR, 1311, s.154-160; 1314, s.525-559; 1318, s.769-808.
[49] KVSR, 1296, s.122.
[50] KVSR, 1318, s.813.
[51] Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-a'lâm*, C.II., İstanbul, 1899, s. 1495.

dolayı savaşın sonunda galip gelen devletler mağluplardan toprak talep etmeyecek şeklinde görüşte bulundular. Osmanlı Devleti hemen İtalya ile Uşi Antlaşması'nı imzalayıp Balkanlar'a yöneldi. Bulgar kuvvetleri Trakya'da Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğrattı. Ayrıca Sırp kuvvetleri, 1912'de Kosova ve Makedonya topraklarını işgal edip ele geçirdiler. Sırplar 31 Ekim 1912 tarihinde Prizren'e girdi. Yunan kuvvetleri Selanik ve Yanya'yı; Bulgarlar ise Edirne'ye kadar tüm Trakya topraklarını işgal ettiler.[52]

I. Balkan Savaşları sonucunda en kârlı çıkan devlet Bulgaristan olmuştu. Aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklardan dolayı bu devletler birbirlerine savaş ilan ettiler. Bu fırsatı iyi kullanan Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın ele geçirdiği birçok yeri geri almayı başardı. Avrupa devletlerinin araya girmesiyle Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Krallığı arasında 30 Mayıs 1913 yılında Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Prizren'in de dâhil olduğu Kosova toprakları Sırbistan'a bırakıldı. Sırp General Jankovic bölgede korkunç katliamlara girişti. Birçok kale ve müessese yıkıldı. Fatih Sultan Mehmet zamanında camiye çevrilen kilise tekrardan kiliseye çevrildi. Bazı tarihi camiler de yıkıldı.[53]

I. Dünya Savaşı sırasında Kosova ve Prizren Bulgarlar tarafından ele geçirilmiştir. 1918 yılında ittifak bloğunda yer alan devletler savaştan mağlup çıkıp egemenlikleri sona erince, Prizren yeni kurulan Sırp ve Hırvat Krallığı'na bağlanmıştır. Bölge, bu tarihten NATO'nun savaş sebebiyle Kosova'ya müdahale ettiği 1999 yılına kadar Yugoslavya sınırları içerisinde kalmıştır. 1999-2000 yıllarında meydana gelen Kosova Savaşları sırasında çok önemli Osmanlı eserleri Sırplar tarafından yakılmak istendi. Birleşmiş Milletlere bağlı Almanya birliklerinin bölgeye zamanında gelmesiyle şehir bu tahribattan kurtulmuş oldu. Prizren'in sahip olduğu Osmanlı döneminden kalma tarihi eserler Türkiye Cumhuriyeti'nin yoğun çabalarıyla tekrar onarılmakta ve yeniden inşa edilmektedir.[54] Bugün hala Prizren şehri Balkanlar'da en fazla Türk nüfusunun yaşadığı bölgedir ve geçmişte olduğu gibi hala tasavvufi yaşamın önemli bir merkezi halindedir.

---

[52] Yücel Yiğit, *a.g.t.*, s.64.
[53] Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.351.
[54] Machiel Kiel, *a.g.m.*, s.351-352.

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Prizren mahalleleri[55]

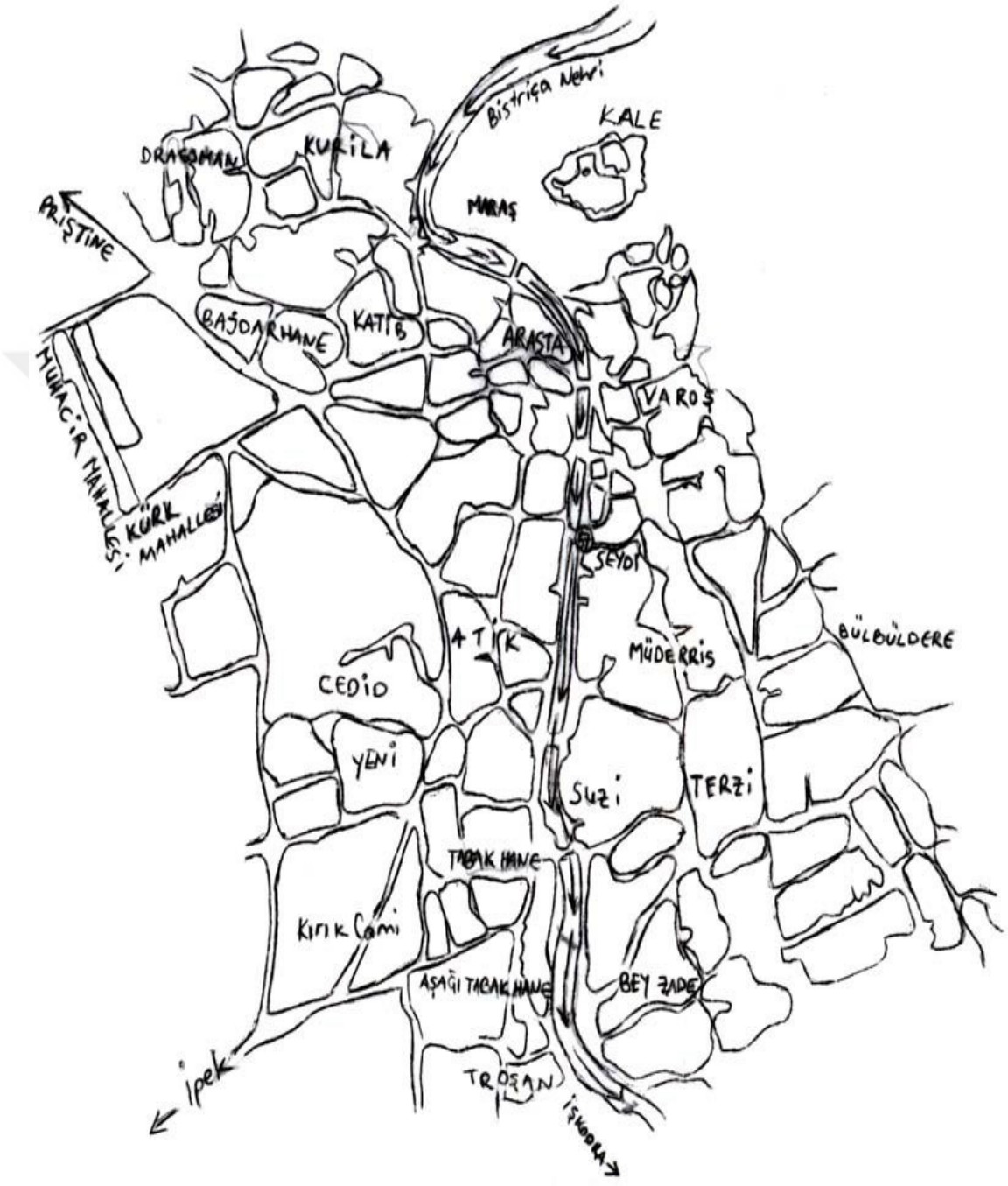

[55] Fetnan Derviş, *a.g.t.*, s.13.

Prizren Vilayeti[56]

[56] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HRT, 1494

1864 Yılında Yayımlanan Vilayet Nizamnamesi'nden Sonra Balkanlar'daki Mülkî Yapı[57]

[57] Yücel Yiğit, *"Prizren Sancağı'nın İdarî Yapısı (1864-1912)"*, History Studies 2/1 (2010), s.125.

Tablo 2. 1897 Osmanlı Devleti İstatistik Yılığına Göre Kosova Vilayetinin İdari Bölümleri [58]

Vilayeti	***Sancağı***	***Kazaları***
Kosova	*Üsküp*	*Orhaniye, İştip, Koçana, Osmaniye, Kratova, Kumanova, Radovişte, Palanka*
Kosova	*Priştine*	*Priştine, Geylan, Preşova, Vulçitrin, Mitroviçe*
Kosova	*Yenipazar*	*Yenipazar, Kolaşin-i Zir, Yenivaroş, Akova*
Kosova	*İpek*	*İpek, Yakova, Brana, Gosina, Tirgovişte*
Kosova	*Taşlıca*	*Taşlıca, Prepol*
Kosova	*Prizrin*	*Prizrin, Kalkandelen, Luma*

Tablo 3. 1897 Yılı İstatistik Yıllığına Göre Kosova Vilayetinin Nüfusu[59]

Esami-i Vilayet	***Her Kilometrekareye İsabet Eden Nüfus***	***Mevcut Nüfusun Miktarı***	***Kilometrekare Cinsinden Arazi Yüzölçümü***	***Sancak***	***Kaza***	***Nahiye***
Kosova Vilayeti	*21,60*	*954,634*	*44,192*	*6*	*21*	*16*

[58] Tevfik Güran, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 1997, s.5.
[59] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.19.

Tablo 4. 1897 Yılı İstatistik Yıllığına Göre Kosova Vilayetinin Nüfusunun Cemaatlere Göre Taksimatı[60]

Vilayet İsmi	***Toplam Nüfus***	***Erkek***	***Kadın***	***Müslüman Erkek***	***Müslüman Kadın***	***Rum Erkek***	***Rum Kadın***
Kosova Vilayeti	*754.634*	*464.224*	*290.410*	*278.040*	*154.138*	*22.044*	*14.376*
Bulgar Erkek	***Bulgar Kadın***	***Katolik Erkek***	***Katolik Kadın***	***Yahudi Erkek***	***Yahudi Kadın***	***Protestan Erkek***	***Protestan Kadın***
157.635	*118.067*	*808*	*1*	*938*	*947*	*53*	*44*

[60] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.23.

1.BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM

Eğitim ve öğretim, toplumların yükselmesinde olduğu gibi geri kalmasında da hayati bir rol oynamaktadır. Çağın gereksinimlerine cevap verebildiği, halkın ihtiyaçlarını karşıladığı sürece varolmuş ve toplumun yeniden ayağa kalkması görevini yerine getirebilmiştir. Fakat toplumdan ayrı, onlarda herhangi bir itici güç meydana getirmeyen eğitim ve öğretim toplumların çöküşünü hazırlamıştır.[61]

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren İslam dininin eğitime verdiği önem doğrultusunda gittiği yerlerde medreseler kurmuş, eğitim öğretim yolunda önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yükselişinde ve Türk-İslâm medeniyetinin ortaya çıkmasında kendisine miras kalan eğitim ve öğretim müesseselerinin çok büyük rolü olmuştur. Dönemin ünlü medreselerinden olan Fatih ve Süleymaniye medreseleri bunların başında gelmektedir. Müslüman halkın eğitim ve öğretimiyle uğraşan, ilköğretim seviyesinde olan okullara sıbyan mektepleri adı verilmekteydi. Sıbyan mektepleri Osmanlı topraklarında genellikle her kasaba, köy ve mahallede bulunmaktaydı. Bu mekteplerde dini ve ahlaki bilgilerin öğretilmesi esastı. Ayrıca devşirme sistemi ile toplanmış "acemi oğlanlar" arasından seçilen çocuklar için eğitim öğretim yapan "Enderun Mektebi" vardı. Buradaki öğrenciler Osmanlı Devleti'nde yer alan yüksek derecedeki askeri ve idari görevler için, özel bir eğitimle yetiştirilirdi.

Devlet denetiminden uzak olan medreselerin hemen hepsi bir vakfa bağlıydı. XVII. yüzyılda Osmanlıların siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda zayıflamaya başlaması ile özellikle kuruluş döneminde verimli olan bu eğitim kurumlarının gerilmesine yol açtı. Genellikle vakıfların himayesinde olan bu kurumlar vakıf sistemindeki bozulmalarla beraber görevini de yitirmeye başladı.[62] Klasik Osmanlı yapısında, maddi bakımından kendisini sağlama almış olan şahıslar herhangi bir maddi

[61] Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.1-2.
[62] Seda Şahin Ahmetaj, *a.g.t.*, s.89.

menfaat aramadan, sadece Allah rızasını kazanmak için mülkünü toplum yararına vakfediyordu. Fakat bahsettiğimiz bu bozulmalardan dolayı insanlar eskisi gibi kendilerini maddi anlamda bir güven içerisinde hissetmemeye başladılar. Kaygı içerisindeki bu şahıslar mal ve mülklerini şartlar sunarak vakfetmeye başladılar. Vakıf kurumlarını kendi geçim kaynakları hâline getirdiler. Vakıf sisteminde meydana gelen bozulmalar himayesi altındaki medreselere de yansıdı. Medreseler birer ilim irfan yuvası olmaktan çıktı ve insanların çıkarlarını koruduğu bir yuva haline dönüştü. Vakıf sahipleri tarafından bilgi, yetenek ve liyakata bakılmaksızın kendi akrabalarından olan kişiler, medreselerde müderris olarak görev yapmaya başladılar. Ayrıca ulema çocuklarına on dört-on beş yaşlarından önce icazet verilmesi, öğrencilerin rüşvet ve iltimas ile derslere katılmadan, herhangi bir başarı göstermeden müderris olmaları medreselerin bozulmasının en büyük sebepleridir.[63]

XVII. yüzyılda devlet kurumlarındaki bozulmanın sebeplerini araştıran ve çeşitli çözüm önerileri sunan fikir adamları görülmektedir. Bu döneminin en büyük yenilikçi ilim adamı olan Kâtip Çelebi'ye göre devletin bu vaziyette olması, İbn-i Haldun'un anlattığı devletlerin ömrünü uzatmak için alınması gereken tedbirlerin Osmanlı Devleti'nin o zamana kadar almamış olmasına bağlamaktadır. Yine Kâtip Çelebi Batı'nın aydınlanma çağı felsefesini savunarak, medreselerin o dönemde içine düştüğü bağnazlığı, ufak bir çerçeve içerisinde sıkışmış skolâstik zihniyet olarak görmektedir.[64] Çözüm önerisinde bulunan başka bir önemli ilim adamı Koçi Bey'e göre ise, islami usullerden uzaklaşmanın bir sonucu olarak medreselerde eğitim ve öğretim bozulmuş, bu durum ise hem ulemada hem de öğrencilerde bozulmayı da beraberinde getirmiştir. Koçi Bey'in üzerinde durduğu medreselerdeki bozulma XVII. yüzyılın yarısına doğru başlamıştır. Medrese eğitim öğretiminde özellikle pozitif ilimlerin terk edilmiş olması bozulmanın en büyük sebeplerindendir. Koçi Bey'e göre bu yüzyılda dersler daha çok dini bir program çerçevesinde yoğunlaşmıştır.[65]

---

[63] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s.77.

[64] Filiz Özkan Aydemir, *Salnamelere Göre Balıkesir'de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876'dan 1908'e)*, (Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir 2009, s.10.

[65] Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.70.

Bu medreselerin ilerleyen dönemlerde her türlü ıslahat hareketlerine ve düşünceye engel olan cehalet yuvası haline geldikleri de bir hakikattir.[66] Arapçanın eğitim dili olduğu medreselerde çağın ihtiyaç ve gereksinimlerine göre eğitim öğretim verilmiyordu. Eğitim alanında yapılacak ıslahatlara en büyük engel medreselerdi.

Osmanlı Devleti'nin dönemin şartlarına ayak uyduramadığını fark eden yöneticiler XVIII. yüzyıldan başlayarak artık yüzünü batıya dönüp çeşitli alanlarda ıslahatlar yapmaya başlamışlardır. Islahat hareketleri I. Mahmud'un tahta geçmesiyle birlikte hızlanmış ve askeri alanda gerçekleştirilmiştir. İlk defa bu dönemde Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa)'ın getirilmesiyle İstanbul'da "Humbarahane" ve "Hendesehane" adıyla birer askeri okul açılmıştır.[67] Hendesehane kurumu özellikle Humbarahane için temel teknik eğitimin verildiği bir mektep olarak düşünülmüştür. İlk yıllarda beklenilen etkiyi yapamayan bu okul, Koca Ragıp Paşa'nın Fransa'dan uzman olarak getirttiği Macar Baron de Tott'un çalışmaları ile 1760 yılında özellikle denizcilik, matematik ve topçuluk konularında eğitimi kapsayan bir eğitim öğretim programına kavuşmuştur.[68] 1773 yılında İstanbul'da açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un açılmasında dönemin önemli ıslahat adamı Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın çalışmaları bu alanda önemlidir. Bu okulun ilk hocası Cezayirli Hasan adında, Batı dillerine vakıf usta bir denizcidir. Okulun eğitim öğretim süresi üç yıl ile sınırlı olup, son yılda uzmanlık konularıyla ilgili eğitim verilirdi.

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda batı etkisiyle birçok ıslahat yapmıştır. Bu dönemdeki ıslahatlardan en önemlilerden birisi de Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ve Mühendishane-i Berrı-i Hümayun'dur. Bu eğitim kurumlarında dersler Türkçe olarak okutulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri; XIX. yüzyılda Batı'nın her alanda üstün olduğunu kabul edip devletin bütün kurumlarında ıslâhat yapmak ihtiyacını

---

[66] Kodaman, *a.g.e.*, s.2.
[67] Kafadar, *a.g.e.*, s.71-74.
[68] Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.56.

hissetmişlerdir.[69] Fakat yapılacak olan bu ıslahatların hangi alanlarda yapılması gerektiği ve ne gibi plan ve programa uyulması konusunda ortak bir düşünce yoktu.[70]

II. Mahmut'un 1824 yılında çıkardığı ve yürürlüğe koyduğu fermanın ilköğretimi zorunlu hale getirmesi ve padişahın bizzat eğitime eğilmesi anlamında çok önemlidir. Fermanla birlikte 7 yaş civarındaki çocukların bir meslek dalı öğrenmeleri veya maddi kazanç elde etmeleri için usta yanına verilerek mekteplerden mahrum bırakılmaları eleştirilmiş ve bu durum dini hükümlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Temel eğitim ve öğretimin verildiği sıbyan mekteplerinde II. Abdülhamid dönemine kadar herhangi bir düzenlemeye rastlanılmamıştır.[71] Fakat II Mahmud dönemindeki ıslahat hareketleri, kendisinden önceki dönemlerle karşılaştırılırsa, daha bilinçli ve cesaretli olduğu görülür.

1838 yılında padişah II. Mahmud'un eğitim alanında yaptığı ıslahatlar, 1824 yılındaki fikirlerinden ayrılmaktadır. İlk defa eğitim öğretim işleri, yeni kurulan "Meclis-i Umur-u Nafıa" isimli bir planlama kuruluna veriliyordu. O dönemdeki nâfıa terimi bayındırlık anlamına gelmekle birlikte, daha geniş şeyleri ifade ettiği kesindi. Bunu da aynı şekilde geniş kapsamlı başka bir terim, maârif terimi ile ifade edebiliriz. Maarif terimi "eğitim" anlamına gelmişse de bilinmeyen bilgilerle tanışma, aydınlanma anlamına gelmekteydi. Eğitim öğretim işleriyle ilgili her şey "yararlı işler meclisi" olarak adlandırılan Meclis-i Umur-u Nafıa'nın kapsamı içine giriyordu.[72]

Tanzimat Dönemi'nden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun eğitim öğretim meselelerini ele alan ve ıslahatlar için uğraşan kuruluşları şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Meclis-i Umur-u Nafia,

2) Darü'ş-Şura-yı Bâb-ı Ali,

3) Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye,

4) Mekatib-i Rüşdiye Nezareti.

---

[69] Kodaman, *a.g.e.*, s.2.
[70] Adnan Şişman, *"Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi"*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 13, İstanbul 1996, s.3-4.
[71] Filiz Özkan Aydemir, *a.g.t.*, s.15.
[72] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 179.

İlk üç kuruluşun genel anlamda eğitim ve öğretimle ilgili olmasına rağmen, Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti'nin görev ve yetkileri ilköğretim ile ilgilidir. Sıbyan mektepleri ve rüşdiye mekteplerinin denetimi ve ilgili işleri Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti'ne bırakılmıştır. Rüşdiye mektepleri ile aynı seviyede, devlet kurumlarına nitelikli memur yetiştirmek amacıyla "Mekteb-i Maârif-i Adlî" adıyla başka bir mektep de açıldı. Yıllar sonra "Maârif-i Adliye" ve Ulûm-u Edebiye" bölümlerine ayrılan bu okullar, eğitim tarihçileri tarafından ilk rüşdiye mektebi olarak kabul edilmektedir.[73]

Tanzimat Dönemi'nde yeni eğitim öğretim ıslahatları uygulanmaya konulmadan önce, Osmanlı Devleti'nin mevcut eğitim kurumlarının genel durumunu şöyle özetlemek mümkündür:

a) Müslümanlara ait mektepler (sıbyan mektepleri, medreseler vs.)

b) Gayrimüslimlere ait okullar (Rum, Bulgar, Yahudi, Ermeni vs. milletlerin okulları)

1839 yılında yayımlanan Tanzimat Fermanı'nın içeriğinde eğitim ve öğretimden bahsedilmemesi, bu konularda ıslahatlara yer verilmemesi yadırganacak bir durum olsa da bu belgenin özellikle siyasi bir belge olması sebebiyle bu durum doğal karşılanabilir.

1851 yılında padişahın iradesi ile "Encümen-i Daniş" adı verilen, amacı eğitim ve öğretimi tüm Osmanlı topraklarına yaymak, mektepler için gerekli olan ders kitaplarını hazırlamak olan bir kurum oluşturulmuştur.[74] Bu kurum yeniliklerin yanında yeni düşünce, anlayış ve program getirmiştir.

Tanzimat Fermanı'nda eğitim ve öğretimle ilgili beklenen ıslahatlar olmamasına karşılık 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda bu durum telafi edilmeye çalışılmıştır. Islahat Fermanı'yla birlikte gayrimüslim cemaate mektep açma ve isterlerse Türk mekteplerinde eğitim alma konusunda imkânlar sağlanmıştır. Islahat fermanıyla beraber getirilen yeniliklerin uygulanması için de 17 Mart 1857 yılında Osmanlı Devleti yöneticilerinin de denetleyeceği "Maarif-i Umûmiye Nezâreti"

[73] Kodaman, *a.g.e.*, s.8.
[74] Kodaman, *a.g.e.*, s.13.

kurulmuştur.[75] Islahat Fermanı'yla birlikte çok geniş hak ve yetkilere sahip olan gayrimüslim cemaat özellikle Avrupa devletlerinden aldıkları desteklerle yaşadıkları coğrafyada kendi millet ve dinlerine mahsus okullar açmak için girişimlerde bulunmuşlardır.

1869 yılında ise eğitim ve öğretim konularını kanun hükümlerine bağlayan ve önemli yenilikler getiren "Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi" yayınlanmıştır. Bu nizamname ile Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi Fransız eğitim sistemine göre yeniden düzenlenmiştir. Dönemin devlet adamlarının bu nizamname ile beraber eğitim konularına ağırlık verdiklerini görmekteyiz. Maarif Nizamnamesi'nin başlıca maddeleri şu şekildedir;

- İlköğretim zorunludur. İlköğretim okulları; mahalle mektepleri, sıbyan mektepleri ve köy okullarıdır.

- 500 haneye sahip kasabalarda Rüşdiyeler açılır.

- 1000 haneye sahip merkezlerde İdadiyeler açılacaktır.

- Vilayet merkezlerinde Sultanîler kurulacaktır.

- Öğretmenlerin bilgileri arttırılmaya çalışılacak ve öğretim yöntemleri geliştirilecektir.

- Maarif merkez teşkilatı düzenlenecektir. Bu teşkilat için yeni şubelerin açılması planlanmaktadır.

- Talebelerin özellikle okulu sevmeleri için gerekli çalışmaların yapılması planlanmaktadır.

- Gerekli görüldüğü zamanda okul inşa masrafları için halktan yardım talep edilecektir.[76]

Nizamnameden sonraki süreçte rüştiye mektepleri ve öğretmen okullarının sayısı artmıştır. Sıbyan mektepleri ise ibtidai mekteplerine dönüştürülmüş bunun yanı sıra devlet kademelerine memur yetiştiren okulları açılmıştır.

---

[75] Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.182.
[76] Seda Şahin Ahmetaj, *a.g.t.*, s.91.

Maârif-i Umûmiye Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin, medreseye karşı ayrıcalıklı tutumundan vazgeçip eğitim öğretim işlerinin Batılı usullere göre düzenlediği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminde 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin ilanına kadar büyük bir değişiklik görülmemektedir. Osmanlı Devleti Avrupa devletlerinin baskılarıyla onların hazırlamış oldukları projelerden birini seçmeye mecbur olmuştur. Yapılan istişareler sonucunda kendisine en yakın bulunduğu Fransız hükümetinin hazırlamış olduğu yenilik tezi ve proje kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Fransız eğitim sistemini kabul etmesi, kendisini bu sisteme göre teşkilatlandırmayı planlaması normal karşılanabilecek bir durumdur. Özellikle bu dönemin ünlü idare adamları Ali ve Fuat Paşaların ve Genç Osmanlıların Fransa'ya olan ilgilerini düşününce bu projenin kabul edilmiş olması muhtemeldir.[77]

Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesinin hedefleri şu şekilde gösterilmiştir.[78]

1) Eğitim-Öğretimde zorunluluğun getirilmesi,

2) Osmanlı topraklarındaki tüm mekteplerin kademelere ayrılması,

3) Eğitim yöntem ve tekniklerinin yeniden düzenlenmesi,

4) Öğretmenlerin itibarlarının korunması ve iyi yetiştirilmesi,

5) Her vilayetde maarif teşkilatlarının kurulması,

6) Okullarda öğrencilerin gayretlerinin arttırılması ve buna göre sınav yapılması

7) İlmi kurumların yaygınlaştırılması,

8) Maarif bütçesinin oluşturulması ve bunun için gerekirse halktan yardım toplanması,

9) Memleket dâhilinde Sıbyan mektepleri, rüşdiyelerin yaygınlaştırılması,

II. Abdülhamid döneminde, eğitim alanında yapılan en büyük hizmetlerden biri her vilayete maarif teşkilatının kurulmasıdır. Tanzimat Dönemi'nde bir türlü

[77] Kodaman, *a.g.e.*, s.20.
[78] Kodaman, *a.g.e.*, s.25.

Osmanlı başkentinden öteye götürülemeyen eğitim-öğretim hizmetleri, 1878 yılından itibaren Osmanlı topraklarının her tarafına devletin yöneticileri tarafından götürülmeye başlanmıştır.

Maarif meclislerinin görevleri:[79]

1) Denetimiyle ilgilendikleri bölgenin her türlü eğitim ve öğretim işleriyle yakından ilgilenmek.

2) Sıbyan ve iptidaiye mekteplerin ihtiyaç olan yerlerde yaygınlaştırılmasına dikkat etmek.

3) Öğretmenlerin tayin ve teftişleriyle alakadar olmak,

4) Eğitim-Öğretim için gerekli olan maddi imkânların arttırılmasının çarelerini bulmak,

5) Sınav yapmak ve öğrencilere diplomalarını vermekten ibaretti.

1897 yılı istatistiklerine göre Osmanlı Devletinde 11 adet Aliyye (Yüksekokul), 189 adet İdadiyye (Lise), 1187 adet Rüşdiyye (Ortaokul), 34.843 adet İptidaiyye (İlkokul) mektepleri bulunmaktadır. Bu mekteplerden 6739 adeti gayrimüslimlere aittir. Yine aynı yıl istatistiklerine göre Kosova Vilayetinde 469 adet mektep bulunmaktadır. Bu mekteplerde 15.720 Müslüman erkek talebe, 1752 Müslüman kız talebe, 7 gayrimüslim erkek talebe olmak üzere toplamda 17.479 talebe eğitim görmektedir.[80]

[79] Kodaman, *a.g.e.*, s.47.
[80] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.113.

***Tablo 5. II. Abdülhamid'in Devraldığı Eğitim Mirası*[81]**

Okul	***Tahta Çıkıştan Önce***	***Tahta Çıkıştan Sonra İlaveler***
Yüksekokullar	*4*	*4*
Rüştiyeler	*253*	*160*
İdadiler	*-*	*55*
Sıbyan ve İptidai Okulları	*18.947*	*9649*

***Tablo 6. Prizren Sancağındaki Rüştiyeler, Öğrenci, Memur, Öğretmen Sayıları ve Açılış Tarihleri (1894-1895)*[82]**

Prizren Sancağı	***Okulun 1893 Yılından Kalan Öğrencisi***	***Ders yılı Başından Sonuna Kadar Yeni Kabul Edilen Öğrenci Sayısı***	***Ders Yılı Sonuna Kadar Bir Nedenle Okuldan Ayrılan Öğrenci***	***Sınavla Diploma Alan Öğrenci***	***Sınav Sonrası 1895-96 Ders Yılına Devren Kalan Öğrenci***	***Memur Ve Öğretmen***	***Açılış Tarihi***
Prizren	*84*	*52*	*31*	*9*	*96*	*4*	*1272*
Kalkandelen	*72*	*34*	*5*	*13*	*88*	*4*	*1297*
Gostivar	*34*	*-*	*-*	*-*	*34*	*1*	*1309*
Toplam	*190*	*86*	*36*	*22*	*218*	*9*	*-*

[81] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.49.
[82] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.72.

Tablo 7. Prizren Sancağındaki İslam İptidayileri ve Öğrenci Sayıları (1894-1895)[83]

Sancak İsmi	***Okul Türü (Eski)***	***Okul Türü (Yeni)***	***Toplam***	***Erkek Öğrenci***	***Kadın Öğrenci***	***Toplam***	***II. Abdülhamit Devrinde Açılan Okul***
Prizren	*88*	*10*	*98*	*6069*	*300*	*6369*	*98*

Tablo 8. Prizren Sancağında Resmi ve Özel Okul Sayıları (1905-1908)[84]

Okulun Derecesi	***Resmi Okullar (Erkek)***	***Resmi Okullar (Kadın)***	***Resmi Okullar (Karma)***	***Özel Okullar (Erkek)***	***Özel Okullar (Kadın)***	***Özel Okullar (Karma)***	***Toplam (Erkek)***	***Toplam (Kadın)***	***Toplam (Karma)***
İptidai	*84*	*1*	*-*	*5*	*-*	*6*	*89*	*1*	*6*
Rüşti	*2*	*2*	*-*	*-*	*-*	*-*	*2*	*2*	*-*
İdadi	*1*	*-*	*-*	*-*	*-*	*-*	*1*	*-*	*-*
Toplam	*87*	*3*	*-*	*5*	*-*	*6*	*92*	*3*	*6*

[83] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.93.
[84] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.150.

1. Sıbyan ve İptidai Mektepleri

Sıbyan okulları, beş-altı yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarının ilköğretim eğitimi aldıkları mekteplerdir. Abbasi Devleti zamanında küttab adı verilen bu mekteplere Karahanlı ve Selçuklu Devletleri döneminde sıbyan mektebi adı verilmiş, aynı eğitim geleneğini devam ettiren Osmanlı Devleti de bu ismi kullanmıştır. "Muallimhane, Taş Mektep, Mahalle Mektebi, Dârü't-talim, Mekteb-i İbtidaiyye" gibi ad verilen bu mekteplerde görev yapan hocalara muallim, yardımcılarına ise kalfa ya da halife adı verilmekteydi. Mektep kelimesi, XIX. yüzyıldan sonra daha geniş bir anlam kazanarak bütün eğitim-öğretim kurumlarını kapsamıştır.[85]

Sıbyan mektepleri; çocuklara namazın nasıl kılınacağı, namazda okunması gereken ayetleri ve duaları öğretmek amacıyla kurulmuştur. Bunun yanında çocuklara Kuran-ı Kerim okuma öğretilmiştir. Tarih, coğrafya, matematik gibi derslere hiç yer verilmediğini söyleyen kaynaklar olduğu gibi, dini bilgiler ve okuma yazma dışında hesap ve matematik dersi verildiğini aktaran kaynaklar da mevcuttur. Bu mektepler genellikle yetim ve fakir talebeler için açıldığı vakfıyelerinde belirtilmiştir fakat diğer Müslüman çocukların da bu eğitim öğretim hizmetlerinden faydalabilmesi de sağlanmıştır. 5 yaş civarında sıbyan mekteplerine verilen çocuklar 14-15 yaşlarında mektebi tamamlayıp mezun olurlardı. 3-4 yıllık bir süre zarfında hafız olan talebe 9-10 yaşından itibaren edebiyat, dil bilgisi, hitabet ve tarih gibi konularda eğitim alabilirdi. Sıbyan mekteplerinin muallimleri genellikle medreselerden mezun olan öğrenciler ile camilerde imam veya müezzinlik yapan kişilerdir. Sıbyan mekteplerinde karma eğitim verilebildiği gibi genel olarak erkek ve kız öğrenciler olmak üzere ayrı ayrı eğitim verilmekteydi.[86] Sıbyan mektepleri eğitim ve öğretim araç ve materyalleri bakımından da oldukça yetersizdi. Ders kitabı haricinde, yazı tahtası, sıra, harita gibi araçların hiçbiri yoktu. Öğretmen ve öğrenci ilişkileri, okul içinde ve dışında mutlak olarak saygı ve itaat üzerineydi.

Sıbyan mektepleri imparatorluğun parlak devrinde dönemin ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu. Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminden itibaren faaliyet

---

[85] Cahit Baltacı, *"Mektep"*, DİA, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2004, c.29, s.6.
[86] Nefize Güler, *a.g.t.*, s.27.

gösteren diğer müesseseler gibi, sıbyan mektepleri de dönemin şartlarına ayak uyduramadığı, kendini güncelleyemediği için eski önemini yitirmiştir. Bu mekteplerin çoğunun vakıf olarak oluşturulması; mecburi bir eğitim programının uygulanmasına sebep olmuştur. Bu durum da sıbyan mekteplerinin durağan bir hale gelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla sıbyan mektepleri dönemin şartlarına ayak uyduramamış, çağın gereksinimlerine cevap verememiştir. Sıbyan mekteplerinin uygulanan bir program bulunmamaktadır. Sıbyan okullarında genel itibariyle okutulan dersler şu şekildeydi: 1) Elifba, 2) Kur'an, 3) İlmihal, 4) Tecvit, 5) Türkçe Ahlak Dersleri, 6) Türkçe, 7) Hat.

II. Mahmud 1838 yılında, temel eğitim konusunda yeni bir girişimde bulunmuştur. Meclis-i Umur-u Nafia temel eğitimin yenilenmesi için bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor, üzerinde bazı oynamalar yapılarak padişahın iradesine sunulmuştur.[87] Meclis-i Umûr-u Nâfıa'nın hazırlamış olduğu bu raporun, eğitim politikası açısından oldukça köklü yeniliklere sahip olmasına rağmen, sıbyan mektepleri için elle tutulur bir sonuç getirememiş olduğu görülmektedir.

Sıbyan mektepleri Tanzimat Dönemi'nde fazla bir değişikliğe uğramayıp, 1862 yılından itibaren iptidâiyelere dönüştürülmeye başlanmıştır. Başkent İstanbul'da 350 civarında sıbyan mektebi bulunurken bunlardan sadece küçük bir kısım sıbyan mektebinin iptidaiye mektebine dönüşütürülmesi işlerin yavaş ilerlediğini göstermektedir.1869 tarihli Maârif Nizamnamesi'nde sıbyan mekteplerinin yeniden düzenlenmesi ve büyük köylerin merkezlerine iptidaiyelerin açılması düşünülmüş fakat pek fazla ilerleme kaydedilememiştir. Ayrıca Osmanlı devletinin eğitim için az miktarda kaynak ayrıması ve yeni yöntem ve tekniklerle yetişmiş öğretmenlerin yetersiz olması ibtidaiye mektebi açmaya imkân vermemiştir.[88]

1869 Maarif-i Umumiye Nizâmnâmesinden sonra, Osmanlı Devleti'nin ilköğretim alanında izlediği politika şu şekildedir:

1) Yapılacak ıslahatları kolayca uygulamaya geçirmek için iptidaiye okulları açmak;

[87] Kodaman, *a.g.e.*, s.59.
[88] Kodaman, *a.g.e.*, s.77.

2) Sıbyan mekteplerini özellikle din kaygısı taşıyan halkın tepkisini almadan yeni düzende eğitim veren bir kurum haline getirmek. Bu yönteme uygun kitaplar ve ders programı hazırlamak için gayret göstermiş fakat ekonomik sıkıntılardan dolayı uygulama alanı sınırlı olmuştur.[89]

II. Abdülhamid Dönemi'nde ilköğretime önem verildiğini arşiv kaynakları ortaya koymaktadır. Bu önemin sebebi yüksek dereceli eğitim kurumlarından istenilen düzeyde sonucu almak için temel eğitimin her alanda yüksek bir seviyeye çıkarılması fikrinin anlaşılmasına bağlı olduğudur. İlköğretime verilen önem devrin sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönemde iki farklı usulde eğitim veren mektepler vardır. İlki "Mekatîb-i Sıbyaniye" olarak bilinen bu eğitim öğretim kurumlarında, usûl-ü atîka adı verilen geleneksel yollarla eğitim verilmekteydi. Bu mektepler Osmanlı Devleti'nin her köy, kasaba ve nahiyesinde bulunmaktaydı. Maddi açıdan oldukça kötü durumda olan bu mektepler öğretmen anlamında da yetersiz durumdaydı. Bu okulları çağın gerekliliklerine göre yeniden düzenlemek oldukça zordu. Özellikle bu okullarda köklü bir yenilik düşünmek, bu okullarda gelenekselin dışında her şeye karşı olan ulema ve medeselilerin tepkisini çekebilirdi. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı hükümeti sıbyan okullarında, bazı geleneksel yöntemleri de kullanarak, Usûl-ü Cedîde programları uygulamıştı. Diğer usulde eğitim veren okul ise, "Mekâtib-i İptidaiye" adıyla sıbyan mektepleri seviyesinde yeni okulların açılması fikri ortaya atılmıştı. Böylelikle temel eğiitmde iki farklı anlayışa sahip okul ortaya çıkmıştır. Bu farklı anlayış, görünüşte "sıbyan mektebi" ve "ibtidaiye mektebi" olarak görülse de; "usul-ü atika" ve "usûl-ü cedîde" olarak dönem boyunca devam etmiştir. 1882 yılından itibaren Maarif Nezareti bu farklı anlayışları ortadan kaldırmak için, seçimini ibtidaîye mekteplerinden yana yapmıştır. Salnamelerinde ve arşiv kaynaklarında, 1882 yılından itibaren, sık sık ibtidaiye mektepleri zikredilmiştir. Bu şekilde amaç sıbyan mekteplerinin taraftarlarının tepkilerini azaltmaktı ve başarılı da olunmuştu. Bunun yanı sıra sıbyan mekteplerinin yeni usulde eğitim veren kurumlara dönüştürülmesi hızlanmış ve 1909 yılına kadar pek çok mektep yeni usul öğretimini uygulamaya başlamıştır. Bu

[89] Kodaman, *a.g.e.*, s.67.

dönemde, ilköğretimin modernleşmesi için Maarif Nezareti ve diğer devlet adamları tarafından ileri sürülen başlıca tedbirler şunlardır:

1) İlköğretim hizmetinin ücretsiz olması konusu birçok defa raporlarda yer almış ve tartışılmıştır. Bağnazlığın ortadan kaldırılması için çözüm olarak eğitim ve öğretimin ücretsiz olması ileri sürülmüştür. Fakat ücretsiz eğitim ve öğretimin devlet hazinesine getireceği mali yük göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti bu konuyu dikkate almamıştır. Buradaki en önemli nokta ücretsiz eğitim öğretim fikrinin tartışılmasıdır.

2) Nahiye, kasaba ve köylerde eğitim öğretim yaşına gelen çocukların mutlak suretle mekteplere devamının sağlanması ve bunun temini ve denetlenmesi hususu 1892 yılında Maarif Nezareti tarafından vilâyetlere bildirilmiştir. Fakat zorunlu ilköğretim istenildiği gibi takip edilememiş ve yürütülememiştir.

3) Tüm köy ve kasabalarda, nüfusa göre bir mektebin açılması gerektiği ve burada eğitimin düzenli olarak devam ettirilmesi gereklidir.

4) Okulların denetimi için müfettiş görevlendirilmelerin derhal yapılması gereklidir.

5) Kaza merkezlerinde muntazam ve usûl-ü cedîde uygun birer iptidaiye okulun meydana getirilmesi.

6) İptidaiye için açılan erkek öğretmen okulu mezunlarının köylere gitmelerini teşvik edeci imkânların sağlanması.

7) Tüm köy ve kasabalar yeni bir ilkokul yapmanın şu aşamada zor olduğu bilindiği için şimdilik birbirlerine yakın mesafede olan köylerin nahiye haline getirilip buralara iptidaiye mekteplerinin açılması planlanmıştır.

8) Öğrencilerin Osmanlıcılık düşüncesi ile yetiştirilmesi ve din derslerine önem verilmesi planlanmıştır.

9) İlkokulların yenilenmesi halkın çabasına bağlı olduğu için halkın bilinçlendirilmesi ve bu bölgelere maarif işleriyle meşgul olacak yerel heyetlerin kurulması.[90]

1908 yılına kadar, temel eğitimin geliştirilmesi ve tüm Osmanlı vilayetlerinde yayılması için, tedbirler alınmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sıbyan mekteplerinde ve iptidaiye mekteplerinde okutulacak kitapların hazırlanması için 1880'li yıllarda birçok çalışma yapılmış ve hazırlanan kitaplar vilayet merkezlerine gönderilmiştir.

II. Abdülhamid Dönemi ilköğretim eğitiminde bütün tedbirler alınıp planlama yapılmış fakat özellikle ekonomik sıkıntılar, öğretmen eksikliği, toplumun hazır olmaması gibi faktörlerden dolayı alınan kararlar büsbütün uygulanamamıştır. Fakat alınan bu kararlar, oluşturulan fikirler İkinci Meşrutiyet dönemi için zemin oluşturmuştur.[91] Bu okulların yenilenmesi için büyük çabalar verilmiştir. Temel eğitim zorunlu hale getirilmiş, taşrada ise ilköğretim için teşkilat kurulmuş, ibtidaiyeler açılmış, sıbyan mekteplerine yeni yöntem ve teknikler getirilmiştir. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor ekonomik şartlara rağmen eğitim konusunda halka mali yardım sağlamıştır. 3 Mart 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sıbyan mektepleri kapatılmıştır.[92]

1897 yılı istatistiklerine göre Kosova Vilayetinde 445 adet iptidaiyye mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerde 14.023 Müslüman erkek talebe ve 1664 Müslüman kadın talebe olmak üzere toplamda 15.687 talebe öğrenim görmektedir.[93]

[90] Kodaman, *a.g.e.*, s.80-85.
[91] Kodaman, *a.g.e.*, s.89.
[92] Kodaman, *a.g.e.*, s.69.
[93] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.110.

2. Medreseler

Medreseler İslami özelliği nedeniyle sadece Müslüman halkın eğitim-öğretim gördüğü sistemli eğitim kurumlarıdır. Medreseler, Osmanlı Devleti'nde sıbyan mekteplerinden mezun olan talebelerin eğitim gördüğü bir sonraki kademe olarak açıklanabilir.[94] Osmanlı Devleti'nde ilk medrese Orhan Gazi'nin 1330 yılında İznik'in fethinden sonra burada yaptırdığı medresedir. Yaptırılan bu medreseye müderris olarak da dönemin ünlü âlimi Davud-i Kayserî atanmıştır.[95] Medreseler kurulduktan sonra yeniden teşkilatlandırılıp düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. Medreseleri isim olarak en alttan üste doğru şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Haşiye-i Tecrid
2. Miftah
3. Kırklı
4. Ellili

a. Hâric

b. Dâhil

5. Sahn-ı Semân
6. Altmışlı

Medreselerin derecesini orada görevli olan müderrislerin almış oldukları günlük yevmiyeleri gösterir. Haşiye-i tecrid veya yirmili medreseler müderrislerinin günlük yevmiyesini yirmi akçe civarında olduğu medreselere, miftah veya otuzlu medreseler müderrislerinin günlük yevmiyelerinin otuz akçe civarında olduğu medreselere, telvih veya kırklı medreseler müderrislerini günlük yevmiyelerinin kırk akçe civarında olduğu medreselere verilirdi.[96] Müderrislerin terfi almalarında bu sıralama uygulanırdı.[97]

---

[94] Mehmet İpşirli, *"Medrese"*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2003, c.29, s.327.
[95] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, s.1.
[96] Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2003, s.373-374.
[97] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.19-20.

Medreselerde derslerin işleniş yöntemi anlatımdır. Osmanlı medreselerinde eğitimlerini başarı ile tamamlayanlar eğer Anadolu'da görev almak isterse Anadolu kazaskerine, eğer Rumeli'de görev almak isterse rumeli kazaskerine başvurup "Matlab" adı verilen deftere kaydolur, kendisine sıra gelene kadar beklerdi. Medreselerde müderrisin yardımcısı olup gerekli görüldüğü zaman ders tekrarları yapan kişiye de "muid" adı verilirdi. Muidler günümüzde üniversitelerdeki asistanlara denk gelmektedir.[98]

Osmanlı medreselerinde genel olarak; dini ilimlerden Kur'an, kelam, hadis, fıkıh ilimleri verilmekteydi. Bunların yanında mantık, lügat, nahiv, belagat, hendese, heyet, felsefe, tarih, coğrafya dersleri okutulurdu. Ayrıca bu derslere altyapı olması için hazırlık sınıfı benzeri bir kademenin var olduğu görülmektedir.[99]

II. Mehmed ve I. Süleyman zamanında en parlak dönemlerini yaşayan medreseler özellikle Gerileme Dönemi'nde yaşanan tüm sıkıntılara rağmen düzenlerini korumuşlardır. 3 Mart 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler de Maarif Vekâleti'ne devredilerek varlıklarını sürdürmüşlerdir.

3. Rüşdiye Okulları

Rüşdiyeler taşralardaki devlet eliyle eğitim yapan kurumlardır. En yüksek eğitim kurumlarından biri olan Rüşdiye okulları 1880'li yıllara kadar bu görevini sürdürmüştür. Eğitimli ve tecrübeli muallimleri ile bu okullardan mezun olan talebeler kendi bölgelerinin okumuş kesimini oluşturmuşlardır.[100] Rüşdiye mekteplerinin Osmanlı eğitim-öğretimindeki kademesi sık sık tereddütlere ve karışıklıklara yol açmıştır. Bunun sebebi eğitim tarihçilerinin bir bölümünün bu okulları, temel öğretime; diğer bir bölümünün ise orta öğretime eşit tutmalarıdır. Aslında rüşdiyeleri, başlangıçta ortaokuldan önceki bir hazırlık okulu, daha sonraları ise gerçek anlamda ortaokul kimliğine sahip bir öğretim kurumu olarak görmek mümkündür.

---

[98] Nefize Güler, *a.g.t.*, s.31.
[99] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.20.
[100] Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.94.

1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin rüşdiye mektepleri ile ilgili hükümleri eşliğinde rüşdiyelerin yapımına ve yenilenmesine hız verilmiştir. 1879 tarihinde Maarif Nezareti himayesinde beş dairenin oluşturulması ve oluşturulan bu daireler arasında "Mekâtib-i Rüşdiye" adıyla bir dairenin de bulunması, Osmanlı Devleti'nin Rüşdiye mekteplerini yenilemeye ve imparatorluk genelinde yaymaya ne kadar da kararlı olduğunu göstermektedir. Mekatib-i Rüşdiye dairesinin müdürlüğüne dönemin önemli eğitimcisi olan Selim Sabit Efendi getirilmiştir. Bu yıllardan itibaren rüşdiye mekteplerinin yapımına büyük önem verilmiştir.[101]

II. Abdülhamid Dönemi'nde, rüşdiye mekteplerinin ders programları sık sık değiştirilmektedir. Bazı programlarda milli dil ve kültürün gelişmesi için düzenlemeler yapılırken bazı programlar da Avrupa'nın yapısı ve tercüme eserlerin okutulması programlara ekletilmiştir. Bu dönemde ders kitapları hazırlamak için de yoğun çaba harcanmıştır. Yaklaşık olarak 5.000 adet ders kitabı bastırılarak vilayet merkezlerine gönderildiği arşiv kaynaklarında yazmaktadır. Ayrıca gönderilen talimatnameler ile bu kitapların fakir veya yetim çocuklara ücretsiz dağıtılması için emirler verilmiştir. Bu durum özellikle fakir olan halkı büyük bir yükten kurtarmış ve çocuklarını mektebe göndermeleri için önemli bir adım olmuştur.[102] Bu dönemde rüşdiye mekteplerinin öğretmen kadrolarına çeşitli okullardan mezun kimseler öğretmen olarak alınmışsa da öğretmenlerin büyük çoğunluğunu üniversite mezunu kimseler oluşturuyordu. En azından her mektepte bir öğretmen okulu çıkışlı bir muallimin bulunmasına dikkat ediliyordu.

1880 yılından sonra idadilere daha fazla önem verilmesiyle rüşdiye mektepleri geri plana atılmıştır. Özellikle 1889 yılında çıkarılan padişahın iradesiyle idadi bulunan vilayetlerde rüşdiye mekteplerinin gerekli olmadığına karar verilmiştir.

[101] Kodaman, *a.g.e.*, s.112.
[102] Kodaman, *a.g.e.*, s.113.

Mekatib-i Rüşdiyye (ortaokul) sınıflarının ders programı [103]

İlmihal; Dinin Temel Esasları; Peygamberler Tarihi; İslam Tarihi; Arapça Gramer, Aapça; Türkçe ve Türkçe Gramer; Türkçe İmla; Uygulamalı Farsça; Coğrafya; Hesap; Geometri; Muhasebe; Fransızca; Türkçe ve Fransızca Güzel Yazı).

1897 yılı istatistiklerine göre Kosova Vilayetinde 23 adet rüşdiyye mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerde 1618 Müslüman erkek talebe ve 88 Müslüman kadın talebe olmak üzere toplamda 1706 talebe öğrenim görmektedir.[104]

4. İdadi Okulları

İdadi kelimesi hazırlama yeri anlamına gelmekte olup Arapça aynı kelime kökünden türetilmiştir. Bu yüzden Abdülmecit Dönemi'ne kadar Batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfı için bu ifade kullanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde idadîler idari ve askeri yüksekokullara öğrenci hazırlayan günümüzde ise liseye denk gelen okullardır.[105] 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde rüşdiye mekteplerinden sonra eğitim süresi 3 yıl ile sınırlı olan, Müslüman ve gayrimüslim halkı kaynaştırma amacı taşıyan lise dengi idadi adıyla okulların açılmasına karar verilmiştir. 1897 yılı istatistiklerine baktığımız zaman Kosova vilâyetinde bir idâdî bulunduğu görülmektedir.[106] İdadiler Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girince kapatılmıştır.

İdâdîlerin önemi anlaşılmış fakat hemen açılamamıştır. Bunun en büyük sebebi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıydı. Çünkü idadilerin, giderleri, tesis ve inşa masrafları için çok miktarda paraya ihtiyaç duyuluyordu.

İdadîler, oluşturulmaya başlandıkları zaman ders programı konusu gündeme alınmış ve yoğun çaba harcanmıştır. Programa bazı dersler eklenerek dinî bilgilere ağırlık verilmek istenmiştir. Dönemin genel politikası içerisinde böyle bir durum

[103] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.96.
[104] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.109.
[105] Cemil Öztürk, *"İdâdî"*, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 2000, c.21, s.464.
[106] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.108.

normaldir. Bunun yanı sıra, fen derslerine de 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'yle beraber daha fazla ağırlık verilmiştir.

1896 yılından sonra ders programlarına, fıkıh ve ahlak dersler eklenmiştir. Bununla birlikte bazı dersler de çıkartılarak müfradatta değişikliğe gidilmiştir. 1902 yılında, idadilerde derslerin fazla olması sebebiyle yatılı olanlar 8; gündüzlü eğitim verenler ise 6 yıla çıkarılmıştır.[107]

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sıkıntılar eğitimin ıslahı ve modernleşmesi için en önemli sorun olmuştur. Tanzimat Dönemi'yle beraber başlayan eğitim hareketlerinin başarıya ulaşması, öncelikle sağlam gelir kaynaklarına bağlıydı. Toplumun en büyük yapı taşı vakıfların bozulmasıyla da eski okullara bile kaynak bulunamıyordu. Bununla beraber yeni açılan okullara vakıf bağlamak da dönemin şartları göz önüne alındığı zaman oldukça zordu.

II. Abdülhamid Dönemi'nin ilk zamanlarında, eğitimin ıslahı ve modernleşmesi için mali olanaklar yetersizdi ve devlet kendi masraflarını dahi karşılayamıyordu. Mevcut dış borçlardan dolayı devletin tekrar borçlanma imkânı da yoktu. Böyle bir durumda devlet hazinesinden Maârif Nezaretine, ülke çapında yapılması düşünülen eğitim reformları için mali kaynak ayrılması imkânsızdı. Fakat eğitim ve öğretimin ihmal edilmemesi, önem verilmesi de sorumlularca kabul edilmiştir. Sadece eğitim alanında giderleri karşılamak için yeni mali kaynaklar yaratılmaya çalışıldı. Müslüman çiftçilerden alınan aşar vergisi ve diğer örfi vergiler üzerinden maarif hissesi alma yoluna gidildi. Bu hisselerden ise en çok İstanbul, taşrada bulunan ortaöğretim kurumları ve Darülmüallimler yararlandı.

II. Abdülhamid Dönemi'nde temel eğitim alanında, Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan kanunların uygulandığı ve varsa eksikliklerinin giderildiği dönemdir. 1876 yılından önceki fikirlerin meyvesi II. Abdülhamid zamanında toplanmıştır. Çünkü Tanzimat Dönemi'nde başlatılan reform hareketlerinden, kısa zamanda sonuç beklenemezdi. Nitekim 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilerek süreç devam ettirilmiştir. 1856-1876 yılları arasında ise, yenilikler için milat olmuştur. Bu açıdan bakıldığında II. Abdülhamid Dönemi'ni, uygulama dönemi olarak kabul edilebiliriz.

[107] Kodaman, *a.g.e.*, s.132.

II. Abdülhamid Dönemi'nde, genel olarak eğitim alanında, oldukça fazla mesafe alındığı bir gerçektir. Bu gerçeğin farkında olan devrin eğitimcileri ilk ve orta öğretimi ıslah etmek için çabalarına devam etmişler ve gayretleriyle pek çok şey başarmışlardır. Sayısal olarak ifade etmek gerekirse; Sıbyan mektepleri 10.000 civarına, ibtidaiye mektepleri 5.000 civarına, Rüşdiye mektepleri 250'den 600 civarına, İdadiler ise 5'ten 104 civarına çıkarılmıştır. Bununla birlikte her şeyin halledilemediği, eksikliklerin olduğu da bir gerçektir. Fakat bu dönemi değerlendirirken devletin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar, içeride ve dışarda yaşanan siyasi olaylar, dönemin karakteri, bilgi ve tecrübe eksikliği, siyasi fikir akımları da göz önünde bulundurulmalıdır.[108]

İdadiyye (lise) sınıflarının ders programı[109]

Türkçe Mantık; Cebir; Geometri; Trigonometri; Osmanlı Coğrafyası; Genel Tarih; Osmanlı Tarihi; Fransızca; Yazışma; Resim, Jimnastik.

1897 yılı istatistiklerine göre 1 adet İdadi mektebi bulunmaktadır. Bu mektepde 79 Müslüman erkek talebe ve 7 Gayrimüslim erkek talebe olmak üzere toplamda 86 talebe öğrenim görmektedir.[110]

[108] Kodaman, *a.g.e.*, s.164.
[109] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.96.
[110] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.108.

2.BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE PRİZREN SANCAĞINDAKİ EĞİTİM KURUMLARI

1896 yılında Prizren de 3.892 hane bulunup bunlardan erkek nüfusu 7.263 Müslüman, 2.035 Ortodoks, 389 Katolik ve 389 Kıpti Müslüman olup 10.176 kişidir. 199 adet köylerden 10.612 haneden erkek nüfusu 28.309 Müslüman, 5.300 civarında gayrimüslim bulunmaktadır.[111]

1. Prizren Maarif Komisyonu

1893 yılı salnamelerine göre Prizren Maarif Meclisi başkanı Halim Efendi'dir. Üyeleri ise Belediye Başkanı Şefik Bey, İsmail Efendi, Ramiz Ağa, Veli Efendidir. Maarif Meclis Kâtibi Veli Efendi olup yardımcıları Tahir Ağa, Eyyup Ağa, Davud Ağa'dan oluşmaktaydı.[112]

1898 yılında Prizren Maarif Müdürü Halil Kemal Bey'di. Üyeler Maarif Muhasebe işlerinden sorumlu memur Osman Nuri Bey, Maarif Kâtibi Mehmed Habib Efendi, Maarif Muhasebe Refiki Mehmet Şefik Efendi, Maarif Sandık Emini Yusuf Ziya Efendi'den oluşmaktaydı.[113]

1899 yılında Prizren Maarif Müdürü Abdullah Beydi. Üyeler Maarif Muhasebe işlerinden sorumlu memur Osman Nuri Bey, Maarif Kâtibi Mehmed Habib Efendi, Maarif Muhasebe Refiki Mehmet Şefik Efendi, Maarif Sandık Emini Mehmet Efendiden oluşmaktaydı.[114]

1900 yılında Prizren Maarif Müdürü Abdullah Beydi. Üyeler Maarif Muhasebe işlerinden sorumlu memur Osman Nuri Bey, Maarif Kâtibi Mehmed Habib Efendi, Maarif Muhasebe Refiki Mehmet Şefik Efendi, Maarif Sandık Emini Mehmet

[111] H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s.262.
[112] KVSR, 1311, s.151
[113] SNMU, 1316, s.1134.
[114] SNMU, 1317, s.1330.

Efendiden oluşmaktaydı. 1900 yılında maarif idaresinde bir değişikliği olmadığı görülmektedir.[115]

1901 yılında yapılan nüfus sayımında Kosova Vilayetinde 257.867 nüfus olup 31.067 talebe bulunmaktaydı. Prizren Maarif Müdürü değişmemiş olup Abdullah Beydi. Üyelerde Maarif idaresinin muhasebe işlerinden sorumlu memur Mehmed Arif Bey, Maarif Kâtibi Mehmed Habib Efendi, Maarif Muhasebe Refiki Mehmet Şefik Efendi, Maarif Sandık Emini Mehmet Şefik Efendiden oluşmaktaydı.[116]

1903 yılında Prizren Maarif Müdürü değişmemiş olup Abdullah Beydi. Üyelerde Maarif Muhasebe Memuru Kenan Yusuf Efendi, Maarif idaresinin Kâtibi Mehmed Habib Efendi, Maarif idaresinin muhasebe işlerinden sorumlu Maarif Muhasebe Refiki Mehmet Şefik Efendi, Maarif Sandık Emini Mehmet Şefik Efendi ve Gayrimüslim Mektep Müfettişi Halil Zeki Efendi'den oluşmaktaydı.[117]

Tablo 9. Prizren Maarif İdaresi (1903)

Esami	**Memuriyet**
Abdullah Bey	Maarif Müdürü
Kenan Yusuf Efendi	Maarif Muhasebe Memuru
Mehmed Habib Efendi	Maarif Kâtibi
Mehmed Şefik Efendi	Maarif Muhasebe Refiki
Halil Zeki Efendi	Gayrimüslim Mektep Müfettişi
Mehmed Şefik Efendi	Maarif Sandık Emini

2. Prizren'deki İptidaiye Mektepleri

Kosova Vilayetinde bulunan Müslüman okulları genellikle dinsel nitelikteydi. Dinsel eğitimin ilk adımını sıbyan mektepleri teşkil ediyordu. Sıbyan

[115] SNMU, 1318, s.1502.
[116] SNMU, 1319, s.770.
[117] SNMU, 1321, s.627.

mekteplerinden sonra, nicelik bakımından en kalabalık sayılan orta dereceli eğitim, medreselerde tahsil ediliyordu. Yükseköğrenim edinmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük merkezlerine gidiliyordu. Çünkü Kosova vilâyetinde yükseköğrenim okulları mevcut değildi. Osmanlı Devleti, ancak XIX. yüzyılda modern anlamdaki okulların açılmasına izin verdi. Özellikle Tanzimat Devri'nde (1839-1856) Gülhane Hatt-ı Hümayunu adı verilen bir ferman ile ilan edilen yönetimde iyileştirmenin yapıldığı devirde, devletin kontrolü altında dünyevi eğitim sistemi üzerine mecburi eğitim yapan (iptidaiye, rüştiye ve idadiye adıyla tanınan) okullar kuruldu. Fakat yapılan bu yenilikler Kosova vilâyetinde hissedilmedi. Uygulanmaya başlayan yeni okul sistemi, eskisini ortadan kaldırmadı. Bununla beraber yeni kurulan okulların yanı sıra eski sıbyan mektepleri de eğitime devam ediyordu.[118]

Zamanla, sıbyan mekteplerinin rolünü ve görevini üstlenen iptidaiyeler başlangıçta pek rağbet görmüyordu. Ancak, XIX. yüzyıldan itibaren rağbet orantısı iptidai mektepleri lehine değişti. Böylece iptidaiyeler ilkokul özelliğine kavuştu ve bu okullarda dini derslerin yanı sıra bazı dünyevi dersler de okutululmaya başlandı. Bu durum koşulların daha elverişli olması sebebiyle şehirlerde daha hızlı bir şekilde gelişiyordu.[119]

1896 yılına ait verilere göre Kosova vilayetinde bulunan sıbyan mektepleri ve iptidaiyelere iyileştirme yapmak amacıyla ilk kez bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon 5-10 üyeden oluşmaktaydı. Okullarda iyileştirme yapılmasına yönelik karar da komisyonda yer almaktaydı. Bu yenilikler, hem öğrencilere hem de okullara yarar sağlamıştı. Yapılan bütün bu çabaların en önemli özelliklerinden biri de bu ıslahatlara köy mekteplerinin de dahil edilmesidir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar köyde yaşayan çocukların eğitim sorununa gereken önem verilmemişti. Fakat bu komisyon sayesinde köylerde iptidaiyeler kuruldu ve bu sorun da ortadan kalkmış oldu.

Maarif komisyonu, özellikle mekteplerdeki eksiklikleri göz önüne alarak önemli tavsiyelerde bulunuyordu. Yapılan bu tavsiyeler önemli sonuçlar doğurmuştur.

---

[118] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilâyetinde İptidaiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 37. Sayı, Priştine 1983, s.55.

[119] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilâyetinde İptidaiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 37. Sayı, Priştine 1983, s.56.

Bu tavsiyelerle beraber köylerdeki insanlar var olan okulları yenileme ve eğer kapalıysa yeniden açma çalışmalarını başlattılar. Mektep bulunmayan köylerde ise ahali büyük gayret göstererek yeni okullar inşa ettiler. Maarif komisyonun bu faaliyetlerinden dolayı kırsal alandaki eğitim öğretim sorunlarının çözümünde önemli mesafe kat edilmiş oldu.

Vilayetin en yetkili kişisi olan valinin yönetimi altında komisyon şu hükümleri getirdi:

Madde 1. — Her köyde, erkek ve kız çocuklarına mahsus, ayrı ayrı okullar inşa edilip, çocuklar 5 yaşından 15 yaşına kadar okullarda eğitim göreceklerdir. Bu maddenin hükmü kız çocukları için de geçerlidir. Maddi imkânların yetersizliğinden dolayı, kız ve erkek çocuklara mahsus ayrı ayrı okulların yapılması mümkün olamadığı hallerde, okul binası ortak olarak kullanılacak, aynı çatı altında kız ve erkek öğrencilere ayrı ayrı bölümler yapılacaktır. Öğretmen, öğrencilerle ilgili günlük defterini bizzat kendisi tutacaktır.

Madde 2. — Okul binasının bulunduğu köylerde, köy halkı yeni bir okul inşa etmeye zorunlu değildir, ancak söz konusu okul binaları yıpranmış ya da küçük gelmeye başlamış bir durumda iseler, köy ahalisi bunları tamir etmeye ve genişletmeye mecburdurlar.

Madde 3. — Okullar, cuma ve dini bayramlar dışında her gün çalışacaktır. Eğer çocuk hasta ise, ev işlerini yapabilecek başka birisi yoksa ve başka bir çare bulunamazsa o durumda derslerden serbest bırakılacaktır.

Madde 4. — Eğer herhangi bir köyde okul yoksa o halde köylüler, okul binasının inşa edilmesi için karar getirebilecek olan Eğitim Encümenine başvuracaklardır. Okulu olmayan küçük köylerin ahalisi, kendi çocuklarını, en yakın köydeki okula göndermeye mecburdur. Bu konuyla ilgili durumun Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmesi zorunludur.

Madde 5. — Okuldan ve eğitimden öğrencilerin yararlanabilmesi için, öğretmenlerin iyi hazırlanmış olması gereklidir. Bunun için köy ahalisi, öğretmenlerin çalışkanlığına ve onların devamlılığına özellikle dikkat etmelidir. Gerekli görüldüğü takdirde, bazı öğretmenler, eğitim yönetmenliğince yeniden sınava tabi tutulacaktır.

Eğitim almış öğretmen bulunmadığı takdirde, öğretmenlik görevini köy imamı yürütecektir.

Madde 6. — Okullara, köy imamı, eğitim encümeni üyeleri ve köyün eşrafından sayılan tecrübeli kişiler eşlik edecektir. Aileler, özürlü bir sebep ortada bulunmadan, çocuklarını okula göndermezlerse ve eğer öğretmenler düzenli olarak okula gelmezlerse, evvela ihtar edileceklerdir. Bu durum tekrarlandığı takdirde, kanunla öngörülen tedbirlerin uygulanabilmesi için, Maarif Müdürlüğü'ne durumu bildirmeye mecburdurlar. Durumu kontrol etmekle yükümlü olan Komisyona gereken ifadeyi vermekten kaçan kişilere karşı ceza tedbirleri uygulanacaktır.

Madde 7. — Herhangi bir köyde, hayırsever kişiler tarafından okullar için vakfedilmiş olan (tarla, ev, nakit para) menkul ve gayrimenkuller, ikinci bir şahsın eline geçmiş bulunursa, hemen durumun araştırılması için komisyona bildirilmek zorundadır. Bu sebeple vakfedilmiş olan malların kayıtları mahallinde yapılması gereklidir. Herhangi bir kimse, kendi menkul ve gayrimenkul mallarını okullar için vakfetmek isteğinde bulunursa, maarif müdürlüğü haberdar edilecektir.[120]

Bu komisyonun kurulduğu zaman içerisinde, aynı yılda yukarıda sözü geçen yeniliklerle ilgili hükümlerin yanı sıra öğretmenlere ilişkin bir takım hükümler ve yönetmelikler de çıkartıldı.

Madde 1. — Köy okullarında öğretmenlik yapan her öğretmen, öğrenim dönemi içerisinde, erkek ve kız öğrencilerin tam sayısını devamlı surette göz önünde bulundurmalıdır. Öğrencilerin ve ebeveynlerinin adı, soyadı yazılı bulunan gündelik defterine her öğretmenin sahip olması gereklidir. Öğrencinin hayatındaki her türlü değişmeler, olaylar ve başarılar günü gününe kaydedilir. Bu defter özel olarak muhafaza edilmelidir. Gündelik defterde, bütünlemeye kalan veya herhangi bir sebepten dolayı okulu terk etmiş olan çocukların kimliği kayıtlı bulunmalıdır. Söz konusu gündelik deftere istinaden, devamlı surette kontrol yapılacaktır.[121]

Madde 2. — Gerek kız, gerekse erkek çocukların eğitimi 5 yaşından başlar ve 15 yaşına kadar devam eder. Bu yaştaki çocukların öğrenimi zorunludur.

---

[120] H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s.315.
[121] H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s.316.

Madde 5. — Bu maddede okuldaki kolaylıklardan söz edilmektedir. Okullarda yeni saptanan yöntemlere göre çalışmalıdır. Şartları müsait olmayan okullarda eski usullere göre çalışılacak ve şu dersler okutulacaktır: Elifba, Kur'an, Tecvit, İlmihal ve bu derslerin yanı sıra Hüsnühat (güzel yazı) ve Matematik.

Kosova Vilayetindeki koşulları yakından tanıyan komisyonun getirmiş olduğu hükümler, yeni tip ilköğretim okullarının oluşması hususunda ileriye doğru bir adımın atılmasını, kapalı olan okulların yenilenmesini ve bu okullarda eğitim sürecinin düzenlenmesini sağlamıştır.[122]

İptidaiyeler, Kosova vilayetinde her şehirde bir veya iki tane açılıyordu.[123]

Osmanlı kaynaklarında yer alan bilgilere göre, XIX. yüzyılda Kosova vilayetinde iptidaiyelerin durumu şöyle bir vaziyette bulunuyordu:

1896 yılına ait salnameye göre, Prizren Sancağındaki iptidai mektepler hakkında şu bilgiler verilmektedir:

Birinci İptidai mektebinde Mahmut Faik Efendi öğretmenlik yapıyordu.

Rahlin İptidai mektebinde Hafız Esat Efendi öğretmenlik yapıyordu. Bu okulda 73 öğrenci bulunmaktaydı.

Terzi Mahallesi İptidai mektebinde Hafız Âdem Efendi öğretmenlik yapıyordu. Bu okulda 73 öğrenci öğrenim görmekteydi.

Kâtip Sinan iptidai mektebinde Mehmet Efendi öğretmenlik yapıyordu. Bu okulun 60 öğrencisi vardı.[124]

1900 yılına ait salname bu sancakla ilgili şu verileri sunmaktadır:

Birinci iptidai mektebinde öğretmen Esat Efendi, öğrenci sayısı ise 120 idi.

Terzi Mahallesi İptidai mektebinde öğretmen Hacı Şaban Efendi, öğrenci sayısı 120 idi.

---

[122] H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s.316.
[123] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilâyetinde İptidaiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 37. Sayı, Priştine 1983, s.58.
[124] H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s.246.

Kâtip Sinan Efendi iptidai mektebinde öğretmen Hafız Mehmet Efendi, öğrenci sayısı 120 idi.

Rahlin iptidai mektebinde öğretmen Kemal Efendi, öğrenci sayısı ise 77 idi.

llyaz Koka iptidai mektebinde öğretmen Hafız Abdullah Efendi, öğrenci sayısı 25 idi.[125]

Bu son iptidai mektebi 1900 yılı içerisinde kurulmuştu, ötekileri ise aynı döneme ait diğer kaynaklarda da yer almaktadır.

Kalkandelen Kazasında, 1900 yıllarına kadar iptidai mektebi yoktu. Sıbyan mektebini bitiren bütün öğrenciler ki bunların sayısı bir hayli fazlaydı, rüştiyeye devam ediyorlardı. 1900 yıllarında beş iptidai mektebi kurulmuştu, şöyle ki:

Yeni Mahalle iptidai mektebinde öğretmen Hafız Selim Efendi idi. Bu okulun 60 öğrencisi vardı.

Cami Mahallesi iptidai mektebinde, Hafız Kâmil Efendi öğretmenlik yapıyordu.

Eski Mahalle iptidai mektebinde 120 öğrenci vardı.

Köprü Mahallesi iptidai mektebinde öğretmen Hafız Hasan Efendi öğretmenlik yapıyordu. Öğrenci sayısı 40 idi.

Salih Çelebi iptidai mektebinde öğretmen Hafız Hüseyin Efendi, öğrenci sayısı 150 idi.[126]

Prizren sancağında 1893 yılı salnamelerine göre toplamda 46 adet iptidaiye mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerden 30 adedi erkek, 16 adedi kız iptidaiye mektebi olarak faaliyet göstermektedir. Erkek iptidai mektebinde 1.300 öğrenci, kız iptidaiye mektebinde ise 760 öğrenci eğitim görmektedir.[127]1896 yılı salnamelerinde Prizren sancağının merkezinde ibtidâî mekteplerinde 800 civarı öğrenci öğrenim

[125] KSVR, 1318, s.115.
[126] KSVR, 1318, s.115.
[127] KVSR, 1311, s.226-227.

görmektedir.[128]1900 yılı salnamelerine göre ise bu sayı yaklaşık 450 civarına düşerek azalmıştır.[129]

1893 ve 1896 yılları salnamelerine göre okulların isimleri, muallimler ve talebe adetleri aşağıdaki gibidir.[130]

Tablo 10. Prizren'deki İptidai Mektepleri (1893-1896)

Mektebin İsmi	**Muallimin İsmi**	**Talebe Adedi**
Birinci İbtidai Mektebi	Mehmed Faik Efendi	72
Rahleyn Mektebi	Hafız Esad Efendi	73
Terzi Mahallesi Mektebi	Hafız Adem Efendi	73
Katip Sinan Mektebi	Mehmed Efendi	60

1898[131],1899[132] ve 1900[133] yılı Maarif Salnamelerine göre Prizren Sancağında, II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler; Terzi Mahallesinde 2 adet erkek iptidai mektebi, Sinan Paşa Mahallesinde erkek iptidai mektebi, Mahmud Paşa Mahallesinde erkek iptidai mektebi, Rahleyn Mahallesinde 2 adet erkek iptidai mektebi, Sarachane mahallesinde 2 adet iptidai mektebi, Hacı Ramazan Mahallesinde 2 adet iptidai mektebi, Katib Sinan Mahallesinde 2 adet iptidai mektebi, Atik Mahallesinde iptidai mektebi, Tercüman İskender Mahallesinde iptidai mektebi, Seydi Ahmet Bey Mahallesinde iptidai mektebi ve 17 adet karyelerde bulunan iptidai mektepleri olmak üzere toplamda 32 adet iptidai mektebi bulunmaktadır.

1901 ve 1903 yılı Maarif Salnamelerine göre Prizren sancağında, II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler; Terzi Mahallesinde 2 adet erkek iptidai mektebi, Sinan Paşa Mahallesinde erkek iptidai mektebi, Mahmud Paşa Mahallesinde erkek iptidai mektebi, Rahleyn Mahallesinde 2

[128] KVSR, 1314, s.520.
[129] KVSR, 1318, s.762.
[130] KVSR, 1311 s.153; 1314 s.511.
[131] SNMU, 1316, s.1149-1150.
[132] SNMU, 1317, s.1349-1350.
[133] SNMU, 1318, s.1521-1522.

adet erkek iptidai mektebi, Sarachane mahallesinde 2 adet iptidai mektebi, Hacı Ramazan Mahallesinde 2 adet iptidai mektebi, Katib Sinan Mahallesinde 3 adet iptidai mektebi, Atik Mahallesinde iptidai mektebi, Tercüman İskender Mahallesinde iptidai mektebi, Seydi Ahmet Bey Mahallesinde iptidai mektebi ve 17 adet karyeler de bulunan iptidai mektepleri olmak üzere toplam da 33 adet iptidai mektebi bulunmaktadır.[134]

Tablo 11. Prizren'deki İptidai Mektepleri (1901-1903)

(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Açılış Tarihi (Hicri)	**Bulunduğu Mevki**	**Mektebin Derecesi**	**Kaza**	**Liva**
1309	Terzi Mahallesinde	Zükur İptidai	Prizren	Prizren
1295	Terzi Mahallesinde	Zükur İptidai	Prizren	Prizren
1295	Sinan Paşa Mahallesinde	Zükur İptidai	Prizren	Prizren
1295	Mahmud Paşa Mahallesinde	Zükur İptidai	Prizren	Prizren
1313	Rahleyn Mahallesinde	Zükur İptidai	Prizren	Prizren
1313	Rahleyn Mahallesinde	Zükur İptidai	Prizren	Prizren
1313	Sarachane Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1313	Sarachane Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1313	Hacı Ramazan Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1313	Hacı Ramazan Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1309	Katib Sinan Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren

[134] SNMU, 1319, s.827-828.

1304	Katib Sinan Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1304	Katib Sinan Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1314	Atik Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1304	Tercüman İskender Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1302	Seydi Ahmed Bey Mahallesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Bilir Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Rabice Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Leşane Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Radeşte Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Neylice Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Kukulan Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Berudgaze Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Buyne Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Reca'ezobe Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Galocice Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Jor Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren

1312	Ancad Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Ayvareneşte Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Karoşevo Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Belvirat Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1312	Dikayca Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren
1313	Bredosofca Karyesinde	İptidai	Prizren	Prizren

3. Prizren'deki Sıbyan Mektepleri

Kosova Vilayetinde ve Prizren sancağında derslerin Osmanlıca olarak yapıldığı Türk devlet okulları bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti giderek Avrupa etkisi altında ya da batılı güçlerinin baskısı altında olmak üzere modernleştiği zamanda, diğer uluslar için okullar açmak zorunda kalmıştır. Türk okullarında sayı düşmemiş aksine öğrenci sayısı daha da artmıştır. Türk olmayan halk, Türkçe dersinin de yükümlü olarak okutulduğu kendi okullarının var olmasına rağmen, yönetim ve ticaret dili olan Türkçenin bilinmesi gereği nedeniyle, kendi çocuklarını Türk mekteplerine yazdırmaktadırlar.

1896 yılından sonra ilk kez olarak mektepler, yapılan bazı çalışmalar ve yenilemelerle birlikte yeni bir program kazanmış, din ağırlık eğitim veren kurumlardan ayrılmıştır. Kızlarında da, var olan erkek okulları ayarında ayrı kız okullarına yazılmalarına imkân verilmiştir. Başlangıçta, bunların sayısı erkeklere göre pek fazla değildi. Bu mekteplerde çoğunlukla yükseköğrenimlerini İstanbul'da bitiren, yerli halk arasından kişiler öğretmenlik yapmaktaydı.

1896 yılındaki Okullar Yasası ile belli bir plân ve programsız çalışmış olan mektepler, dört yıllık okul olarak, iptidai okullarla birlikte ilkokul rolünü üstlenmişlerdir. Bu mekteplerde, bazı dünyevi dersler uygulanmakta ise de din

derslerine hâlâ büyük önem verilmekteydi. Darulmualliminde öğrenim gören öğretim kadrosu kıtlığı nedeniyle, öğretmen rolünü şehirlerde, dini öğrenim görmüş kişiler, hocalar ya da köylerde, müezzinler üstlenmiştir. Böyle koşullar yüzünden, Kosova vilâyetinde okullar hakkındaki yenilikler yavaş yürütülmüştür.

Kosova bölgesindeki mektepler kimi verilere göre ilk kez on altıncı yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Bu okullar, Manastır'da İshak Çelebi'nin, Prizren'de Kukli Bey'in hayratlarıydı. Küçük yerlerde ise genelde mektep yoktu. Bu durumn sebebiyle seuyahat eden hocalar kışın köylere gelerek yedi yaşından on yaşına kadar genç kız ve erkekleri kendi etrafına toplayıp özel köy evlerinden birinde ders yapmışlardır.[135]

Büyük şehirlerdeki mektepler, biri büyük, diğeri de öğretmen ve bunun yardımcısı kalfaya ait küçük olmak üzere iki odalı olarak yapılmışlardır. Bu binaların pencereleri küçük ve kışın kapalı olduğu için, içinde çok sayıda öğrencinin bulunduğu ve döşemesinde öğrencilerin diz çökerek oturdukları sınıflara pek az ışık ve hava girermiş. Çocukların önünde görülür ve yüksekçe bir yerde öğretmenin yeri bulunurmuş. Bu yer köylerde postla, şehirlerde de minderle döşeliymiş. Hocanın bu divanın bir tarafında bir falaka, diğer tarafında değnek demeti, bir köşede de öğretmenin hiç kalkmadan öğrencilere vurabileceği 3-4 metrelik bir değnek bulunurmuş. Öğretmenlik görevini, genellikle imamlar, müezzinler ya da medreseyi bitiren kişiler yaparlarmış. Eğer mektepde öğrenci sayısı fazla ise halife ya da isimleriyle bilinen yardımcılar da öğretmene yardım etmekte imiş.

Eğitim ve öğretim öğrencilerin konuştukları dilde değil de Arapça olarak yürütülmekteydi. Bu sebeple öğrenmeler, öğrenciler için anlaşılması zordu. Kur'an'ın okunması, namazın kaideleri, kimi ayetler ve sözlerin yazılışı öğrenilirdi. Öğretim yılının başlangıç ve bitimi yoktu. Çocuklar okulda Kuran-ı Kerim'i ezberleyinceye kadar okurdu. Bu şekilde okulu bitiren çocuklar, öğrenimini medreselerde sürdürürdü.

Mekteplerin çoğunda öğretmenlerin durumu iyi değildi. Devamlı olmayan az bir gelire sahiplerdi. Ödenek, tahıl, un olarak verilirdi. Aslında bu, ödenek-aylık değil bağış olarak sayılmıştır. Hoca ya da öğretmen, kendisine yardımda bulunan halka,

---

[135] Mücahit Asımov, *"Kosova Salnâmelerinde Yazıldığına Göre Kosova Vilâyetindeki Mektepler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 30. Sayı, Priştine 1981, s.28.

öğrencilerin ana babalarına bağımlı durumdaydı. Daha geç dönemlerde bu armağan ya da bağış, para olarak verilmiştir. Bu okullar çoğu kez, inşa edenin adını taşırdı. Bundan dolayı, okulun hangi hayırsever tarafından yapıldığını ve bu kişinin hangi tabakaya ait olduğunu anlamak kolaydır. Kosova vilâyetinde böyle okulları yapan hayırsever kişiler zengin kadılar, paşalar, esnaf, ağalar ve çelebilerdi. Bu okulların yöredeki sayısı kesinlikle bilinmiyorsa da, çok sayıda oldukları varsayılmaktadır.[136]

Çocukların mektebe gitmeye başladıkları anı özellikle belirtmek gerekir. Bu başlangıç, sünnet ya da başa bir törene benzeyen bir törenle izlenmektedir. Çocuk ancak anne babasının uygun gördüğü zamanda okula yazdırılırdı. Yazılmak için ayrı bir süre yoktu fakat çoğu kez bu yazılma olayı kandil günlerine denk getirilmeye çalışılır, kandil günlerine denk gelme olanağı yoksa bu tören için pazartesi ya da çarşamba günleri seçilirdi. Bu törene "Âmin Alayı" denilir ve ev halkı için olduğu gibi, komşular ve özellikle kapıya kadar çıkma fırsatını bulan genç kızlar için ayrı bir yaşantıyı oluştururdu. Söylenen şarkılar, dini tasavvuf niteliğini taşırlardı. Tören, pedagojik eğitim karakterinde olup çocuklarda okuma isteği uyandırdığı düşünülmektedir.[137]

Mekteplerde Elifba, Kur'an, ilmihâl, dört hesap işlemi öğretilirdi. Daha geç dönemlerde şehir okullarında az çok coğrafya ve tarih dersi de uygulanmıştır. Dersler sabahleyin başlayıp öğlene kadar devam ederdi. Bugünkü okullardaki gibi dersler arasında dinlenme zamanı olmayıp öğrencilerin ancak öğlen yemeğine gitmelerine izin verilirdi. Öğrenciler öğlen yemeğinden sonra yine derslerine dönerlerdi. Bu dinlenme zamanı içinde öğrenciler öğlen yemeğini yemekten başka, namaz da kılalardı.

Prizren sancağında ve çevre köylerde toplamda 29 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerde ise yaklaşık 1200 erkek öğrenci ve 760 kız öğrenci öğrenim görmekteydi.[138]

Bu okulları da göz önünde bulundurduğumuzda eğitim hakkındaki yenilikler, Kosova vilâyetinde büyük değişmelere yol açmıştır. Mektepler, vilâyetin uzaklığı,

---

[136] Mücahit Asımov, *"Kosova Salnâmelerinde Yazıldığına Göre Kosova Vilâyetindeki Mektepler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 30. Sayı, Priştine 1981, s.29.
[137] Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesi Tarihine Bir Bakış*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1964, s.39.
[138] KVSR, 1318, s.384.

yürütülen politika, sürekli çıkan karışıklıklar, ekonomik sorunlar ve öğretmen kadrosunun yetersizliğinden dolayı eski usule göre görev yapmışlardır.

1879 yılı salnamelerine göre Prizren sancağı merkezinde 21 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır.[139]1893 ve 1896 yıllarına ait salnamelerde Prizren'de geleneksel usullerle eğitim veren 9 adet sıbyan mektebi bulunmatadır. Bu mekteplerde yaklaşık 420 civarında erkek öğrenci, 730 da kız öğrenci bulunmaktadır.[140]

Tablo 12. Prizren'deki Sıbyan Mektepleri (1893-1896)

(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Mektep Adedi	Zükur	İnas	
9	423	737	Merkez Livada
20	670	28	Livaya Mülhak Karada
29	1093	765	Toplam

1900 yılı salnamelerine göre Prizren sancağında toplamda 325 talebinin öğrenim gördüğü 7 adet erkek sıbyan mektebi bulunmaktadır.[141] Bağlı köylerde ise 21 adet erkek, 5 adet kız sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerde 540 erkek talebe, 100 civarı kız talebe öğrenim görmektedir.[142]

4. Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi

Rüştiyeler, kademe olarak şimdiki ortaokullara eş değerdi. Bu okullarda eğitim gören öğrenciler, alt ve orta dereceli memurluklar için yetiştirilmekteydi. Ayrıca bu okullardan başarı ile mezun olan öğrenciler ise bir üst kademedeki adli, idari ve askeri idadilerde öğrenimine devam edebilmekteydi.

Rüştiyeler, 1863 yıllarında 5 yıl süre ile eğitim öğretim hizmeti vermekteydi. 1869 yılında çıkarılan Eğitim ve Öğretim Yasası'yla rüştiyelerin eğitim öğretim

[139] KVSR, 1296, s.126-127.
[140] KVSR, 1314, s.520.
[141] KVSR, 1318, s.755.
[142] KVSR, 1318, s.755.

süreleri dört yıl olarak değiştirildi.[143] Müslümanların, Arnavutların ve Sıparların öğrenim görebildiği bu okullara sıbyan ve iptidaiye mekteplerini başarı ile bitiren öğrenciler alınmaktaydı. Eğitim ve öğretim Türkçe olduğundan ötürü, Sırplar bu okullara ilgi göstermiyorlardı. Osmanlı imparatorluğunda yer alan bu okullar kuruluş itibariyle yeni tip okullardı.[144]Rüştiye mekteplerinin bakım, onarım ve inşaat masrafları Maarif Sandığı emrinden karşılanıyordu.[145]

Eğitim öğretim kurumları ile ilgili Osmanlı Kanunlarından evvel Osmanlı devleti sınırları içindeki bütün rüştiye mekteplerine ait bir ferman yayınlanmıştı. Buna göre, 24 Şubat 1868 tarihinde şöyle deniliyordu: "Maarif Nezaretinin buyruğu üzerine, rüştiyelerde öğrencilere ders veren bütün öğretmenler, diğer derslerin yanı sıra hüsnühat (güzel yazı) ve kompozisyon bilimlerinden de ders vermeye zorunludurlar. Aslında bu emirle daha evvelden de İstanbul da uygulanıyordu. Bundan sonra rüştiye mekteplerinde Hüsnühat dersinin veren bütün öğretmenler, kendi öğrencilerine 4-5 tür ve stil üzerine yazılı kompozisyonların betimleme biçimlerini ve yöntemlerini öğretmelidirler. Çünkü hüsnühat sadece harflerinden yazılışından ibaret değildir.[146]

1896 yılında yayımlanan kanun ile nüfusu kalabalık olan yerleşim yerlerinde ve kasabalarda rüştiye mekteplerinin kurulması planlandı. Bu rüştiyelerde hem Müslüman olan yerli halkın çocukları hem de gayrimüslim tebanın çocukları öğrenim görebileceklerdi. Başlangıçta gayrimüslim ahalinin çocukları için ayrı bir rüştiye mektebinin kurulması planlanmışsa da uygulamaya geçirilememiştir. Bununla birlikte karma rüşdiyeler XX. yüzyılın başlarından itibaren faaliyete geçirilmiştir. Başlangıçta bu okullara memurların ve imtiyazlı şahısların çocukları, daha geçlerde ise zanatkâr ve esnafların çocukları da kayıt yaptırabiliyorlardı.[147]

Mektep yapılması hakkında Kanuni Esasiye'nin birkaç maddesinde şöyle denilmektedir:

---

[143] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilayetinde Rüştiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 39. Sayı, Priştine 1983, s.35.
[144] Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s.44.
[145] Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s.384.
[146] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilayetinde Rüştiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 39. Sayı, Priştine 1983, s.36.
[147] Mücahit Asımov, *a.g.m.*, s.36.

Madde 18 — 500 hanesi olan her meskûn yerin bir de rüştiyesi olacaktır. Eğer o yerin ahalisi Müslüman ise, İslam akidelerine göre, Hıristiyan ise, Hıristiyan akidelerine göre rüştiyeler tedrisatını ayarlayacaktır. Eğer söz konusu yerin ahalisi karma ise, o halde her birine ayrı ayrı rüştiye kurulacaktır. Ahalisi karma olan yerlerde her birine ayrı ayrı rüştiye açılabilmesi için, en azından o yerde 100 hanenin aynı millete mensup olması şarttır.

Madde 19 — Okul binalarının bakım masraflarını, öğretmen ve müstahdemlerin maaşlarım Vilayetin Maarif Müdürlüğü ödeyecektir.

Madde 20. — Rüştiyenin inşa edilmesi için Maarif Konseyi'nin müsaadesi gereklidir.

Madde 21. — Öğrencilerin sayısına göre her rüştiyenin birinci ve ikinci öğretmeni olacaktır. Onlar öğretim üyesi olarak, öğretmenlerle ilgili Maarif Kanunlara göre tayin edileceklerdir. Aynı zamanda bekçi ve müstahdem de tayin edilceklerdir.

Madde 22 — Rüştiye'de birinci öğretmenin maaşı 800, ikinci öğretmenin ise 500 kuruş olacaktır. Bekçinin 200, müstahdemin ise 150 kuruş üzerinden maaşı tayin edilecektir. Okulun genel ihtiyaçları için yılda 400 kuruş ayrılacaktır.

Madde 23. — Rüştiye'de öğretim suresi dört yıldır. Bu okullarda şu dersler okutulacaktır:

1. Din İlimlerine Giriş
2. Osmanlı Lisanı Grameri
3. İmla ve inşa
4. Arapça ve Farsa Gramer
5. Resmi Hat
6. Geometri Başlangıç
7. Genel ve Osmanlı Tarihi
8. Coğrafya
9. Beden Eğitimi

Madde 24. - Ticaret merkezlerinde, en iyi öğrenciler dördüncü sınıfta Fransızca öğrenim görecekler. Yukarıda adı geçen dersler, öğrencilerin anadili üzere yapılacaktır. Bu derslerin yanı sıra öğrenciler, mensubu bulunduğu halkın anadili ve edebiyatı öğretilecektir.

Madde 25. - Bu okullarda tatiller genellikle 1 Ağustos'ta başlar ve 23 Ağustosa kadar devam eder. Rüştiyelerde eğitim 1 Temmuzda sona erer, 1 Temmuzdan 15 Temmuza kadar öğrencilerle istişare dersleri yapılır. 15 Temmuzdan 1 ağustosa kadar sınavlar devam eder.

Müslümanlara mahsus rüştiyelerde Ramazan ayının üçüncü haftasından Şevval ayının birinci haftasına kadar (15 gün süreyle) ve Kurban Bayramında ise bir hafta dersler yapılmayacaktır. Cuma günleri ve yukarıda adı geçen bayram günlerinden başka, okullarda tedrisat kesintisiz devam edecektir.

Gayrimüslimlere mahsus rüştiyelerde tedrisat onların kendi dini bayramlarında yapılmayacaktır.

Madde 26. — Bu okulu başarıyla bitiren öğrencilere şahadetname verilecektir. Bu şahadetnameyle bir üst dereceli okullara, yani idadiye'ye yazılabileceklerdir. Diploma imtihanlarını zamanında veremeyen öğrenciler, daha bir yıl süreyle okula devam edebileceklerdir.

Madde 27. — Bu maddede kız öğrencilere mahsus rüştiyelerden söz edilmektedir. Bu maddeye göre, bu tür okullar büyük şehirlerde kurulacaktır. Eğer ahalisi karma ise, o halde birine de ötekisine de birer rüştiye kurulacaktır. Rüştiye açılabilmesi için, orada yaşayan halkın en azından 500 hanesi olması şarttır.

Madde 28. - Kızlara mahsus rüştiyelerde, kadın öğretmenler tayin edilecektir, eğer kadın öğretmenlerin sayısı yetersiz ise, o halde söz konusu okullara yüksek tahsilli, tecrübeli ve yaşlı öğretmenler tayin edilecektir.

Madde 29. — Öğrenim süresi dört yıl devam eder. Bu okullarda şu dersler yer alacaktır:

1. Din İlimlerine Giriş
2. Osmanlıca Gramer

3. Arapça ve Farsça Gramer
4. İmla ve Yazı
5. Ev İdaresi
6. Muntehat-i edebiye
7. Genel Tarih ve Coğrafya
8. Hesap ve Defter Tutmak usulü
9. Nakşa yeterli olacak derecede resim
10. Dikiş ve Biçki
11. Müzik

Bütün bu dersler öğrencilerin anadilleri üzere yapılacaktır. Gayrimüslimlere mahsus okullarda Arapça ve Farsça yerine öğrencilerin anadilleri öğretilecektir.[148]

Madde 30. — Kız öğrencilere mahsus rüştiyelerde 2 ilâ 4 kadın öğretmen tayin edilecektir. Ayriyeten dikiş, biçki ve müzik dersleri için özel öğretmenler tayin edilecektir. Harcamalar, Eğitim ve Öğretim Müdürlüğü tarafından ödenecektir.

Madde 31. — Bu okullara yalnız sıbyan mektebini bitiren öğrenciler yazılabilecektir. Böyle bir şahadetnameye sahip olmayan öğrenciler, rüştiyeye yazılabilmek için giriş imtihanlarına tabi tutulacaklardır.[149]

1870 yıllarında, Osmanlı Devleti'nde, rüştiyelerle ilgili yeni bir Kanun yayınlandı. Bu Kanun 74 maddeden oluşmuştur. Bu Kanun'da, söz konusu okullarla ilgili genel hükümler yer almıştır.

Bu kanuna göre, Osmanlı Devleti'nin sınırları dahilindeki tüm rüştiyeler Maarif Nezareti'nin denetimi altında bulunuyordu. Rüştiyenin idaresi birinci öğretmene tevdi ediliyordu, bunun başlıca görevi, tedrisatın geliştirilmesi ve öğrencilerin eğitimi hakkında özen göstermek ve titizlikle davranmak, öğretmen ve öğrenciler arasındaki ilişkilerin doğru dürüst bir tarzda yürütülmesi ve bütün emirlerin

[148] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilayetinde Rüştiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 39. Sayı, Priştine 1983, s.38.
[149] Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s.97-100.

tam tekmil ve doğru bir yöntemle yürütülmesinden ibaretti. Birinci öğretmen, devamlı olarak belirli zamanda okulda hazır bulunacaktır. O, Maarif Nezareti'nden izin almadan yurt dışına çıkamayacaktır. Aksi takdirde, işine (görevine- son verilir. Birinci öğretmen, öğrencilere karşı iyi davranması zorunludur. Cezalar haklı ve ölçülü olmalıdır. Okula sıralı devam etmeyen ve herhangi bir hata işleyen öğrenciler, münasip bir şekilde uyarılır. Eğer yapılan uyarılar (üç uyarıdan sonra) olumlu bir sonuç vermezse ve yeniden bir suç işlerse, o halde öğretmen, suçlu öğrenciyi, Maarif Nezareti'nin izniyle okuldan uzaklaştırır. Birinci öğretmen, en azından haftada bir defa derslere katılması mecburidir.

Dolayısıyla, ders esnasında öğretmenin tutumuna ve öğrencilerin davranışına özellikle dikkat eder. Öğretmen, hatalara dikkati çeker ve uyarıda bulunur *ve eğer* bunlar olumlu bir sonuç vermezse, durumu Maarif Nezareti'ne bildirir.

Her rüştiyenin en azından dört ana defteri olmalıdır: 1. Demirbaş defteri; 2. öğrenciler hakkında gerekli verileri içeren gündem defteri; 3. öğrencileri değerlendirmek için gereken not defteri ve 4. Çeşitli harcamalar yazılı olduğu defter. Rüştiyenin bütün giderleri birinci öğretmenin (başöğretmenin) müsaadesiyle yapılır. Bireysel harcamalar 40 kuruşu aşmamak şartıyla, bir ay içerisindeki harcamaların toplamı 100 kuruş kadar olabilir. 40 kuruştan fazla yapılacak harcamalar için Maarif Nezareti'nin müsaadeleri gereklidir.

Rüştiyelerin yöneticileri, her üç ayda bir, okuldaki çalışmalar hakkında, öğrencilerin notlarıyla birlikte, rapor düzenler ve bu raporu Maarif Nezareti'ne takdim etmeye mecburdur.

Eğitim öğretim devam ettiği müddetçe, birinci, ikinci ve üçüncü öğretmenin okulda hazır bulunması zorunludur.

Ders başlamadan önce öğrencilerin adı-soyadı okunur ve derste hazır bulunmayanların adı gündem defterine kaydedilir.

Öğretmen, her hafta, öğretilen derslerden, aşağı-yukarı 15 öğrencinin bilgilerini denetir ve onların başarılarını, verdikleri cevaplara göre (en iyi, orta ve zayıf not olmak üzere) değerlendirir.

Öğretmen, Maarif Nezareti'nin tavsiye ettiği kitaplardan ders verir ve eğitim-öğretim programında herhangi bir değişiklik kesinlikle yapamaz.

Ders esnasında nizam ve intizamı bozan öğrenci dersten uzaklaştırılır ve aynı zamanda bu olay gündem defterine kaydedilir.

Eğer birinci öğretmen kendi görevini daha uzun bir süre yapabilecek durumda değilse, durumu, Vilayet yönetmenliği vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne bildirir.

Rüştiyede görevli öğretmenler ve memurlar, özel işlerle meşgul olamazlar. Öğretmenler, Rüştiyenin her türlü gereksinmeleri için, mahalli idareler vasıtasıyla Maarif Nezareti'ne başvururlar.

Öğrenciler, okulda ve okul dışında iyi hal ve gidişatıyla örnek olmaya ve ahlâk kaidelerine aykırı olan her şeyden çekinmeye zorunludurlar. Bütün öğrenciler eşit haklara sahiptir, eşdeğerlidir. Ancak, başarı ve iyi davranışlarında fark olabilir. Öğrenciler, bayram günleri hariç olmak üzere, devamlı olarak ders saatlerinde hazır bulunmaya mecburdurlar. Günlük tedrisat 6 saat devam eder. Normal tedrisat başlamadan önce, yarım saat süreyle derslerin tekrarlanması yapılır.

Öğrenciler, öğretmenleri sınıfa girdikleri zaman ayağa kalkarak saygıyla karşılarlar.

Rüştiye öğrencileri öğle ve ikindi namazını okul binasında kılarlar.

Öğrenciler okula gelmedikleri takdirde ebeveynleri özür name gönderir, ancak özür nameyi getirmedikleri veya özürlü nedenler ortada olmadığı takdirde öğrenciler layık olduğu cezaya çarptırırlar.

Bir hafta süreyle okula gelmeyen öğrenci, eğer özürlü nedenler ortada yoksa okul nizamnamesinin hükümlerine göre cezaya çarptırılır ve bu husus öğrencinin ebeveynine bildirilir. Eğer öğrenci bir ay içerisinde 5-6 defa derslere gecikirse veya okula vaktinde gelmezse, öğretmen birinci kez öğrenciyi uyarır, ikinci kez ebeveynlerine bildirir, eğer durum düzelmezse ceza tedbirlerine başvurulur.

Öğretim yılı sonunda, sınıflarını başarıyla geçen öğrencilere şahadetname verilir, öğretim yılı esnasında öğrenci derslerinde başarı göstermediği takdirde, bir üst sınıfa geçemez, ipka kalır, ikinci bir yılda aynı sınıfta tekrar başarı gösteremezse, o

halde yerel idarenin müsaadesiyle okuldan uzaklaştırılır. Okulda tedrisat dört yıl sürer. Okulun bitiminde, resmi imtihanlar yapılır ve imtihanlarda başarı gösteren öğrencilere şahadetnameler verilir.

Eğer öğrenci okuldan ayrılmaya zorunlu kalırsa, o halde birinci öğretmen öğrenciye izin belgesi verir. Özürlü nedenler olmadıkça, öğrenci okulu terk edemez. Öğrencilerin okulda tütün içmesi yasaktır. Okul kitapları ve gıda maddelerinden başka, öğrenciler herhangi bir başka şey okula getiremezler. Öğrenciler, aynı zaman çerçevesinde iki okula gidemezler. Maarif Nezareti'nin buyruğu üzerine öğrenciler okula kabul edilir. Sıbyan mektebini bitirmemiş olan öğrenciler rüştiyeye kabul edilemezler.

Çalışkan ve iyi ahlaklı öğrenciler ilk sıralarda yer alırlar. Herhangi bir öğrenci üç ay süreyle sürekli sınıfın ilk rahlesinde oturduğu takdirde, birinci öğretmenin takdirine layık olur. Aynı rahlede altı ay süreyle kalabildiği takdirde, yazılı takdir yanı sıra, o öğrencinin adı dershanenin özel bir yerinde altın harflerle yazılır.

Bedensel cezaların her türlüsü (falaka, dayak, kötek, ayakta durma vb.) yasaktır.

Derslere vaktinde gelmeyen öğrenci, öğretmen tarafından nasihat ile uyarılır. Eğer bir hafta süreyle öğrenci derslere gelmezse, o halde, cezalı öğrenciler sırasına koyulur. Art arda bir ay süreyle veya haftada 2-3 defa, özürlü nedenler olmadan derslere gelmeyen öğrenci, tatil esnasında bütün bu yitirilen günleri çalışmakla telafi etmeye zorunludur. Bu gibi öğrencilerin adı, cezalı öğrenciler tabelasında bir hafta süreyle askıda kalır. Üç ay süreyle derslere gelmeyen öğrenci okuldan uzaklaştırılır. Arkadaşlarına karşı iyi davranmayan öğrencinin övgü belgesi varsa geri alınır, yoksa bütün öğrenciler huzurunda resmen kınanır, eğer maddi bir zarar yapmışsa o halde tazminat ödemeye mecbur edilir.

Eğer öğretmenler ve hademeler görevlerini gerektiği gibi yerine getirmezlerse, o halde birinci öğretmen (başöğretmen) uyarıda bulunur. Eğer bu da bir sonuç vermezse durum Maarif Nezareti'ne bildirilir. Nihayet eğer öğretmen güçlü bir

sebep ortada olmada derslere girmezse, Maarif Nezareti'nin özel hükümleriyle ilgili yasanın 186. Maddesine göre önlem alınır.[150]

Mekteplerle ilgili Genel Kanun ve Nizamname kızlara ait rüştiyelerde de geçerlidir. Şüphesiz ki bu okullar, bu yörelerde 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur.

19. Yüzyılın Osmanlı kaynaklarından edinilen bilgilere göre Kalkandelen ilçesinde rüştiye ancak 1896 yılında kuruluyor. Bu okulun birinci öğretmeni Zeynelabidin Efendi; ikinci öğretmeni Hasan Efendi; üçüncü öğretmeni Reşit Efendi; rika öğretmeni Zeynelabidin Efendi idi. Okulun 83 öğrencisi vardı.[151]

Prizren Sancağında iptidaiye ile medrese yanı sıra rüştiye de kurulmuştu. Bu okulda 85 öğrenci vardı. Bu okulda Şevki Efendi, Hafız Efendi, Hacı Osman Efendi ve Hasan Efendi muallim olarak görev yapmaktaydı. O döneme ait öteki kaynaklarda da aynı veriler ve aynı bilgiler tekrarlanmıştır.

1893 ve 1896 yıllarına ait salnamelere göre Prizren rüşdiye mektebinde 119 talabe öğrenim görmekteydi. Bu okulda 4 adet muallim bulunmaktaydı. Prizren Rüşdiye Mektebinin eğitim kadrosunu Muallim-i Evvel Şevki Efendi, Muallim-i Sani Hızır Efendi, Muallim-i Salis Hacı Osman Efendi, Rik'a Muallimi Yaşar Hüsnü Efendi oluşturmuştur.[152]

1898 yılında Prizren Mekteb-i Rüşdiyesinin mevcudu 69 olup 4 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri Muallim-i Evvel Şükrü Efendi, Muallim-i Sani Hacı Adem Efendi, Muallim-i Salis Musa Efendi ve Rika Muallimi Hafız Zeki Efendiden oluşmaktaydı.[153]

1899[154] ve 1900[155] yılı Maarif Salnamelerine göre Prizren Mekteb-i Rüşdiyesinin mevcudu 88 olup 4 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin

---

[150] Mücahit Asımov, *"Kosova Vilayetinde Rüştiyeler"*, çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, 39. Sayı, Priştine 1983, s.41.
[151] H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s.530.
[152] KVSR, 1311, s.153.
[153] SNMU, 1316, s.1138-1139.
[154] SNMU, 1317, s.1334.
[155] SNMU, 1318, s.1506.

muallimleri Muallim-i Evvel Şevki Efendi, Muallim-i Sani Musa Efendi, Muallim-i Salis Yakup Efendi ve Rika Muallimi Hafız Zeki Efendiden oluşmaktaydı.

Tablo 13. Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi (1899-1900)

Esami	**Memuriyet**
Şevki Efendi	Muallim-i Evvel
Musa Efendi	Muallim-i Sani
Yakup Efendi	Muallim-i Salis
Hafız Zeki Efendi	Rika Muallimi
Hademe: 1	Talebe: 88

1901 yılında Prizren Mekteb-i Rüşdiyesinde mevcut talebe 101 olup 4 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri Muallim-i Evvel Şevki Efendi, Muallim-i Sani Musa Efendi, Muallim-i Salis Yakup Efendi ve Rika Muallimi Hafız Zeki Efendi'den oluşmaktaydı.[156]

1903 yılında Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi'nde mevcut talebe 126 olup 3 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri Muallim-i Evvel Cafer Efendi, Muallim-i Sani Musa Efendi ve Rika Muallimi Hafız Fethi Efendi'den oluşmaktaydı.[157]

[156] SNMU, 1319, s.773-774.
[157] SNMU, 1321, s.631.

5. Prizren'deki Gayrimüslim Mektepleri

1879 yılı salnamalerine göe Prizren sancağında iki adet gayrimüslimlere ait mektebin bulunduğu görülmektedir.[158] 1896 yılı salnamelerinde 7 adet mektebin geleneksel usullerden sıyrılıp modern tarzda eğitim verdiği belirtilmektedir. Bu mekteplerden en büyüğünde yaklaşık 140 öğrenci öğrenim görmektedir.[159]

Prizren de 1898 yılında 1 adet gayrimüslim mektep bulunmaktaydı. Bu mektep Sırp Ortodoks cemaatine ait 470 erkek öğrencili Sırp mektebi idi.[160]

Prizren de 1899[161], 1900[162], 1901[163] ve 1903[164] yılı Maarif Salnamelerine göre 1 adet gayrimüslim mektep bulunmaktaydı. Bu mektep Ortodoks cemaatine ait 399 erkek öğrencili Ortodoks mektebi idi.

Tablo 14. Maarif Salnamelerine Göre Prizren'deki Gayrimüslim Mektepleri (1899-1903)

Mektebin Açılış Tarihi	İnas	Zükur	Mektebin Derecesi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin İsmi	Kaza	Liva
Hicri 1288	-	399	Rüşdiye	Ortodoks	Ortodoks	Prizren	Prizren

[158] KVSR, 1296, s.126-127.
[159] KVSR, 1314 s.520; 1318 s.763.
[160] SNMU, 1316, s.1142.
[161] SNMU, 1317, s.1340.
[162] SNMU, 1318, s.1512.
[163] SNMU, 1319, s.814-815.
[164] SNMU, 1321, s.636.

6. Prizren'deki Medreseler

Prizren'de mevcut dört medreseden her biri talebe ile dolu olup gece gündüz eğitim öğretim verilmekte ve icazet olunmaktadır.

1879 yılı salnamelerine göre Prizren sancağı merkezinde 4 adet medrese bulunmaktadır.[165] 1893 yılı salnamelerinde toplam 112 talebe sayısı ile 3 adet medrese bulunmaktadır.[166]1896[167], 1899[168] ve 1900[169] yılı salnamaelerine göre yaklaşık 140 öğrenci sayısı ile tekrardan 4 adet medresenin bulunduğunu görmekteyiz. Bu medreseler Mehmed Paşa Medresesi, Sarachane Medresesi, Terzi Mahallesi Medresesi ve Sinan Paşa Medreseleridir.

1901 yılında Prizren sancağı merkezinde 91 adet talebesiyle Mehmed Paşa Medresesi, 72 talebeli Sinan Paşa Medresesi, 65 talebeli Sarachane Medresesi ve 35 talebeli Terzi Mahallesi isimleriyle 4 adet medrese bulunmaktadır.[170]

1903 yılında Prizren merkezinde 92 talebeli Mehmed Paşa Medresesi, 82 talebeli Sinan Paşa Medresesi, 65 adet talebesiyle Sarachane Medresesi ve 35 talebeli Terzi Mahallesi isimleriyle 4 adet medrese bulunmaktadır. Mehmed Paşa Medresesi'nde müderris Aziz Efendi, Sinan Paşa Medresesi'nde Müderris Abdulhalim Efendi, Sarachane Medresesi'nde müderrris Müftü Hacı Mehmed Efendi ve Terzi Mahallesi'nde Vehbi Efendi görev yapmaktadır.[171]

[165] KVSR, 1296, s.126-127.
[166] KVSR, 1311, s.226-227.
[167] KVSR, 1314 s.518.
[168] SNMU, 1317, s.1338.
[169] KVSR, 1318 s.754.
[170] SNMU, 1319, s.814-815.
[171] SNMU, 1321, s.635-636.

Tablo 15. Prizren'deki Medreseler (1903)

Medresenin Banisi	Talebi Adedi	Müderrisi	Mahallesi	Medresenin İsmi	Kaza	Liva
Mehmed Paşa	92	Aziz Efendi	Mehmed Paşa Mahallesinde	Mehmed Paşa	Prizren	Prizren
Mehmed Efendi	82	Abdulhalim Efendi	Sinan Paşa Mahallesinde	Sinan Paşa	Prizren	Prizren
Emin Paşa	65	Müftü Hacı Mehmed Efendi	Sarachane Mahallesinde	Sarachane	Prizren	Prizren
Mahmud Paşa	35	Vehbi Efendi	Terzi Mahallesinde	Terzi Mahallesi	Prizren	Prizren

7. Prizren'deki Kütüphaneler

Tablo 16. Kosova Vilayetinde Mevcut Kütüphaneler ve Kütüphanelerde Bulunan Eserlerin Miktarları[172]

Kütüphane Adedi	*Toplam Kitap Sayısı*	*El Yazması Kitap Sayısı*	*Matbu Kitap Sayısı*
9	*1588*	*791*	*797*

Kosova Vilayetinde İshak Bey tarafından yaptırılan medresenin içerisinde tefsir kitapları ve Arapça islam dinini anlatan eserin bulunduğu 30-40 kadar kitabı bulunan bir kütüphane bulunmaktadır ve bu kütüphane bölgenin ilk kütüphanesidir. Ayrıca oğlu İsa Bey de yaptırdığı medrese için 350 civarında yazma eser vakfetmiştir. 1897 yılı istatistiklerinde Kosova'da 791 el yazısı eser, 797 matbu eser olmak üzere toplamda 1588 kitabın bulunduğu 9 adet kütüphane bulunmaktadır.

Prizren sancağında ise 1893 yılında kaynaklara göre 45 el yazısı eser[173], 1900 yılında Budin Fatihi Mehmed Paşa Medresesi'nde 222 adet kitap bulunan[174] bir kütüphane görülmektedir.[175]

Prizren merkezinde bulunan Mehmed Paşa Kütüphanesinde 1898 yılında 213 kitap adedi[176], 1899[177], 1900[178], 1901[179] ve 1903 yıllarında ise 222 kitap adedi bulunmaktadır.[180]

Tablo 17. Prizren'deki Kütüphane (1903)

Tahsis Tarihi	**Kitap Adedi**	**Banisi**	**Mahallesi**	**Kütüphanenin İsmi**	**Kaza**	**Liva**
1220	222	Mehmed Paşa	Mehmed Paşa Medresesi Etrafında	Budin Fatihi Mehmed Paşa	Prizren	Prizren

[172] Tevfik Güran, *a.g.e.*, s.117.
[173] KVSR, 1311, s.226-227.
[174] KVSR, 1318, s.754.
[175] KVSR, 1314, s.518; 1318, s.761.
[176] SNMU, 1316, s.1142.
[177] SNMU, 1317, s.1342.
[178] SNMU, 1318, s.1514.
[179] SNMU, 1319, s.816-817.
[180] SNMU, 1321, s.637.

3.BÖLÜM

II. ABDULHAMİD DÖNEMİNDE PRİZREN SANCAĞINA BAĞLI KAZA VE NAHİYELERDEKİ EĞİTİM KURUMLARI

1. Kalkandelen Kazası

Kalkandelen kazasının doğusunda Üsküp, batısında Prizren güneyinde Gostivar bulunmaktadır. 1896 ve 1900 yılları salnamelerine göre kazanın 150 civarı köyü bulunmaktadır. Kalkandelen kazasında nüfusu 30.350 Müslüman 15.700 gayrimüslim erkek nüfusu yaşamaktadır. Bu sayıya kadın nüfusu da eklendiği zaman kazanın nüfusunun 100.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.[181] Kalkandelen kazası diğer kaza ve nahiyelere bakıldığı zaman daha önemli eğitim öğretim anlamında daha ileri bir noktadadır. Kalkandelen kazasının sakinleri eğitim ve öğretime büyük önem vermekte daha ileri eğitim kurumları için öğrenciler İstanbul'a gelip burada eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Eğitimini tamamlayanlar tekrar kazaya dönerler ve burada ilim faaliyetlerine devam ederler. Kalkandelen kazasının 200 civarında talebesi olduğu tahmin edilmektedir.[182]

1.1.Kalkandelen Maârif Komisyonu

1893 yılı salnamesine göre Kalkandelen kazasında bulunan Maârif Komisyonun başkanı Müftü Hacı Şehsuvar Efendi'dir. Bu görev için kendisine Mustafa Bey, Hasan Efendi, Abdülhamid Efendi ve Ahmed Efendi yardım etmektedir. Maarif komisyonun kâtibi ise Tevfik Efendi'dir.[183] 1896 yılı salnamelerine göre komisyonun üyeleri değişmemiş olup başkan Müftü Mustafa Efendi olmuştur.[184] 1900 yılı salnamelerine baktığımız zaman ise Maarif komisyonundaki herkes değişmiştir. Komisyonun başkanı Müftü Hacı Abdullah Efendi olmuştur. Kendisine bu görevde Halim Efendi, Abdül Efendi, Abdülmecid Efendi, Rafet Bey, Behlül Efendi, Mustafa

[181] KVSR, 1314 s.535-537; 1318 s.778-780.
[182] KVSR, 1314, s.546.
[183] KVSR, 1311 s.156.
[184] KVSR, 1314 s.531.

Bey, Ragıb Efendi, Abdülhamid Efendi, Eyyüb Efendi yardım etmektedir. Maarif komisyonun kâtibi ise Cevdet Efendi'dir.[185]

1.2.Kalkandelen'deki İbidaiye Mektepleri

1898[186] ve 1899[187] yıllarında Kalkandelen kazasında Teke Mahallesi'nde iptidai mektebi ve Kumalak Mahallesi'nde iptidai mektebi olmak üzere toplamda 2 adet iptidai mektebi bulunmakladır.

Tablo 18. Kalkandelen'deki İptidai Mektepleri (1898-1899)
(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Açılış Tarihi (Hicri)	**Bulunduğu Mevki**	**Mektebin Derecesi**	**Kaza**	**Liva**
1313	Teke Mahallesinde	İbtidai	Kalkandelen	Prizren
1313	Kumalak Mahallesinde	İbtidai	Kalkandelen	Prizren

1900 yılı salnamelerine göre II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra 4 adet sıbyan mektebinin iptidaiye mektebine dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Bu dönüştürülen mektelerin dışında 1 adet daha iptidaiye mektebi görmekteyiz. Cami Atik Mahallesi Mektebi'nin talebe sayısı 120'dir. Bu mektebin muallimi ise Kami Efendidir. Mektep geçmiş yıllarda sıbyan mektebi olarak hizmet vermiştir. Cedid Mahallesi'nde bulunan mektebin mevcudu 60 öğrencidir. Bu mektebin muallimi ise Selim Efendi'dir. Bu mektep de geçmiş yıllarda sıbyan mektebi olarak görev yapmış ve mevcudu artmıştır. Salih Çelebi Mahallesinde bulunan Mektebin öğrenci sayısı 150 öğrencidir. Bu mektebin muallimi Hüseyin Efendi olup geçmiş yıllarda sıbyan mektebi olarak görev yapmış ve mevcudu düşmüştür. Köprü Mahallesi Mektebi'nin talebe sayısı 40 öğrencidir. Bu mektebin muallimi Hasan Efendi olup geçmiş yıllarda sıbyan mektebi olarak görev yapmış ve mevcudu yükselmiştir. Bu mektepler sıbyan mektebi olarak hizmet verirken kız öğrenciler de burada eğitim görmekteydi fakat bu okullar

[185] KVSR, 1318, s.774.
[186] SNMU, 1316, s.1151.
[187] SNMU, 1317, s.1350.

iptidaiye mektebine dönüştürüldüğünde kız öğrencilere yer verilmemiştir.[188] Salnamelere göre kaza da toplamda 5 adet iptidaiye mektebi bulunmaktadır.[189]

1901[190] ve 1903[191] yıllarında Kalkandelen kazasında Cami-i Atik Mahallesi'nde iptidai mektebi, Cedid Mahallesi'nde iptidai mektebi ve Kumalak Mahallesi'nde iptidai mektebi olmak üzere toplamda 3 adet iptidai mektebi bulunmakladır.

Tablo 19. Kalkandelen'deki İptidai Mekepleri (1901-1903)

(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Açılış Tarihi (Hicri)	**Bulunduğu Mevki**	**Mektebin Derecesi**	**Kaza**	**Liva**
1312	Cami-i Atik Mahallesinde	İptidai	Kalkandelen	Prizren
1312	Kumalak Mahallesinde	İbtidai	Kalkandelen	Prizren
1312	Cedid Mahallesinde	İptidai	Kalkandelen	Prizren

1.3.Kalkandelen'deki Sıbyan Mektepleri

1879 yılı salnamelerine göre Kalkandelen kazasında 7 adet sıbyan mektebi eğitim himzetinde bulunmaktadır.[192] 1893 ve 1896 yılları salnamelerine göre toplam 8 adet sıbyan mektebi olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan bu mektepler Saat Mahallesi Mektebi, Salih Çelebi Mahallesi Mektebi, Köprü Mahallesi Mektebi, Doğancı Mahallesi Mektebi, Tekke Mahallesi Mektebi, Cedid Mahallesi Mektebi, Cami-i Atik Mahallesi Mektebi ve Varoş Müslim Mahalle Mektepleridir.[193]

[188] KVSR, 1318, s.777.
[189] KVSR, 1318, s.788.
[190] SNMU, 1319, s.828-829.
[191] SNMU, 1321, s.648-649.
[192] KVSR, 1296, s.126-127.
[193] KVSR, 1311 s.158; 1314 s.534.

Tablo 20. Kalkandelen'deki Sıbyan Mektepleri (1893-1896)

(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Mektebin İsmi	**Zükur**	**İnas**
Saat Mektebi	150	80
Köprü Mektebi	30	110
Salih Çelebi Mektebi	160	25
Tekke Mektebi	70	-
Doğancı Mektebi	30	25
Cami-i Atik Mektebi	40	10
Cedid Mektebi	45	25
Varoş Müslim Mektebi	36	30
Toplam	561	305

1901 yılında Kalkandelen kazasında 35 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır.[194]

1903 yılında Kalkandelen kazasında 41 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır.[195]

[194] SNMU, 1319, s.828-829.
[195] SNMU, 1321, s.648-649.

Tablo 21. Kalkandelen'deki Sıbyan Mektepleri (1903)

(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Açılış Tarihi (Hicri)	**Bulunduğu Mevki**	**Mektebin Derecesi**	**Kaza**	**Liva**
1302	Saat Mahallesinde	Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1310	..	Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1300	..	Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1300	Çarşı Mahallesinde	Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1299	Saat Mahallesinde	Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1307	Çarşı Mahallesinde	Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1308	..	İnas Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1306	Kermür Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1305	Boru Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1309	Çitimte Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1309	Selatine Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1309	Tımarça Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1292	Breşofca Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1299	Neraşete Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1307	Odri Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1293	Adraşte Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren

1294	Jeline Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1299	Çerova-i Derbend Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1297	Rogala Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1295	Derveçi Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1293	Sedlarova Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1294	Celvik Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1293	Selçe Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1305	Şikovice Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1306	Viçe Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1300	Berodeç Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1308	Vaşal Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1307	Araba Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1304	Lesce Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1307	Cimce Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1303	Balcişte Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1301	Sedlarce Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren

1300	Nekotin Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1305	Bergos Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1301	Garaça Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1299	Senafos Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1309	Levmence Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1306	..	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1302	..	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1302	Ordiç Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren
1302	Belüyan Kariyesinde	Zükur Sıbyan	Kalkandelen	Prizren

1.4.Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi

Kalkandelen kazasında 1893 ve 1896 yılları salnamelerine göre eğitim öğretim hizmetlerinde bulunan rüşdiyenin birinci muallimi ve rika muallimi Zeynelabidin Efendi'dir. Ayrıca rüşdiyede ikinci öğretmen olarak Hasan Efendi, üçüncü öğretmen olarak Raşid Efendi görev yapmaktadır. Eğitim öğretim faaliyeti 4 yıl olan Kalkandelen Kazası Mekteb-i Rüşdiyesi'nin talebe mevcudu ise 86 öğrencidir.[196]

1898 yılında Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 55 olup 4 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri birinci öğretmen Zeynel Abidin Efendi, ikinci öğretmen Hasan Efendi, üçüncü öğretmen Raşid Efendi ve Rika Muallimi Zeynel Abidin Efendi'den oluşmaktaydı.[197]

[196] KVSR, 1311 s.158; 1314 s.533.
[197] SNMU, 1316, s.1139.

1899 yılında Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 42 olup 3 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri birinci öğretmen Zeynel Abidin Efendi, ikinci öğretmen Hasan Efendi ve rika Muallimi Zeynel Abidin Efendi'den oluşmaktaydı.[198]

1900 yılında Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 42 olup 3 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri birinci öğretmen Zeynel Abidin Efendi, ikinci öğretmen Hasan Efendi ve Rika Muallimi Zeynel Abidin Efendi'den oluşmaktaydı.[199]

1901 yılında Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesinin mevcudu 37 olup 3 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri birinci öğretmen Şevki Efendi, ikinci öğretmen Hasan Efendi ve Rika Muallimi Şevki Efendi'den oluşmaktaydı.[200]

1903 yılında Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesinin mevcudu 44 olup 3 muallim ve 1 kapıcı görev yapmaktadır. Mektebin muallimleri birinci öğretmen Şevki Efendi, ikinci öğretmen Hasan Efendi ve Rika Muallimi İbrahim Efendi'den oluşmaktaydı.[201]

Tablo 22. Kalkandelen Mekteb-i Rüşdiyesi (1903)

Esami	**Memuriyet**
Şevki Efendi	Muallim-i Evvel
Hasan Efendi	Muallim-i Sani
İbrahim Efendi	Hüsnü Hat Muallimi
Hademe: 1	Talebe: 44

1.5.Kalkandelen'deki Gayrimüslim Mektepler

Kalkandelen kazasında 1898 ve 1903 yılları arasında Maarif Salnamelerine göre 1 adet gayrimüslim mektebi bulunmaktadır. Bulgar cemaatine ait bu mektepde

[198] SNMU, 1317, s.1334.
[199] SNMU, 1318, s.1506.
[200] SNMU, 1319, s.774.
[201] SNMU, 1321, s.631.

1898 yılında 200 erkek öğrenci[202], 1899 yılında 198 erkek öğrenci[203], 1900 yılında 189 erkek öğrenci[204], 1901 yılında 189 erkek öğrenci[205], 1903 yılında 198 erkek öğrenci öğrenim görmektedir.[206]

Tablo 23. Kalkandelen'deki Gayrimüslim Mektebler (1903)

Mektebin Açılış Tarihi	İnas	Zükur	Mektebin Derecesi	Mektebin Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin İsmi	Kaza	Liva
Hicri 1276	-	198	Rüşdiye	Bulgar	Bulgar Mektebi	Kalkandelen	Prizren

1.6.Kalkandelen'deki Medreseler

1899[207], 1900[208], 1901[209] yıllarında Kalkandelen kazasında Saat Mahallesi Medresesi ve Köprü Mahallesi Medresesi isimleriyle 2 adet medrese bulunmaktadır.

1903 yılında Kalkandelen kazasında 72 talebeli Saat Mahallesi Medresesi ve 71 talebeli Köprü Mahallesi Medresesi isimleriyle 2 adet medrese bulunmaktadır. Saat Mahallesi Medresesi'nde Müderris Süleyman Efendi, Köprü Mahallesi Medresesi'nde Müderris Abdi Efendi görev yapmaktadır.[210]

Tablo 24. Kalkandelen'deki Medreseler (1903)

Medresenin Banisi	Talebi Adedi	Müderrisi	Mahallesi	Medresenin İsmi	Kaza	Liva
Gostivarlı Behlül Ağa	72	Süleyman Efendi	Saat Mahallesinde	Saat Mahallesi	Kalkandelen	Prizren
Mehmed Efendi	71	Abdi Efendi	Köprü Mahallesinde	Köprü Mahallesi	Kalkandelen	Prizren

[202] SNMU, 1316, s.1142.
[203] SNMU, 1317, s.1340.
[204] SNMU, 1318, s.1512.
[205] SNMU, 1319, s.814-815.
[206] SNMU, 1321, s.636.
[207] SNMU, 1317, s.1340.
[208] SNMU, 1318, s.1514.
[209] SNMU, 1319, s.814-815.
[210] SNMU, 1321, s.636.

1.7.Kalkandelen'deki Kütüphaneler

Kalkandelen kazasında 1893 yılında 169 el yazısı eser[211] bulunmaktadır.

1898 yılında Kalkandelen kazasında 108 kitap adedi ile Çarşı Cami Kütüphanesi ve 321 kitap adedi ile Köprü Mahallesi Kütüphanesi bulunmaktadır.[212]

1899[213] ve 1900[214], 1901[215] ve 1903[216] yıllarında Kalkandelen kazasında 186 kitap adedi ile Çarşı Cami Kütüphanesi ve 356 kitap adedi ile Köprü Mahallesi Kütüphanesi bulunmaktadır.

Tablo 25. Kalkandelen'deki Kütüphaneler (1899-1903)

Tahsis Tarihi	**Kitap Adedi**	**Banisi**	**Mahallesi**	**Kütüphanenin İsmi**	**Kaza**	**Liva**
1286	186	Hacı Efendi	Çarşı Cami Civarında	Çarşı Cami	Kalkandelen	Prizren
1312	356	Sabri Bey	Köprü Mahallesinde	Köprü Mahallesi	Kalkandelen	Prizren

[211] KVSR, 1311, s.226-227.
[212] SNMU, 1316, s.1142.
[213] SNMU, 1317, s.1342.
[214] SNMU, 1318, s.1514.
[215] SNMU, 1319, s.816-817.
[216] SNMU, 1321, s.637.

2. Luma Kazası

Luma kazası, Prizren sancağının batısında bulunmaktadır. Yakova ve İşkodra ile sınırı vardır. 1879 yılındaki salnamelere göre kazanın nüfusu 5.750 civarındadır.[217] 1896-1900 yılları arasında yer alan salnamelere göre yaklaşık 30 tane köyü bulunmaktadır. Kazanın o yıllardaki erkek nüfusu ise 8.200 civarıdır.[218]

2.1.Luma'daki İbtidâiye Mektepleri

1893 yılı salnamelerine göre Luma kazasında II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan 4 adet iptidaiye mektebi bulunmaktadır. Bu mektepte 4 öğretmen görev yapmakta ve 79 talebe öğrenim görmektedir.[219]

2.2.Luma'daki Sıbyan Mektepleri

1896-1900 yılları arasında yer alan salnamelere göre Luma kazasında II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan 6 adet sıbyan mektebinin mevcut olduğunu görmekteyiz.[220]

2.3.Luma Mekteb-i Rüşdiyesi

Luma kazasında bir adet rüşdiye mektebinin bulunduğunu 1879 yılına ait salnamede görmekteyiz. Bu rüşdiyenin mektebinin dışında kazaya ait başka bir rüşdiye mektebi, talebe ve öğretmenlere dair bir bilgiye sonraki yıllarda rastlanmamaktadır.[221]

3. Rahofça Nahiyesi

Rahofça nahiyesi, sancağın kuzeyinde bulunur. Etrafı dağlarla çevrilidir.[222] 1893 yılı salnamelerine göre nüfusu; 1.300 civarı Bulgar erkek ve 3.150 civarı Müslüman erkek nüfustan ibarettir. Bu sayıya kadın nüfusa da eklendiğinde tahmini

[217] KVSR, 1296, s.122.
[218] KVSR, 1314, s.557; 1318, s.802.
[219] KVSR, 1311, s.226-227.
[220] KVSR, 1314, s.556; 1318, s.802.
[221] KVSR, 1296, s.126-127.
[222] KVSR, 1314, s.526.

olarak 9000'e yakın nüfusu olduğu tahmin edilmektedir.[223] Rahofça nahiyesinde 650 civarı hane ve 4 adet sıbyan mektebi mevcuttur.[224]

3.1.Rahofça'daki Sıbyan Mektepleri

1893 ile 1896 yılları arasında yer alan salnamelere göre Rahofça nahiyesinde II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan 25 civarı erkek talebe mevcudu ile Çarşı ve Kasım Mahallesi Mektepleri bulunmaktadır.[225] 1900 yılı salnamesinde ise bu iki mektebin toplam erkek talebe sayısı 250'dir. Kasım Mahallesi Mektebinde 100, Çarşı Mahallesi mektebinde 150 öğrenci bulunmaktadır.[226]

Tablo 26. Rahofça'daki Sıbyan Mektepleri (1893 ve 1896)
(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Mektebin İsmi	**Zükur**
Çarşı Mahallesi	25 Müslüman
Kasım Mahallesi	25 Müslüman
Varoş Mahallesi	25 Gayrimüslim
Toplam	65

3.2.Rahofça'daki Gayrimüslim Mektepleri

Rahofça nahiyesinde 1893 ve 1896 yılları salnamelerine göre Varoş Mahallesi Mektebi bulunmaktadır. Bu mektepte 15 erkek gayrimüslim öğrenci eğitim görmektedir.[227] 1900 yılı salnamesine göre ise mektebin mevcudu artmış ve toplam sayı 50 olmuştur.[228] Rahofça nahiyesinde 2 adet gayrimüslim mektebi bulunduğu değerlendirilmektedir.[229]

[223] KVSR, 1311, s.220-221.
[224] KVSR, 1311, s.267.
[225] KVSR, 1311, s.154; 1314, s.525.
[226] KVSR, 1318, s.768.
[227] KVSR, 1311, s.154; 1314, s.525.
[228] KVSR, 1318, s.768.
[229] KVSR, 1314, s.526; 1318, s.769.

4. Gostivar Nahiyesi

Gostivar nahiyesi Kalkandelen kazasına bağlı olup Vardar Nehri boyunca sol tarafta yer alır.[230] 1893 yılı salnamesine göre bölgenin nüfusu 2.200 Rum, 2.260 Bulgar ve 12.200 civarı Müslüman erkek olmak üzere kadın nüfusu da dahil edilince nahiyenin tahmine 25.000 civarı sakini bulunduğu tahmin edilmektedir.[231]

4.1.Gostivar'daki Sıbyan Mektepleri

1893 ile 1900 yılları arasındaki salnamelere göre Gostivar nahiyesinin köylerinde II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan 19 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu mektepler 760 civarı erkek öğrenci ve 60 kız öğrenci öğrenim görmektedir.[232] Gostivar nahiyesinin merkezinde 100 civarı öğrenci bulunmakdır. Nahiyede 2 adet sıbyan mektebi eğitim vermektedir.[233]

1901 yılında Gostivar nahiyesinde 1 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır.[234]

Tablo 27. Gostivar'daki Sıbyan Mektebi (1901)

(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Açılış Tarihi (Hicri)	**Bulunduğu Mevki**	**Mektebin Derecesi**	**Kaza**	**Liva**
1313	Kasaba Derununda	Zükur Sıbyan	Gostivar	Prizren

[230] KVSR, 1314, s.550.
[231] KVSR, 1311, s.220-221.
[232] KVSR, 1311, s.159; 1314, s.552; 1318, s.796.
[233] KVSR, 1314, s.552; 1318, s.796.
[234] SNMU, 1319, s.829.

4.2.Gostivar'daki İptidai Mektebi

1898[235],1899[236] ve 1900 yıllarında Gostivar nahiyesinde II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan 1 adet erkek iptidai mektebi bulunmaktadır.[237]

4.3.Gostivar Mekeb-i Rüşdiyesi

Gostivar nahiyesinde 1893 yılına ait salnamede 93 öğrenci bulunan bir rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Bu rüştiye mektebinde Osman Efendi görev yapmaktadır.[238] 1896 yılına salnameye baktığımız zaman mektebin öğrenci sayısının değişmediği görülmektedir.[239]

Tablo 28. Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi (1893-1896)

Muallim	Osman Efendi
Talebe	93
Karada Mevcut 19 Sıbyan Mektebinde 765 zükur ve 60 inas talebesi vardır.	

1898 yılında Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 45 öğrenci, 2 muallim ve 1 kapıcıdan oluşmaktaydı. Muallimlerden birinci muallim olarak Nasuh Efendi görev yapmaktadır. Mektebin rika muallimi ise Mustafa Kani Efendi'dir.[240]

1899[241] ve 1900[242] yıllarında Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 36 öğrenci, 2 muallim ve 1 kapıcıdan oluşmaktaydı. Muallimler Muallim-i Evvel Nasuh Efendi ve Rika Muallimi Mustafa Kani Efendi idi.

[235] SNMU, 1316, s.1151.
[236] SNMU, 1317, s.1350.
[237] SNMU, 1318, s.1522.
[238] KVSR, 1311, s.159.
[239] KVSR, 1314, s.549.
[240] SNMU, 1316, s.1139.
[241] SNMU, 1317, s.1334.
[242] SNMU, 1318, s.1506.

1901 yılında Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 25 öğrenci, 2 muallim ve 1 kapıcıdan oluşmaktaydı. Muallimler Muallim-i Evvel Nasuh Efendi ve Rika Muallimi Abdulmuttalib Efendi idi.[243]

1903 yılında Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi'nin mevcudu 20 öğrenci, 2 muallim ve 1 kapıcıdan oluşmaktaydı. Muallimler Birinci muallim olarak Aziz Efendi görev yapmaktadır. Rika Muallimi ise Abdulmuttalib Efendi'dir.[244]

Tablo 29. Gostivar Mekteb-i Rüşdiyesi (1903)

Esami	**Memuriyet**
Aziz Efendi	Muallim-i Evvel
Abdulmuttalib Efendi	Hat Muallimi
Hademe: 1	Talebe: 20

4.4.Gostivar'daki Gayrimüslim Mektepleri

Gostivar nahiyesinde 1900 yılı salnamesine göre 2 adet gayrimüslim mektebi bulunmaktadır.[245]

4.5.Gostivar'daki Medreseler

Gostivar nahiyesinde 2 adet medrese bulunmaktadır.[246]

1899 yılında Gostivar nahiyesinde Cami-i Cedid Medresesi ve Saat Mahallesi Medresesi isimleriyle 2 adet medrese bulunmaktadır.[247]

1900 yılında Gostivar nahiyesinde Cami-i Cedid Medresesi ve Saat Mahallesi Medresesi isimleriyle 2 adet medrese bulunmaktadır.[248]

[243] SNMU, 1319, s.774.
[244] SNMU, 1321, s.631.
[245] KVSR, 1318, s.793.
[246] KVSR, 1314, s.551-552.
[247] SNMU, 1317, s.1338.
[248] SNMU, 1318, s.1510.

1901 yılında Gostivar nahiyesinde 73 talebeli Cami-i Cedid Medresesi ve 110 talebeli Saat Mahallesi Medresesi isimleriyle 2 adet medrese bulunmaktadır.[249]1903 yılında Gostivar nahiyesinde 73 talebeli Cami-i Cedid Medresesi ve 110 talebeli Saat Mahallesi Medresesi isimleriyle 2 adet medrese bulunmaktadır. Cami-i Cedid Medresesi'nde Müderris Mehmed Efendi, Saat Mahallesi Medresesinde Müderris Hacı İdris Efendi görev yapmaktadır.[250]

Tablo 30. Gostivar'daki Medreseler (1903)

Medresenin Banisi	Talebi Adedi	Müderrisi	Mahallesi	Medresenin İsmi	Kaza	Liva
Hacı Mustafa Efendi	73	Mehmed Efendi	Cami-i Cedid Şerifinde	Cami-i Cedid	Gostivar	Prizren
Hacı Hasan Ağa	110	Hacı İdris Efendi	Saat Mahallesinde	Saat Mahallesi	Gostivar	Prizren

5. Kalis Nahiyesi

Luma kazasının Kalis nahiyesi, kazanın güneybatısında yer alır. Nüfusu kesin olmamakla birlikte 1900 yıllarında 300 hane civarında olduğu tahmin edilmektedir.[251]

5.1.Kalis'deki Sıbyan Mektepleri

Kalis nahiyesinde 1893-1900 yılları arasına ait vilayet salnamelerine göre 7 adet sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu mektepler 100 kız öğrenci eğitim görmekte olup, 350 de erkek öğrenci bulunmaktadr.[252]

Tablo 31. Kalis'deki Sıbyan Mektepleri (1893-1900)
(II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra inşa edilen veya satın alınan mektepler)

Mektep Adedi	**Zükur**	**İnas**
7	**350**	**100**

[249] SNMU, 1319, s.812-813.
[250] SNMU, 1321, s.635.
[251] KVSR, 1314, s.560; 1318, s.809.
[252] KVSR, 1311, s.160; 1314, s.559; 1318, s.808.

SONUÇ

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, İslam dininin eğitim ve öğretime verdiği önem doğrultusunda fethettiği yerlerde medreseler kurmuş, önemli eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunmuştur. Devletin yükselmesinde bu eğitim ve öğretim kurumlarının rolü çok büyüktür. Yükselme döneminde eğitim kurumlarında önemli bilim adamları dersler vermiş ve büyük devlet adamları yetişmiştir. Eğitim ve öğretimde bu yükselme devletin siyasi durumuna paralel olarak XVII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde fethi tamamlanan Kosova toprakları merkeze uzak olmasına rağmen burada da halkın istek ve ihtiyaçlarına cevap veren birçok eğitim kurumu kurulmuş ve bu kurumların geliştirilmesi için büyük bir çaba sarfedilmiştir.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda zayıflamaya başlaması ile daha önce üst düzey sonuç alınan bu eğitim kurumlarınında bozulmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bulunduğu çağa ayak uyduramadığını fark eden önemli devlet adamları XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli alanlarda ıslahatlar yapmışlardır. Bu dönemde özellikle askeri eğitim kurumlarına öncelik verildiğini görmekteyiz.

II. Mahmud ve Tanzimat Dönemlerinde, batının her alanda Osmanlı Develeti'nden üstün olduğu görülmüş ve bunun sonucunda devletin bütün kurumlarında ıslahat yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Geçmiş dönemlere nazaran bu dönem ıslahatları devlet adamlarının ömrüyle kısıtlı olmamış belli bir plan dâhilinde yapılmaya çalışılmıştır. Fakat uygulama noktasında disiplinli olunamamıştır. Bundan halkın desteğinden mahrum kalınması da önemli etkendir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yaptığı ıslahatlar birçok alanda olduğu gibi devletin eğitim teşkilatınıda önemli derecede etkilemiştir. Bu dönemde çok sayıda eğitim kurumu açılmış ve batı tarzındaki bu kurumlarda yetişen devlet adamları sonraki dönemlerde ortaya çıkan politikanın şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır.

II. Abdülhamid döneminde, eğitim alanında önemli hizmetler yapılmıştır. Kuşkusuz kendisinden önceki padişahların fikirleri bu dönemde uygulamaya konulmuştur. Bu yüzden II. Abdülhamid dönemi eğitim reformları anlamında bir uygulama dönemidir. Bu dönemde yapılan en büyük hizmetlerin başında vilayetlere kadar maarif teşkilatının yayılması gelir. Tanzimat Dönemi'nde İstanbul dışına götürülemeyen eğitim faaliyetleri 1878 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin her bölgesine devlet eliyle ulaştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca eğitim problemleri ile yakından ilgilenilmiş, bu probleme titizlikle yaklaşılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde ilköğretime önem verildiğini arşiv belgelerinden görmekteyiz. Bu önemin sebebi daha ileri eğitim kurumlarının kurulup gelişmesi için, ilköğretimin her yönden en üst seviyeye çıkarılmasına bağlı olduğu fikrinin anlaşılmasıdır. Bu dönemdeki okullar özellikle usul-ü atika adı verilen geleneksel yöntemlerle eğitim öğretim verilen mektepler ve usul-u cedide adı verilen din eğitimi

ihmal edilmemek kaydıyla modern anlamda hizmet veren mekteplerden oluşmaktaydı. Usul-ü atika adı verilen mektepler her köy ve mahallede bulunan eğitim, öğretmen ve bina yönünden yetersiz durumda okullardı. Bu okullar çağın gereksinimlerine cevap veremiyorlardı ve yenilenmesi zordu. Bu yüzden usul-u cedide programlarının uygulanması için Mekatib-i İptidaiye adı verilen sıbyan mektebi seviyesindeki okulların açılmasına karar verildi. İlköğetimde yaşanılan bu ikilik uzun yıllar devam etti. II. Abdülhamid döneminde ilköğretim alanında her türlü karar, tedbir ve planlama yapılmış fakat devletin içinde bulunduğu mali imkânsızlıklardan, öğretmen eksikliklerinden ve toplumun henüz hazır olmamasından dolayı düşünülen tüm ıslahatlar uygulanamamıştır. Fakat temeli oluşturan bu fikirler ve uygulamalar özellikle II. Meşrutiyet Dönemi için zemin hazırlamıştır. Bu mekteplerin gelişmesi için büyük çabalar verilmiş, ilköğretim eğitimi zorunlu hale getirilmiş, taşralarda ilköğretim teşkilatları kurulmuş, yeni iptidaiyeler açılmış ve topluma eğitim alanında mali yardımlar sağlanmaya çalışılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde rüşdiyelere önem verildiği de bir gerçektir. Özellikle bu mekteplerin ders programları sık sık değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler eğitim ve öğretimi bazen olumlu bazende olumsuz yönde etkilemiştir. Kuşkusuz bunda dönemin ideolojisi de önemli bir etkendir. Özellikle milliyetçilik isyanlarının yaşanmaya devam ettiği bu dönemde bu durum her zaman göz önünde bulundurulmuş, devleti bir arada tutacak yegâne gücün islam birliği olduğu savunulmuştur. Ders programlarında ve ders kitaplarında din ağırlıklı eğilime başlanılmıştır. İslamcılık, birleştirici ve tamamlayıcı unsur olarak öne çıkmıştır.

Prizren sancağı, II. Abdülhamid döneminde uygulanmaya konulmak istenilen eğitim ıslahatları için pilot olarak seçilen bölgelerden olmuştur. Çoğu bölgede olmayan okullar yine bu bölgede görülmeye başlanmıştır. II. Abdülhamid döneminde açılan modern eğitim veren usul-ü cedide programına sahip iptidaiye mektepleri Prizren ve bağlı kazalarda görülmüştür. Ayrıca bu bölgedek gayrimüslim tebaanında eğitimine önem verilmiş, birçok millet istedikleri yere okullar açabilmişlerdir. İstemedikleri durumlarda ise Müslüman okullarına devam edebilmişlerdir. Prizen ve bağlı kazalarda bulunan kütüphane adedi kitap adedi ve nicelik bakımından çıkan isyanlara ve yanmalarına rağmen ileri seviyede bulunmaktadırlar. Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesi Prizren'de de büyük oranda hissedilmiştir. Bu toprakların elden çıkmasıyla Türkçe eğitim ve öğretim yasaklanmış, eğitim yarıda kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sorunlar eğitimin yenilenmesi ve düzenlenmesi için her zaman önemli bir sorun olmuştur. Tanzimat Dönemi'yle beraber başlayan eğitim reformlarının başarıya ulaşması öncelikle sağlam bir mali duruma bağlıydı. Özellikle geçmiş dönemlerde eğitim ve öğretimin büyük yükünü sırtında taşıyan vakıfların bozulmasıyla da okullara kaynak dahi bulunamıyordu. Ayrıca yeni açılacak okullar için vakıf kurmak da imkânsız gözüküyordu. Bu dönemde mali imkânsızlıklar sadece eğitim alanında olmayıp dewvlet hazinesi kendi masraflarını karşılamakta zorlanıyordu. Dış borçlardan ve yabancı devletlerin alacaklarını tahsil

etmek için kurduğu kurumlardan dolayı tekrar borçlanma imkanıda yoktu. Bunun yanında eğitim ve öğretimin ihmal edilmemesi, önemli verilmesi de devlet adamlarınca kabul edilmişti. Çünkü devletin içine düştüğü bu zor durumdan eğitim sayesinde ayağı kalkabileceği bilinen bir gerçekti. Sadece eğitim alanında yapılan masrafların karşılanması için yeni mali kaynaklar oluşturulmaya başlandı. Müslüman çiftçilerden alınan aşar ve diğer vergiler üzerinden maarif hissesi alma yoluna gidilmiştir. Bu hisselerden vilayetlerden daha çok İstanbul'un yararlandığı da bir gerçektir.

II. Abdülhamid dönemi temel eğitim alanında Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan kanunların uygulandığı, sorunlara çözüm arandığı ve giderilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Tanzimat Dönemi'nde oluşturulan fikirlerin meyvesi II. Abdülhamid döneminde toplanmaya başlanmıştır. Uzun bir sürece yayılan eğitim ıslahatlarından kısa sürede sonuç beklenmesi de imkânsızdı. Bu dönemde ilk ve orta öğretimde genel olarak eğitim alanında oldukça mesafe kat edildiği de bir gerçektir. Bu gerçeğin farkında olan dönemin ileri gelen devlet adamları da ilk ve orta öğretimi yenilemek için büyük gayret göstermişlerdir. Bunun yanı sıra her şeye çözüm bulunamadığı, eksikliklerin olduğu da bir gerçektir. Yine de bu dönemi değerlendirirken devletin içinde bulunduğu maddi sıkıntıları, dönemin siyasi olayını, karakterini, bilgi ve tecrübe eksikliklerini, siyasi fikir akımlarını da göz önüne almak isabet olacaktır.

Yaptığımız araştırma Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid döneminde Balkan coğrafyası başta olmak üzere eğitim durumunu gözlemle imkânı vermektedir. Bu coğrafyada yer alan Prizren sancağı özelinde bazı genel yorumlara da ulaşabilmekteyiz. Birçok kaynaktan yararlanılmasına rağmen özellikle Maarif-i Umumiye Salnameleri ve Vilayet Salnamelerinin bölgenin eğitimini tam olarak yansıtmadığı da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

1. SALNAMELER

Kosova Vilâyeti Salnâme-i Resmîsi (KVSR)

KVSR 1296 (1879), Def'a 1, Priştine Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1300 (1883), Def'a 2, Priştine Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1302 (1885), Def'a 3, Priştine Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1304 (1887), Def'a 4, Priştine Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1305 (1888), Def'a 5, Priştine Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1311 (1893), Def'a 6, Üsküp Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1314 (1896), Def'a 7, Üsküp Matbaa-i Vilâyet

KVSR 1318 (1900), Def'a 8, Üsküp Matbaa-i Vilâyet

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (SNMU)

SNMU 1316 (1898) Def'a 1, Matbaa-i Âmire

SNMU 1317 (1899) Def'a 2, Matbaa-i Âmire

SNMU 1318 (1900) Def'a 3, Matbaa-i Âmire

SNMU 1318 (1901) Def'a 4, Matbaa-i Âmire

SNMU 1321 (1903) Def'a 6, Matbaa-i Âmire

2. ARŞİV KAYNAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 270/58

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 57/12

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 110/44

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 30/01

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 196/101

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 27/08

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 135/110

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 22/52

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (BOA, MF, İBT), 22/80

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Maruzat (BOA, Y, MTV), 197/168

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Yıldız Mütenevvi Maruzat (BOA, Y, MTV), 250/1

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Şura-yı Devlet Evrakı (BOA, ŞD), 120/7209

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif (BOA, MF), 1314/M4

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif (BOA, MF), 1314/4

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif (BOA, MF), 1316/3

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Maarif (BOA, MF), 1320/5

3. YAYINLANMIŞ ESERLER

ADIVAR, Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982

AĞANOĞLU, Yıldırım, Kosova Vilayet Salnamesi 1896, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, İstanbul 2000.

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012.

ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

Aşıkpaşazade, Osmanoğulları'nın Tarihi, Haz. Kemal Yavuz – Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Balkanlar El Kitabı, Derleyen: Osman Karatay, C.I-II, Akçağ Yayınları, İstanbul 2013.

BARKAN, Ömer Lütfi, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2020.

BAYMAK, Osman, Tarih Boyuncu Avrupa Kavşağı Kosova, Bay Yayınları, Prizren 2008.

BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

BOZDAĞ, İsmet, Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Truva Yayınları, İstanbul 2010.

DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Aydın Yayınları, Ankara 2017.

ERGİN, Osman, Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

GÖLEN, Zafer, Tanzimat Döneminde Bosna Hersek, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

GÜRAN, Tevfik, Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1997.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri, Feza Yayınları, İstanbul 1999

İNALCIK, Halil, Devlet-i Aliyye C.I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012

İNALCIK, Halil, Devlet-i Aliyye C.IV, Ayanlar Tanzimat Meşrutiyet, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016

JORGA, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Yeditepe Yayınları, C.5, İstanbul 2009.

KAFADAR, Osman, Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C.8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

KARPAT, Kemal, Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003

KARPAT, Kemal, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik, Timaş Yayınları, İstanbul 2015

KAZICI, Ziya, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2003.

KODAMAN, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Tarih Araştırmalarında Usul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Mehmed Süreya, Sicil-i Osmani, C.1-5, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996

ORTAYLI, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti, Başbakanlık Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2007.

Osmanlı Eğitim Mirası Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler, Derleyen: Mustafa Gündüz, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2013

SAKAOĞLU, Necdet, Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

SERTOĞLU, Midhat, Mufassal Osmanlı Tarihi, C.I-VI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011

SOMEL, Selçuk Akşin, Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri, Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıraları, Hazırlayan: Metin Hülagü, Timaş Yayınları, İstanbul 2010

Şemseddin Sami, Kamusü'l-a'lam, C.2-5, İstanbul 1899.

Şemseddin Sami, Kamus-i Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, C.6, Hazırlayan: Mehmet Ö. Alkan, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 2000

UNAT, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesi Tarihine Bir Bakış, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1964.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022.

4. MAKALELER

AKTEPE, Münir, "Kosova", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara, 2002

ASIMOV, Mücahit, "Kosova Vilâyetinde İptidaiyeler", çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, sy.37, Priştine: Rilindya Basımevi, 1983

ASIMOV, Mücahit, "Kosova Salnâmelerinde Yazıldığına Göre Kosova Vilâyetindeki Mektepler", Çevren Dergisi, sy.30, Priştine: Rilindya Basımevi, 1981

ASIMOV, Mücahit, "Kosova Vilayetinde Rüştiyeler", çev. Ali Aksoy, Çevren Dergisi, sy.39, Priştine: Rilindya Basımevi, 1983

BALTACI, Cahit, "Mektep", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.29, Ankara, 2004

DOĞRU, Halime, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", Türkler Ansiklopedisi, C.19, Ankara, 2002

EMECEN, Feridun, "Kosova Savaşları", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara, 2002

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Birinci Kosova Savaşıyla İlgili Kaynaklar", Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992

İPŞİRLİ, Mehmet, "Medrese", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.29, Ankara, 2003

İNALCIK, Halil, "Balkan ve Türkler", Bal-Tam Türklük Bilgisi, sy.3, Prizren, 2005

İNBAŞI, Mehmet, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti", Türkler Ansiklopedisi, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
"Kosova Vilayeti", Türk Ansiklopedisi, C.22, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara, 1975

KIEL, Machiel, "Prizren", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.34, İstanbul, 2007

ÖZTÜRK, Cemil, "İdadi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.21, Ankara, 2000

UĞURLU, Mesut, “Kosova Efsanesi”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD), Cilt 14, Sayı 14, Ankara, 2011

YİĞİT, Yücel, “Prizren Sancağı’nın İdari Yapısı (1864-1912), History Studies 2/1, İstanbul, 2010

5. TEZLER

AHMETAJ, Seda Şahin, Kosova Vilayeti: İpek Sancağı’nın İdari ve Sosyal Yapısı (XIX. Yüzyıl), İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, 2012.

AYDEMİR, Filiz Özkan, Salnamelere Göre Balıkesir’de Eğitim ve Eğitim Kurumları (1876’dan 1908’e), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE, 2009.

DERVİŞ, Fetnan, XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Tarihi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, 2007.

GÜLER, Nefize, Salnamelere Göre Kosova Vilayetinde Eğitim-Öğretim,
Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi SBE, 2019.

YİĞİT, Yücel, Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Prizren, İzmir: Ege Üniversitesi SBE, 2019.

EKLER

Ek 1. Prizren'den Genel Bir Görünüm[253]

[253] İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-76/3

Ek 2. Prizren'den Harita Üzerindeki Konumu[254]

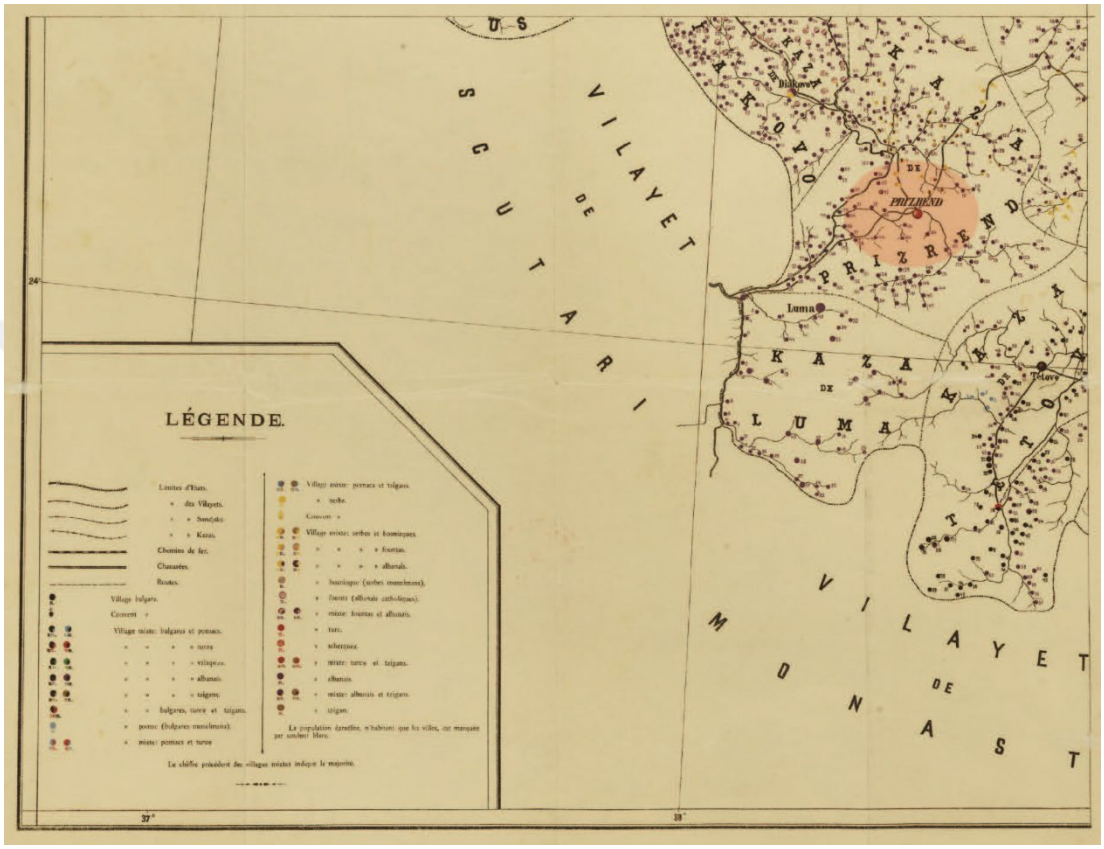

[254] Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2016, s.

Ek 3. Faydalanılamayan Prizren Darülmuallimin Mektebi'nin lağvedilerek muhassasatının Merkez İdadisi dâhilinde açılan Darülmuallimin'e devredilmesi ve transkripti.[255]

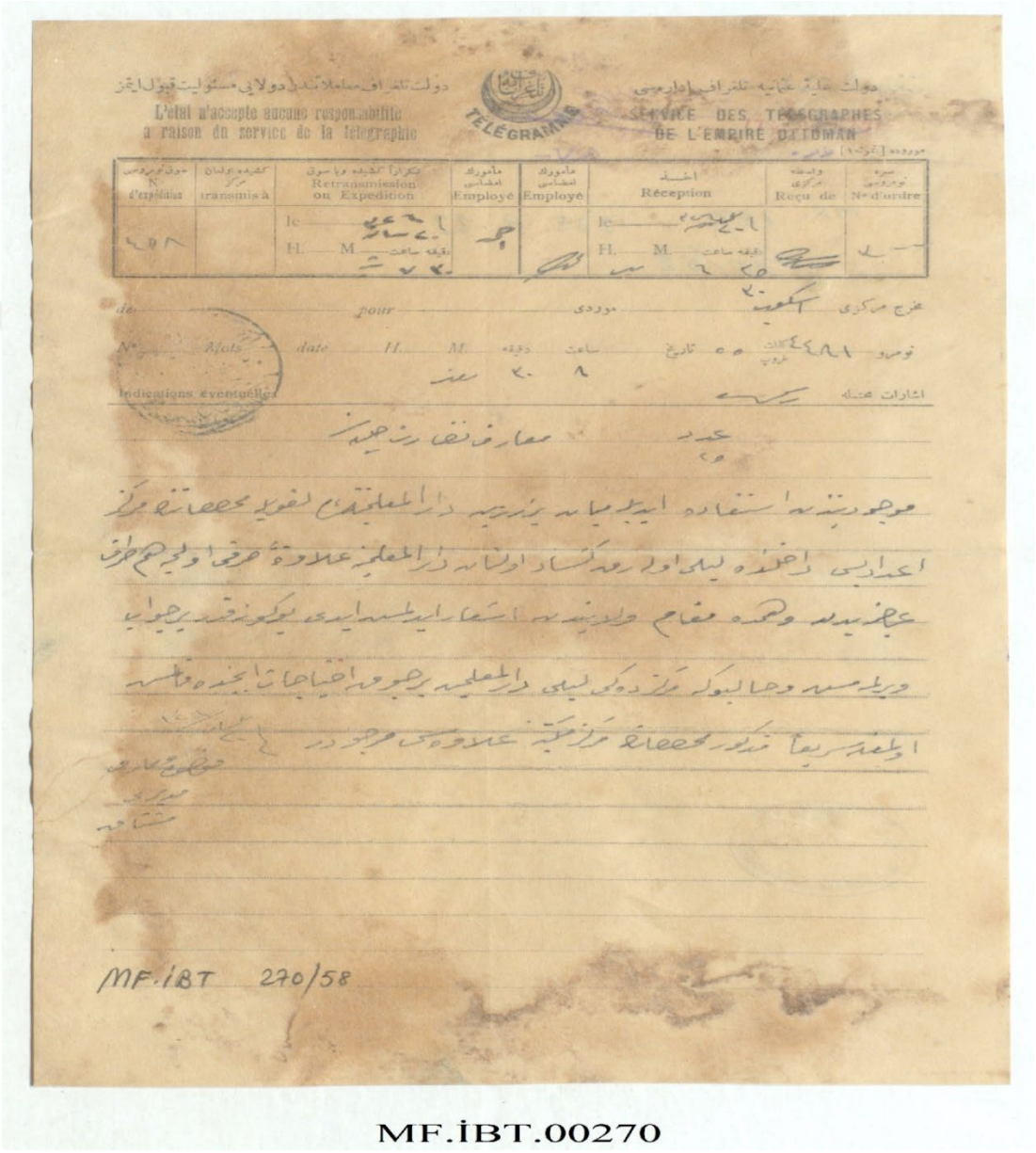

MF.İBT.00270

[255] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 270/58

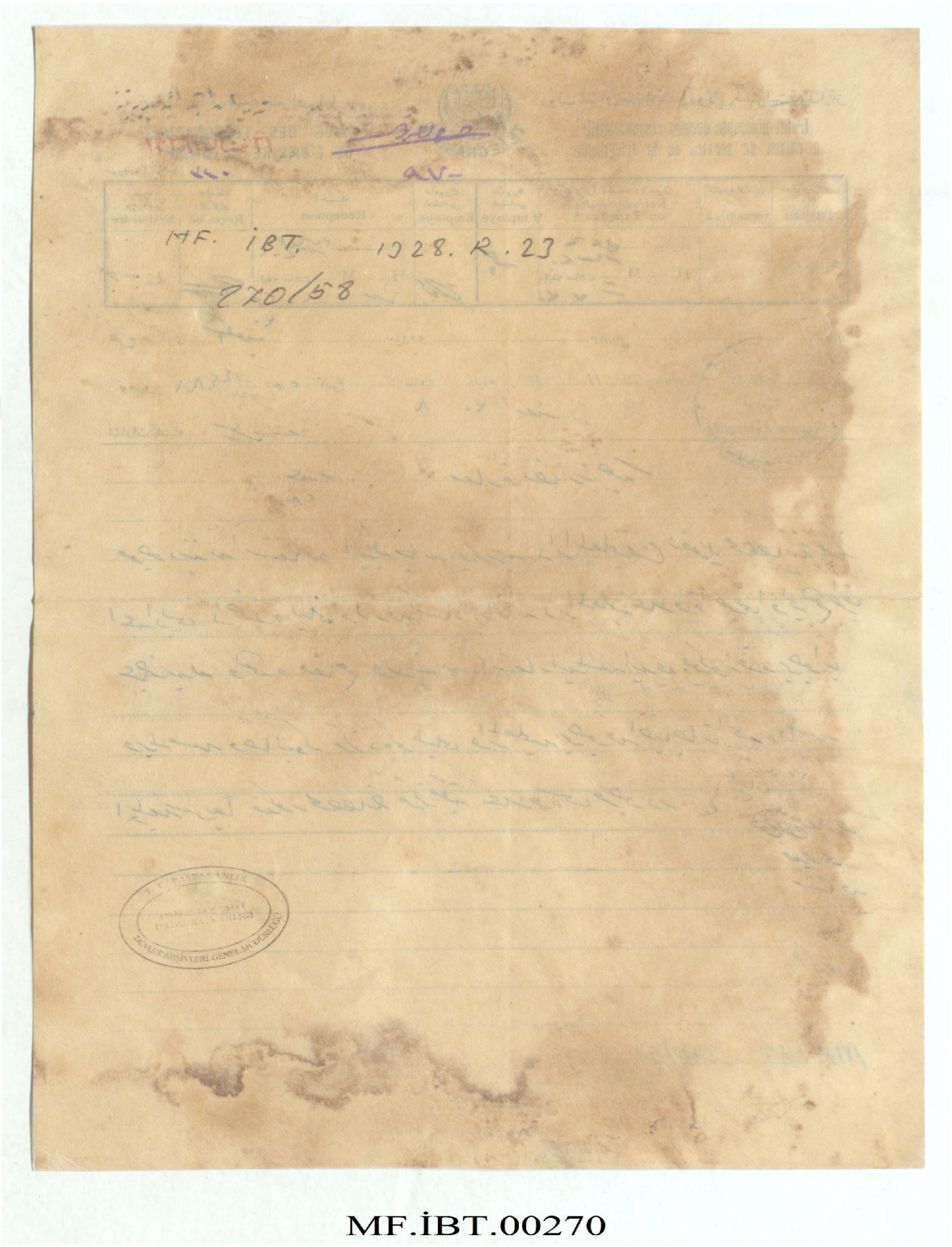

MF.İBT.00270

Faydalanılamayan Prizren Darülmuallimin Mektebi'nin lağvedilerek muhassasatının Merkez İdadisi dahilinde açılan Darülmuallimin'e devredilmesi.

Vasıta merkezi	Ahz	Me’mûrun imzâsı	Tekraren keşîde ve bâ sevk	Sevk numarası
	20 Eylül 326	Ahmed	20 Nisan 326	458
Mahreç merkezi= Üsküp		müverridi		
Numara 4481	Kelimât=55	Târîh--saʿât—8 dakîka—30		
İşâret	Aded: 25	maʿârif nezâret-i celîlesine		
Mevcudiyetinden istifâde edilemeyen Prizren dârü’lmuʿalliminin taʿvîle muhassasâtında merkez iʿdâdisi dâhilinde leyli olarak küşâd olunan dârü’lmuʿallimîne ʿilâveten sarfı olmaya hem taraf-ı ʿâciziden ve hem de makâm-ı vilâyetten işʿâr edilmiş idi. Bugüne kadar bir cevâb verilmemiş ve hâlbûki merkezdeki leyli dârü’lmuʿallimin birçok ihtiyâcât içinde kalmış olmağla serîʿân mezkûr muhassasâtın merkez mektebine ʿilâvesi mercûddur fî 20 Nisan 326 [maʿârif müdürü Müştâk				

MF.İBT	00270

Ek 4. İnşaatı tamamlanan Prizren Rüşdiyesi'nin açılışı merasimi ve bunun gazetelerde ilanı ve transkripti.[256]

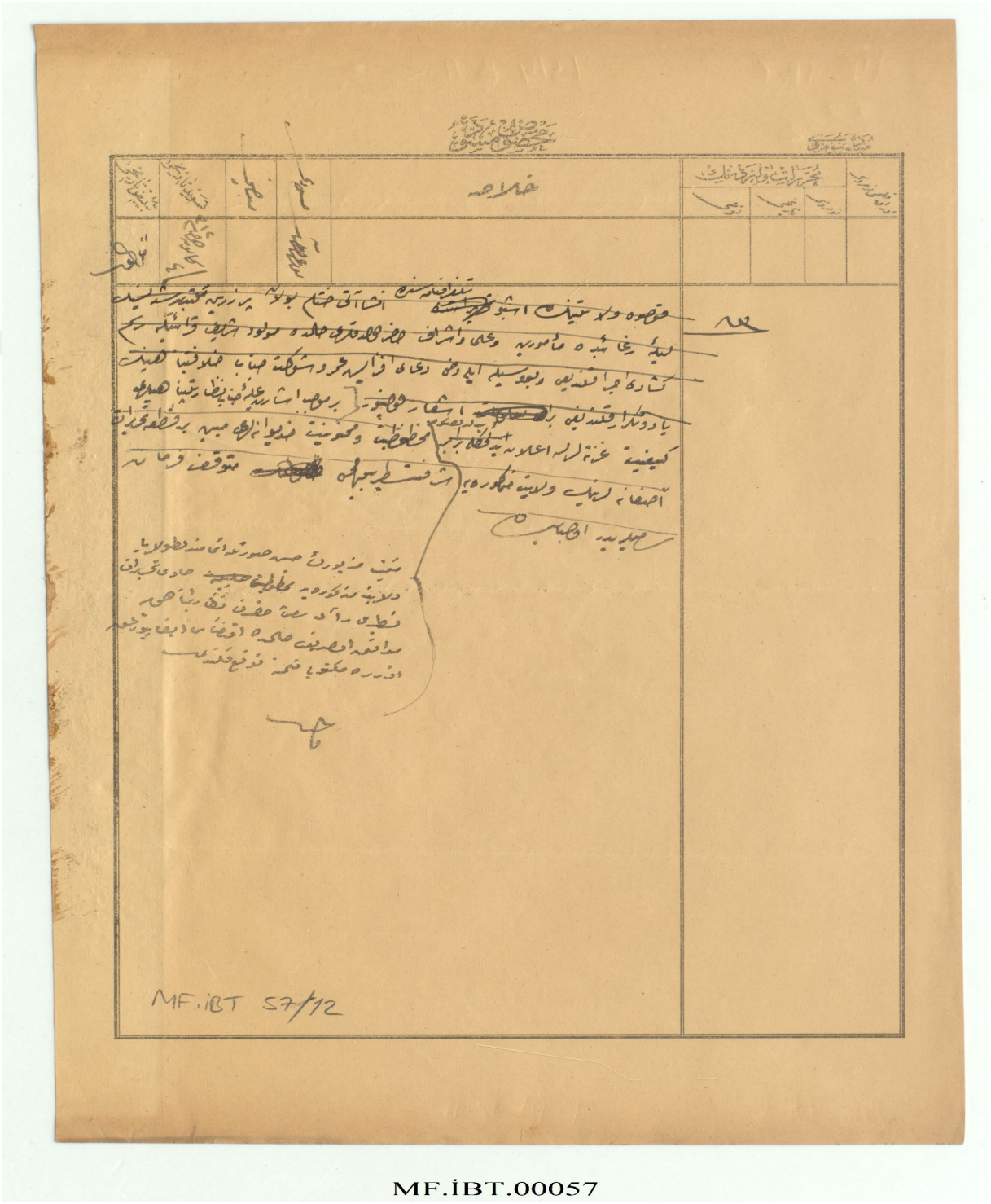

[256] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 57/12

İnşaatı tamamlanan Prizren Rüşdiyesi'nin açılışı merasimi ve bunun gazetelerde ilanı.

<table>
<tr><td>Evrak kalemi numarası</td><td colspan="3">Muharrerât ve irâdetin</td><td>Hülâsa</td><td>Müsveddî</td><td>Mübeyyiz</td><td>Tesvîd târîhi</td><td>Tebyiz târîhi</td></tr>
<tr><td></td><td>Numarası</td><td>Târîhi</td><td>nevʿî</td><td></td><td></td><td></td><td>4 kânûn-ı evvel 312</td><td>6 minhü</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="8">Kosova vilâyetinin iş bu telgrafnâmesinde inşâât hitâm bulan Prizren mekteb-i rüştiyesinin leyle-i regâ’ibde me’mûrîn ve ala ve eşrâf hazır oldukları hâlde mevlüd-i şerîf kıra’âtıyla resm-i küşâdı icrâ kılındığı ve bu vesile ile dahî duʿâ-yı efzân ʿömür u şevket cenâb-ı hilâfet-penâhînin yâd ve tekrâr kılındığı işʿâr olunuyor. Ber mûceb-i işâret-i ʿaliye-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri keyfiyet gazetelerle iʿlân edilmekle berâber lede’l-tasdîk mahzûziyet ve muhavveniyet-i hidîvâneleri mübeyyin bir kıtʿa tahrîrât-ı âsifânelerinin vilâyet-i mezkûreye şeref-tastîr buyurulması mütevakkıf fermân-ı sâmîleridir ol-bâbda

Mekteb-i mezbûrun hüsn-ü sûretle […] dolayı vilâyet-i mezkûreye mahtûtiyeti hâvî tahrîrât tastîri re’-yi sâmî-i hazret-i nezâret-penâhiye muvâffak olduğu hâlde iktizâsı îfâ buyurulmak üzere mektûbî kalemine tevkiʿ-i mektûbî</td></tr>
<tr><td>MF.İBT</td><td colspan="8">00057</td></tr>
</table>

Ek 5. Kosova vilayeti dahilinde mevcud ve yeniden açılması gereken ibtidai ve sıbyan mekteblerinin miktarına dair cetvel ve transkripti.[257]

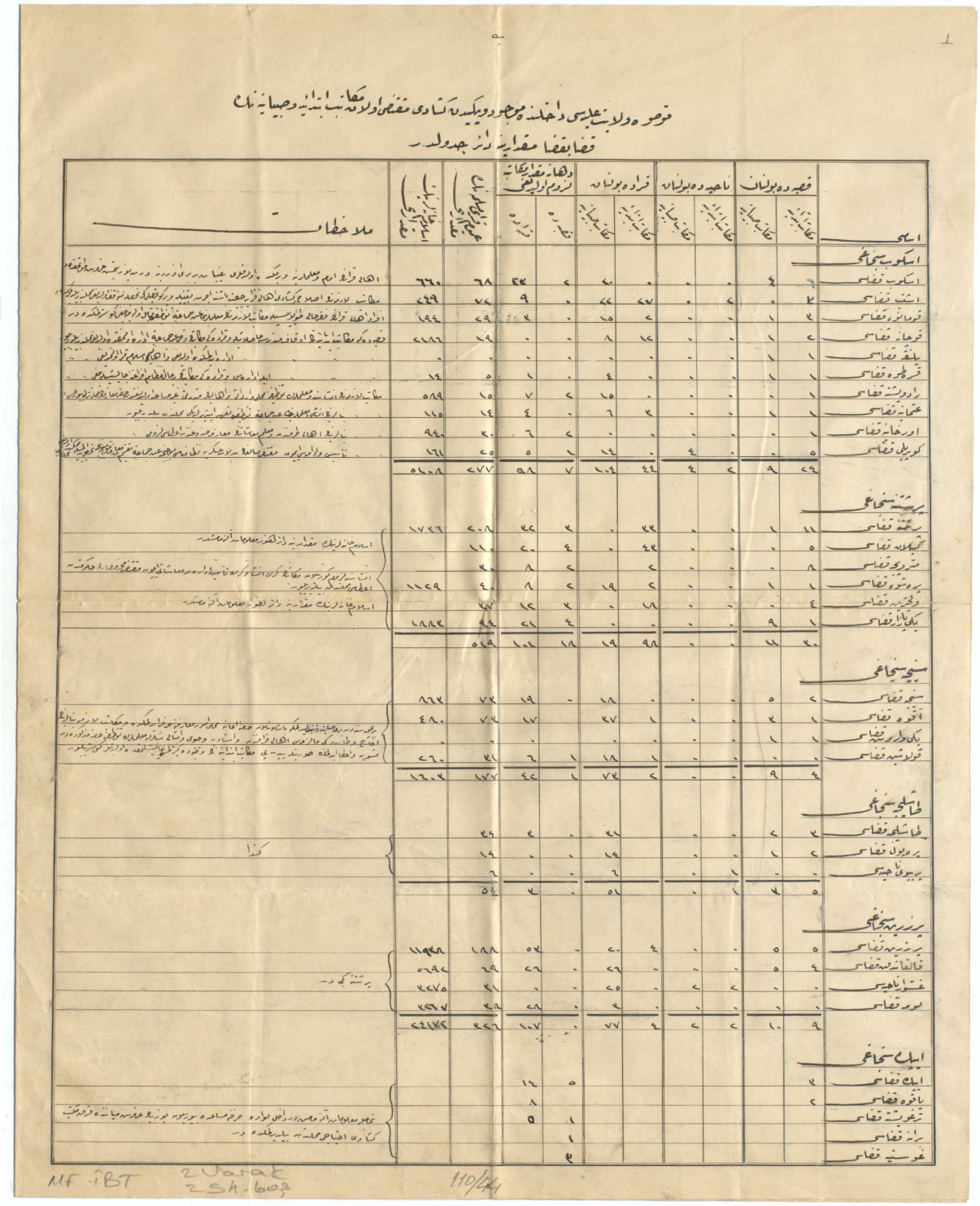

قوصوه ولایت علیسی داخلنده موجود ویکیده کشادی مقتضی اولان مکاتب ابتدائیه وصبیانه نك
قضا بقضا مقدارینه دائر جدولدر

اسامی	قصبه ده بولنان		ناحیه ده بولنان		قریه ده بولنان		ذکور و اناث مکاتب لزوم اولیقی		عدد مکاتب	عدد تلامیذ	ملاحظات
	مکاتب	تلامیذ	مکاتب	تلامیذ	مکاتب	تلامیذ	قریه	قضا			
اسکوب سنجاغی											
اسکوب قضاسی	٤				٥٠	٠	٤٤	٧	٦٨	٦٦٠	الحاق قرائه ایله مجلدنه ویرمکه مأذون اولدیغی حالده بر سنه ذرفنده بر مکتب دها تأسیسی تکلیف اولنمشدر
اسکوب قضاسی	٢	٠	٢	٠	٢٧	٤٧	٩	٠	٧٧	٤٩٩	مکاتب لازمه اصلاح کشادی الحاق قرائه تعلق ایتمکله بو سنه تقلیدی ویرکو تعدادی کفایت ایتمکله بو قضاده دها مکتب تأسیسی تکلیف اولنمشدر
قوسانوه قضاسی	١	٠	٠	٠	٧	٧	٤	٠	٢٩	١٩٤	الحاق قرائه قضالری طرفندن مکاتب لازمه تأسیسی تکلیف اولنمشدر
فرحانه قضاسی	١	٠	٠	٠	٨	١٧	٠	٠	٢٩	٧٦٦	قصبه ده مکاتب ابتدائیه قرائه کشادی لازم ایسه ده ویرکو مکلفیتی اولدیغی حالده ویرکو مکلفیتی اولمیان قصبه ده مکاتب ابتدائیه تأسیسی تکلیف اولنمشدر
بلیقه قضاسی	١	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	الحاق قرائه ایله مجلدنه ویرمکه مأذون اولدیغی حالده بر سنه ذرفنده بر مکتب دها تأسیسی تکلیف اولنمشدر
قره طوره قضاسی	١	٠	٠	٠	٤	٠	١	٠	٥	٦٥	ایله اولنه ویرکو مکلفیتی اولدیغی حالده بر سنه ذرفنده بر مکتب دها تأسیسی تکلیف اولنمشدر
راودیشه قضاسی	١	٠	٠	٠	٦٥	٠	٧	٢	٦٥	٥٨٩	مکاتب لازمه اصلاح کشادی الحاق قرائه تعلق ایتمکله بو سنه تقلیدی ویرکو تعدادی کفایت ایتمکله بو قضاده دها مکتب تأسیسی تکلیف اولنمشدر
عثمانه قضاسی	١	٠	٠	٠	٦	٢	٤	٠	١٤	١١٥	بو قضانك قصبه سنده بر مکتب تأسیسی ایچون ویرکو تعدادی کفایت ایتمکله بو سنه ده بر مکتب تأسیسی تکلیف اولنمشدر
اورهانه قضاسی	١	٠	٠	٠	٠	٠	٦	٢	٤٠	٩٩٠	بو قضانك الحاق قرائه مأذون اولدیغی حالده بر سنه ذرفنده بر مکتب دها تأسیسی تکلیف اولنمشدر
کوریلی قضاسی	٥	٠	٤	٠	١٤	٠	٥	١	٤٥	١٦١	بو قضانك قصبه سنده بر مکتب تأسیسی ایچون ویرکو تعدادی کفایت ایتمکله بو سنه ده بر مکتب تأسیسی تکلیف اولنمشدر
	٢٩	٩	٤	٢	٤٩	٤٤	٥٨	٧	٧٧٠	٥٦٠٨	
پریشته سنجاغی											
پریشته قضاسی	١١	١	٠	٠	٠	٢٢	٤٤	٢	٤٠٨	١٧٢٦	
کیلاوه قضاسی	٥	٠	٠	٠	٠	٩٤	٤٠	٤	٦٠	٢٠٠	اسامیسی جانب ویرکو مقدارینه دائر قصبه مقدارینه دائر تفصیلات آتیه مندرجدر
شریجو قضاسی	٨	٠	٠	٠	٠	٢	٨	٢	٤٠	٨٠	
پرهشتوه قضاسی	١	١	٠	٠	٢	١٩	٨	٢	٤٠	١١٢٩	مکاتب لازمه اصلاح کشادی الحاق قرائه تعلق ایتمکله بو سنه تقلیدی ویرکو تعدادی کفایت ایتمکله بو قضاده دها مکتب تأسیسی تکلیف اولنمشدر
وچیترنه قضاسی	٤	٠	٠	٠	٨	٠	٢٢	٢	٢٧		
بکلیانه قضاسی	١	٩	٠	٠	٠	٠	٢١	٤	٩٤	١٨٨٢	
	٢٠	١١	٠	٠	٩٨	١٩	١٠٢	١٨	٥١٩		
سیچه سنجاغی											
سیچه قضاسی	٢	٥	٠	٠	١٨	٠	١٩	٠	٧٢	٨٦٢	
اتوه قضاسی	١	٢	٠	٠	٢٧	١	١٧	٠	٧٦	٤٨٠	
بکلوار و شیه قضاسی	١	١	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	
قوللوشیه قضاسی	٠	٠	٠	٠	١٨	١	٦	١	٢٤	٢٦٠	
	٤	٩	٠	٠	٧٢	٢	٤٢	١	١٧٢	١٦٠٢	
طاشلیجه سنجاغی											
طاشلیجه قضاسی	٢	٢	٠	٠	٢٦	٠	٤	٠	٢٩		
پره پوتی قضاسی	٢	١	٠	٠	١٤	٠	٠	٠	١٩		کذا
پیرپوتی جیسی	٠	٠	١	٠	٦	٠	٠	٠	٦		
	٥	٢	١	٠	٥١	٠	٤	٠	٥٤		
پرزرینه سنجاغی											
پرزرینه قضاسی	٥	٥	٠	٠	٤٠	٤	٥٢	٠	١٨٨	١١٩٤٨	
قالقانه قصه قضاسی	٢	٥	٠	٠	٢٦	٠	٢٦	٠	٦٩	٥٦٩٤	
غستیاجیسی	٠	٠	٢	٢	٢٥	٠	٠	٠	٢١	٢٤٧٥	پرزرینه کبی در
لوما قضاسی	٠	٠	٠	٠	٢٨	٠	٤	٠	٢٢	٢٤٧٧	
	٩	١٠	٢	٢	٧٧	٤	١٠٧	٠	٢٤٦	٤٢١٧٤	
ایلك سنجاغی											
ایلك قضاسی	٢						١٢	٥			
یاتوه قضاسی	٢						٨				
ترغوشته قضاسی							٥	١			غیر مسلملرك اقامت ایلدکلری بولوده خرج مساعده سی ویرلمیوب بو یوزدن بو یرلرده مکتب تأسیسی تکلیف اولنمشدر
رانه قضاسی								١			کذلك اهالیسی محمدیه یلیه جکلدن دیه
غوسنیه قضاسی								٢			

MF İBT 2 Varak 2 Sh. 600 110/44

MF.İBT.00110

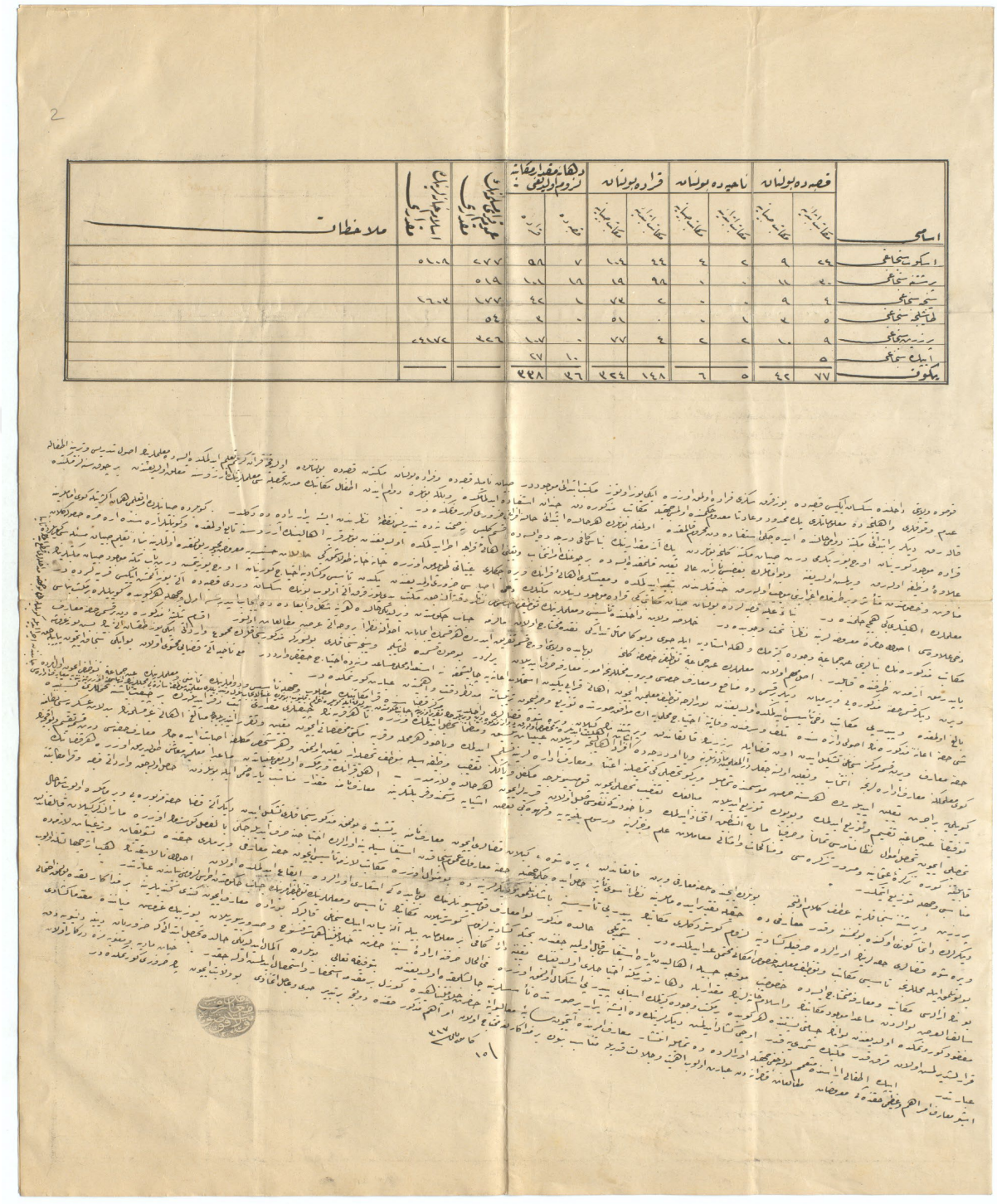

اسامی	قصبه‌ده بولنان مکاتب ابتدائیه	قصبه‌ده بولنان مکاتب صبیانیه	ناحیه‌ده بولنان مکاتب ابتدائیه	ناحیه‌ده بولنان مکاتب صبیانیه	قراده بولنان مکاتب ابتدائیه	قراده بولنان مکاتب صبیانیه	دهانه مقدار مکاتبه لزوم اولدیغی قصبه‌ده	دهانه مقدار مکاتبه لزوم اولدیغی قراده	عموم قرای مسلمانلرینک مقداری	اسلام خانه‌لرینک مقداری	ملاحظات
اسکوب سنجاغی	٢٤	٩	٢	٤	٤٤	١٠٤	٧	٥٨	٢٧٧	٥١٠٨	
پرشتنه سنجاغی	٣٠	١١	٠	٠	٩٨	١٩	١٨	١٠١	٥١٩		
سنجه سنجاغی	٤	٩	٠	٠	٢	٧٣	١	٤٢	١٧٧	١٦٠٣	
طاشلیجه سنجاغی	٥	٣	١	٠	٠	٥١	٠	٣	٥٤		
پرزرین سنجاغی	٩	١٠	٢	٢	٤	٧٧	٠	١٠٧	٣٢٦	٢٤١٧٢	
ایپک سنجاغی	٥						١٠	٢٧			
مکتوب	٧٧	٤٢	٥	٦	١٤٨	٣٢٤	٣٦	٣٣٨			

MF.İBT.00110

[257] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 110/44

Kosova vilâyet-i ʿaliyyesş dâhilinde mevcûd ve yeniden küşâdı muktezî olan mekâtib-i ibtidâ'iye-i sibyâniyenin kazâ-be-kazâ mikdârına dâ'ir cetveldir.

Esâmî	**Kasabada bulunan**		**Nâhiyede bulunan**		**Kurrâda bulunan**		**Daha ne mikdâr mekâtibe lüzûm olduğu**		**Kurrâ-yı müslimenin ʿumûm**	**İslâm hânelerinin mikdârı**	**Mülâhazât**
	Mekâtib-i iptidaiye	**Mekâtib-i sibyâniye**	**Mekâtib-i iptidaiye**	**Mekâtib-i sibyâniye**	**Mekâtib-i ibtidâ'iye**	**Mekâtib-i sibyâniye**	**Kasabada**	**kurrâda**			
Üsküb Sancağı Üsküp kazâsı	6	4	0	0	0	20	2	23	28	660	Ahâlî-i kurrânın imâm ve muʿallimlerine vermekte oldukları gayibân? Üzerine dört yüz yetmiş guruş tutmakta
Eşteb [İştib] kazası	3	0	2	0	27	22	0	9	72	249	Mekâtib-i lâzımenin ıslâh-ı küşâdı ahâlî-i kurrâya sınıf çift başına ücret taʿyiniyle vergi tahsîli gibi tahsile mütevakkıf olduğu mahalleye bildirilmektedir.
Komanova kazâsı	3	1	0	0	2	15	0	3	29	194	Efrâd-ı ahâlî-i kurrânın fakir hâli dolayısıyla mekâtib-ilâzımesinin muʿallimleri

											ʿaynı cemâʿate tavzifi kâbil olamayacağı gösterilmektedir.
Koçana kazâsı	2	1	0	0	12	8	0	0	19	2186	Kasabadaki mekâtib ibtidâ'iyenin evkâf-ı medrese hâsılâtıyla ve kurrâdaki mekâtibin dahî ʿaynı cemâʿat idâre olunmakda olduğu mahallinden bildirilir
Palanka kazâsı	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	Kasabadaki mekâtib ibtidâ'iyenin evkâf-ı medrese hâsılâtıyla idâre edilmekte olduğu ahâlî-i İslâm kurrâ olunmadığı mahallinde bildirilir.
Karatova kazâsı	1	1	0	0	0	4	0	1	5	14	Kasabadaki mekâtib ibtidâ'iyenin evkâf-ı medrese hâsılâtı ile idâresi ve kurrâdaki mekâtibin bir hâl-i nizâm efrâğına çalışılacağı mahallinden bildirilir.
Radvişte kazâsı	1	0	0	0	0	15	2	7	15	589	Mekâtib-i lâzımenin inşâsına ve muʿallimlerin

											tavzife mahalli ve iradâtı ve ahâlînin kudreti gayr-ı müsâʿade olduğundan hakka maʿârifle mahalle terki buyurulması
Osmaniye kazâsı	1	1	0	0	3	6	0	4	14	115	Mekâtib-i lâzıme binâlarının inşâsı ve muʿallimlerinin ʿaynı cemâʿat tavzifi taʿahhüd ettirildiği mahalinden belirtiliyor
Orhaniye Kazâsı	1	0	0	0	0	0	2	6	30	940	Mekâtib-i lâzımenin ahâlî tarafından ve muʿallim maʿâşâtının maʿârif sandığından iʿtâsı lüzûmu
Köprülü kazâsı	5	0	0	4	0	14	1	5	25	161	Mekâtib-i lâzımenin te'sisi ve idâmesi için muktezî mebâliğin yed-i lâzıme-i ʿaskeriye nizâmnâmesi mûcibince ʿayn-ı cemâʿate taksîm-i maʿârif komisyonunca tahsîl edilmesiyle mümkün olduğu mahalde bildirildi

Toplam	24	9	2	4	44	104	7	58	277	5108	
Priştine sancağı **Priştine kazâsı**	11	1	0	0	33	0	3	32	208	1736	
Geylan kazâsı	5	0	0	0	43	0	4	20	110		İslâm hânelerinin mikdârına dâir henüz maʿlûmât alınamamıştır
Metrovice kazâsı	8	0	0	0	2		2	8	30		“ “ “ “ “
Preşova	1	1	0	0	2	19	2	8	40	1129	İnşâsına lüzûm görülen mekâtibin gerek inşâ ve gerek teʾmîn-i idâre ve maʿâşâtı için muktezî-i mahassesâtın hükümetten iʿtâsı mahallinden bildirilir.
Vilçetrin kazâsı	4	0	0	0	18	0	3	12	37		İslâm hânelerinin mikdârına dâir henüz maʿlûmât alınamamıştır
Toplam	30	11	0	0	98	19	18	101	519		
Sinice sancağı **Sinice kazâsı**	2	5	0	0	0	18	0	19	73	863	Bir buçuk seneden beri cibâyet ve işletilmeye? Başlanılan hisse-i iʿâne mahalli umûr-ı maʿârife
Akva kazâsı	1	3	0	0	1	37		17	73	480	

Yeni Varaş kazâsı	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	sarf edilmekte ve mekâtib-i lâzıme binâlarının ağaç ve taş gibi malzemesi ahâlî tarafından ve ustadan ve çivi ve emsâli şeylerle muʿallimlerin tavzifi hisse-i mezkûrdan tesvîye ve iʿtâ edilmek sûretiyle peyderpey mekâtib-i ibtidâiyenin vücûda getirilmesine çalışılmakta olduğu gösteriliyor
Kolaşin kazâsı	0	0	0	0	1	18	1	6	31	260	
Toplam	4	9	0	0	2	73	1	42	177	1603	
Taşlıca Sancağı **Taşlıca kazâsı**	3	2	0	0		31	0	3	34		Kezâ
Prepol kazâsı	2	1	0	0		14	0	0	14		
Provi nâhiye	0	0	1	0		6	0	0	6		
Toplam	5	3	1	0		51	0	3	54		
Prezrin sancağı **Prezrin Kazâsı**	5	5	0	0	4	20	0	53	188	11938	
Kalkandelen kazâsı	4	5	0	0	0	26	0	26	69	5692	

Gostavar nâhiyesi	0	0	2	2	0	25	0	0	31	3275	Priştine gibidir
Lüme kazâsı	0	0	0	0	0	3	0	28	38	3267	
Toplam	9	10	2	2	4	77	0	107	326	24172	
İpek Sancağı **İpek kazâsı**	3						5	14			Tamâmıyla maʿlûmât alınamamışdır dâhil livâda sarfına müsâʿade buyurulan yüz bin guruş meyânında kırk mekteb küşâdı ihtiyâcı mahallinden bildirilmektedir.
Yakova kazâsı	2							8			
Targovişte kazâsı							1	5			
Berâne kazâsı							1				
Gosniye kazâsı							3				
MF.İBT	00110										

Esâmî	Kasabada bulunan		Nâhiyede bulunan		Kurrâda bulunan		Daha ne mikdâr mekâtibe lüzûm olduğu		Kurrâ-yı müslimenin ʿumûm	İslâm hânelerinin mikdârı	Mülâhazât
	Mekâtib-i iptidaiye	Mekâtib-i ibtidâiye	Mekâtib-i iptidaiye	Mekâtib-i ibtidâiye	Mekâtib-i iptidaiye	Mekâtib-i ibtidâiye	Kasabada	kurrâda			
Üsküb Sancağı	24	9	2	4	44	104	7	58	277	5108	
Priştine sancağı	30	11	0	0	98	19	18	101	519		
Sinice sancağı	4	9	0	0	2	73	1	42	177	1603	
Taşlıca sancağı	5	3	1	0	0	51	0	3	54		
Prezrin sancağı	9	10	2	2	4	77	0	107	326	24172	
İpek sancağı	5						10	27			
Yekûn	77	42	5	6	148	324	36	338			

Kosova vilâyeti dâhilinde seksen ikisi kasabada yüz kırk sekizi kurrâda olmak üzere iki yüz otuz mekteb-i ibtidâ'i mevcûddur sibyân nâmıyla kasabada ve kurrâda bulunan mektebden kasabada bulunanlarda oldukça kur'ân-ı kerîm taʿlimi edilmekte ise de muʿallimlerinin usûl-i tedrisi ve terbiye-i etfâle ʿadem-i vukufları ve ehliyetçe de maʿlûmâtları pek mahdûd ve ʿâdetâ maʿdûm hükmünde olması cihetiyle mekâtib-i mezkûreden çendân istifâde edilmemekte ve belki bunlara devâm eden etfâl mekâtibinin müddet-i tahsîlesi muʿallimlerinin arzusuna muʿallak olduğundan birçok seneler mektebde kalarak diğer bir ibtidâ'i mektebine devâmı hâlinde edeceği istifadeden mahrûm kalmakta olmağla bunların her hâlde ibtidâ'i hâline efrâğı zarûrî görünmektedir.

Kurrâda mevcûd görünen üç yüz yirmi dört sibyân mektebine gelince bunlardan pek az mikdârının binâsı kâfî derecede ise de kısm-ı küllisi ne sıhhat ne de tedrisi nokta-i nazarında işe yarar râddede deildir. Köylerde sibyânların emr-i taʿlimi

hemen ekseriyetle köy imâmlarına ʿilâve-i vazîfe olarak verilmiş olduğuna ve bu imâmların baʿzısı bâ berât-ı ʿâlî taʿyîn kılınmakda ise de birçoğunun emir intih3ab ve taʿyîni ahâlî-i kurrâca icrâ edilmekte olduğundan bunlar kurrâya ahâlîsinin arzusuna tâbiʿ olmakda ve köylüler arasında ara sıra husûle gelen menâfirin ve husumetten müte'essir ve bir tarafın iğrârını mûceb olarak hizmetlerinden tebʿîd edilmekte ve maʿişetleri ahâlî-i kurrânın verecekleri ʿayniyâtı toplamak üzere hâne hâne dolaşmak gibi hâlât-i hissiyesi maʿrûz ve mecbûr olunmakta olmalarına binâen taʿlîm-i sibyân mes'elesi köylerde muʿallimlerin ehliyetleri gibi hiç hükmündedir. Binâenaleyh kasabalarda bulunan sibyân mekâtibi gibi kurrâda mevcûd denilen mekteblerin dahî ihyâsı zarûrîolmadığından yeniden te'sisi ve küşadına ihtiyâc görünen üç yüz yetmiş dört bâb mektebe mevcûd sibyân mekteblerinin dahî ʿilâvesi ahvâl-i hazıra-i maʿrûzalarına nazaran taht-ı vücûbdadır. Hülâsa vilâyet dâhilinde te'sis ve muʿallimlerinin tavzifi husûsu nazar-ı dikkate alınacak mekteb yedi yüz kırk altı olup bunun seksen dördü kasabada altı yüz altmış ikisi karyelerdedir. Mekâtib-i mezkûrenin binâlarını ʿaynı cemâʿat vücûda getirmek ve hele ustâdiye ile çivi ve buna mümâsil tedâriği nakde muhtâc olan malzeme cânib-i hükümetten verildiği hâlde her neye şekil ve ibʿâde de îcâb ederse ol vecihle her köyde köylülere bir mekteb binâsı yaptırmak az müddet zarfında kâbildir. Asıl mühim olan muʿallimlerin ʿayn-ı cemâʿat tavzifi husûsuna gelince [boş] bu bâbda vilâyeti üç kısma tefrîk ederek her kısmın îcâbât-ı ahvâline nazaran bervech-i âtî ʿarz-ı mütalaʿât olunur [boş] aksâm-ı selase-i mezkûreden bir kısmı hassa-i maʿârife veren diğer kısmı hassa-i mezkûreyi dermeyen diğer kısmı da münâfiʿ ve maʿârif hissesi verip mahallerince umûr-ı maʿârife sarf edilen yerlerdir. Bu son kısımda Taşlıca ve Sinice sancakları bulur ki mezkûr sancakların mecmûʿu vâridâtı iki yüz doksan altı bin beş yüz guruşa bâliğ olmakda ve peyderpey mekâtib dahî te'sis edilmekte olduğundan buralarca tavzîf-i muʿallimin için ahâlî-i kurrâyı yeniden istihlâb iʿâneye çalışmağa ne istiʿdâd mahalli müsâʿid ve ne de ihtiyâc-ı hakîki vâriddir. maʿa nâhiye altı kazâyı muhtevî olan bu iki sancak için yapılabilecek şey hisse-i ʿâne-i mezkûrenin usûlü dâiresinde telef-i ve sarfdan ve fiyâta ihtiyâc-ı mahalliye en muvâffık sûrette tevzîʿ ve sarfı-çün tertibâtına müd? Nazar-ı dikkat ve ehemmiyetten ʿibâret görünmektedir.

Hisse-i maʿârif veren kısma merkez sancağı teşkîl eden on kazâ ile Prezerin ve Kalakndelen ve Priştine'nin Geylan ve Preşova kazâları dâhildir. Merkez kazâsında kurrâ mekâtibinin matlûb vecihle te'sîs ve devamlarının te'mîni ve muʿallimlerinin ʿaynı cemâʿat tavzifi için ol emirde köy muʿallimliğine maʿârif irâdelerince intihâb ve taʿyîn olunacaklar dârü'lmuʿallimîn me'zûnlarına veyâ o derecede isbât-ı ehliyet edenlere mahsûs olarak devâir-i mezkûreden verilmeyecek takrîr üzerine cânib-i hükümetten buyuruldu ile köylere iğrâm kılınıp bunların ʿinde'l-icâb ʿazl ve tebdilleri muʿallimîn muvazzafe-i sâireyi mahallerinin inhâsı üzerine tenbiye masârıf cânibinden icrâ edile köylüyle ta bu cihete müdâhaleleri katʿ edilmek sâniyen idâresi efrâd-ı ahâlîce verilen ʿayniyât tensîk ve tanzimen tahsîl edilmek üzere ya her karyenin çiftleri mikdârı sebt-i defter edilerek bir çift başına tahmilleri tensîbde köylüye bir ücret taʿyîn edilerek her sene hasat mevsiminde tahmile vergi tahsîli gibi tahsîline iʿtinâ ve masârıf idârelerine teslîm edilmek veyahut her mahalle ve karye mektebi muhassesâtı için taʿyîn ve takarrür ettirilecek mebâliğ ahâlî-i gayr-ı müslimenin bedelât-ı ʿaskeriyesi nizâmına tevfîkât ʿaynı cemâʿate taksîm ve tevzîʿ edilmek ve büyük tevzîʿ edilen mebâliğin taʿkîb-i tahsîli için komisyonlarca mükeffil ve yalnız taʿkîb vazifesiyle muvazzaf tahsîldâr taʿyîn olunmak ve her şahıs mükellefe isâbet

edecek masârıf hissesi dört kısma taksîm ve bu kaçanın tahsîli için tahsîl-i emvâl nizâmnâmesi tamamen ve sarfiyen mâ-be'l-tadbîk ittihâz edilmek veyahuttur ki nüfûs-ı kalîl olan karyeler için her hâlde lâzımdır. Ehl-i kurrânın vermekte olduğu ʿayniyâttan mâʿadâ muʿallimîn maʿâşını doldurmak üzere her kazânın kabiliyetine göre tezkire-i Osmaniye ve mürûr tezkiresi ve münâkehât ve emsâli muʿâmelât-ı ʿilmuhaberlerine ve rüsûm-ı belediyeye ve kahve gibi baʿzı eşyâya ve şimendifer biletlerine maʿârif nâmına münâsib para zammı ile bunlardan hâsıl olacak vâridâtı ve kurrâ mekâtibine kasaba ve kurrâ mekâtibine münâsibi veçhiyle tevzîʿ etmektir.

Prezrin ve Preştine sancaklarına ʿatf-ı kelâm olununca [boş] bunların içinde hisse-i maʿârifi veren Kalandelen, Preşova, Geylan, kazâları için maʿârif nâmına bir teşebbüste bulunmak mezkûr sancakları teşkîl eden diğer altı kazâ hisse-i mezbûreyi vermemekte olup şu hâl diğerlerin dâ'imâ gözü önünde bulunmasına […] kadar maʿârifi de hakkıyla takdîr edememelerine nazaran sû-yı te'sir hâsıl edeceği cihetle hisse-i maʿârifin ʿumûm sancaktan istifâsıyla yine oraların ihtiyacına sarf edileceği bi'l-fiʿil göstermek üzere mârü'z-zikir Geylan Kalkandelen ve Preşova kazâları hisselerinin oralarda sarfıyla küşadına lüzûm gösterdikleri mekâtibin peyderpey te'sisine başlanılmak [silik] lerine de bu minvâl üzere mekâtib-i lâzıme te'sisi için hisse-i maʿârifi vermeleri hakkında teşvikân ve tergibât-ı lâzımede bulunulmak ile mahallerince te'sisi mekâtib ve tavzîf-i muʿallimin husûsi imkânı muhtemel ʿad edilmektedir. şimdiki hâlde mezkûrun livâ maʿârif komisyonlarının bu bâbdaki işʿârı oralarda îkâʿ edilmekte olan ahvâl-i nâ lâyıkanın hep eser-i cehâletle olup bunun izâlesi mekâtib ve maʿârife muhtâc ise de hususiyet-i mevkiʿa hasebiyle ahâlîden para istifâsı kâbil olmayacağından bahisle küşâdına lüzûm gösterilen mekâtibin te'sisi ve muʿallimlerinin tavzifi emrinin cânib-i hükümetten icrâsı lüzûmu beyandan ʿibârettir. Sâlüfü'l-arz livâlardan mâʿadâ mevcûd mekâtibinin ve İslâm hânelerinin mikdârıyla daha ne kadar mektebe ihtiyâcları olduğunun taʿyînine dâir kâfî bir maʿlûmât bile alınamayan İpek Sancağı kalır ki burada maʿârif için kendi kendilerine bir fedâkârlıkta bulunmak ihtimâl-ı mefkûd görünmekte olduğundan livanın cesâmeti beyninde her köyde bir mekteb vücûda getirilmek esbâbını peyderpey istikmâl olunmak üzere fî'l-hâl sarfına irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-sünûh ve südûr buyurulan yüz bin guruş meyânında mukaddemâ küşâdı kararlaştırılmış olan kırk kadar mektebin şmdiye kadar üçü küşâd edilmiş diğerlerinin de ile yarar bir sûrette te'sislerine çalışılmakta olduğundan bî-tevfik-i teʿâlâ bunlarda ikmâl edildiği hâlde tahsîl-i ibtidâ'i ki zarûriyât-ı diniyye dünyeviyeden ʿibârettir. [boş] İpek etfâli arasında müteʿammim bulunacağı cihetle oralarda da tamamıyla intişâr-ı maʿârif emrinde atması-çün sâye-i meʿâlî-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde güzel bir mukaddime istifâr ve istihsâl edilmiş olacaktır. Cibâyet-i mâdiyye ve maʿneviyemize derkâr olan iş bu maʿârif emr-i ehhem ve ʿazîmi hakkındaki maʿrûzât-ı mütalaʿânın kasırâneden ʿibâret olup ehemmiyet ve celâlet kaderiyle mütenâsib büyük bir fedakârlığa muhtâc olan emr-i ehhem-i mezkûr hakkında devletçe bir tedbîr-i ciddi ve ʿâcil ittihâzı bu vilâyet için pek zaruri görünmektedir.

15 kânûn-ı sânî sene 317

MF.İBT	00110

Ek 6. Kosova Vilayeti dâhilinde Prizren Sancağı İkinci İbtidai Mektebi talebesinin umumi imtihan cetveli ve transkripti.[258]

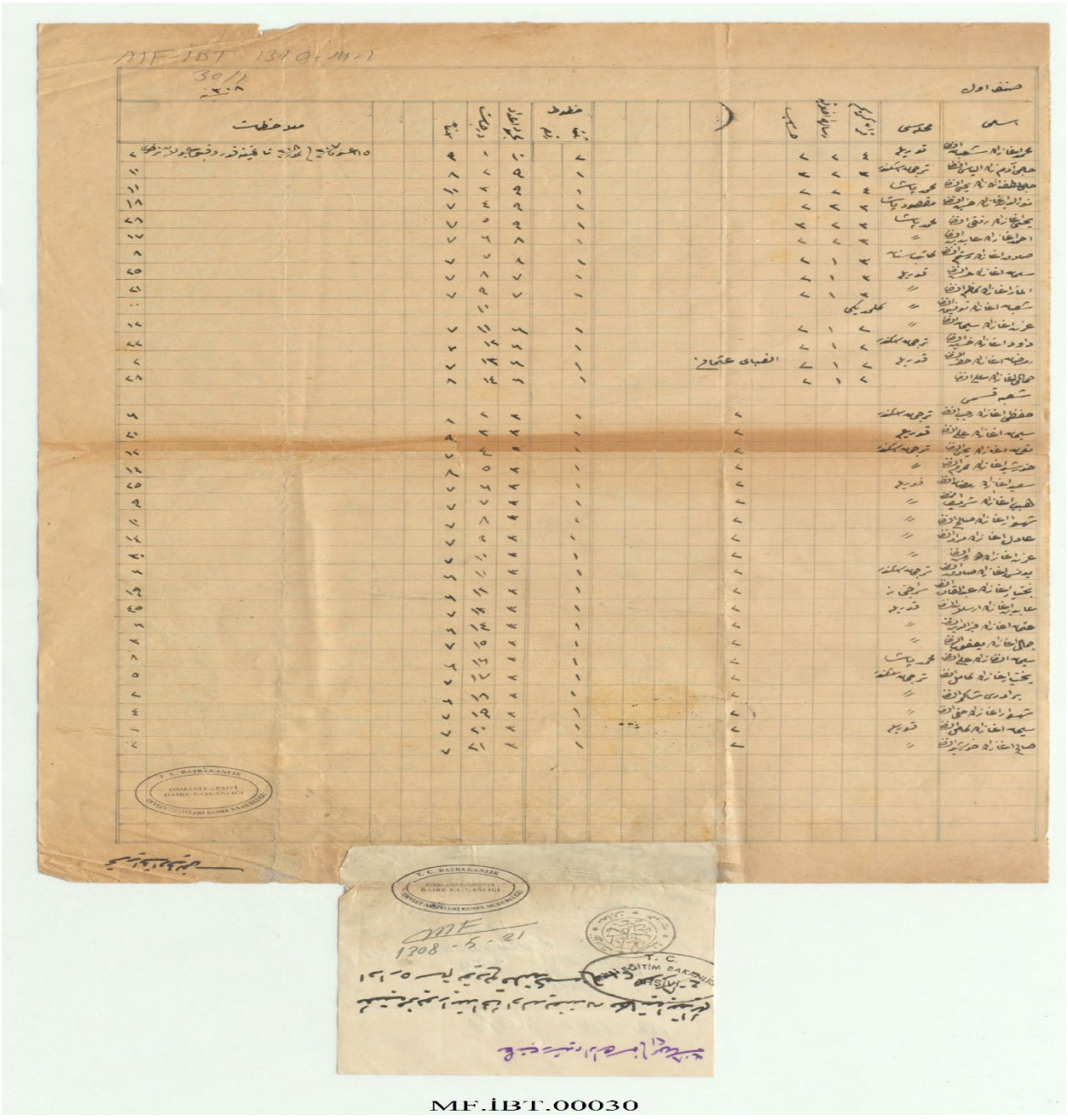

[258] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 30/01

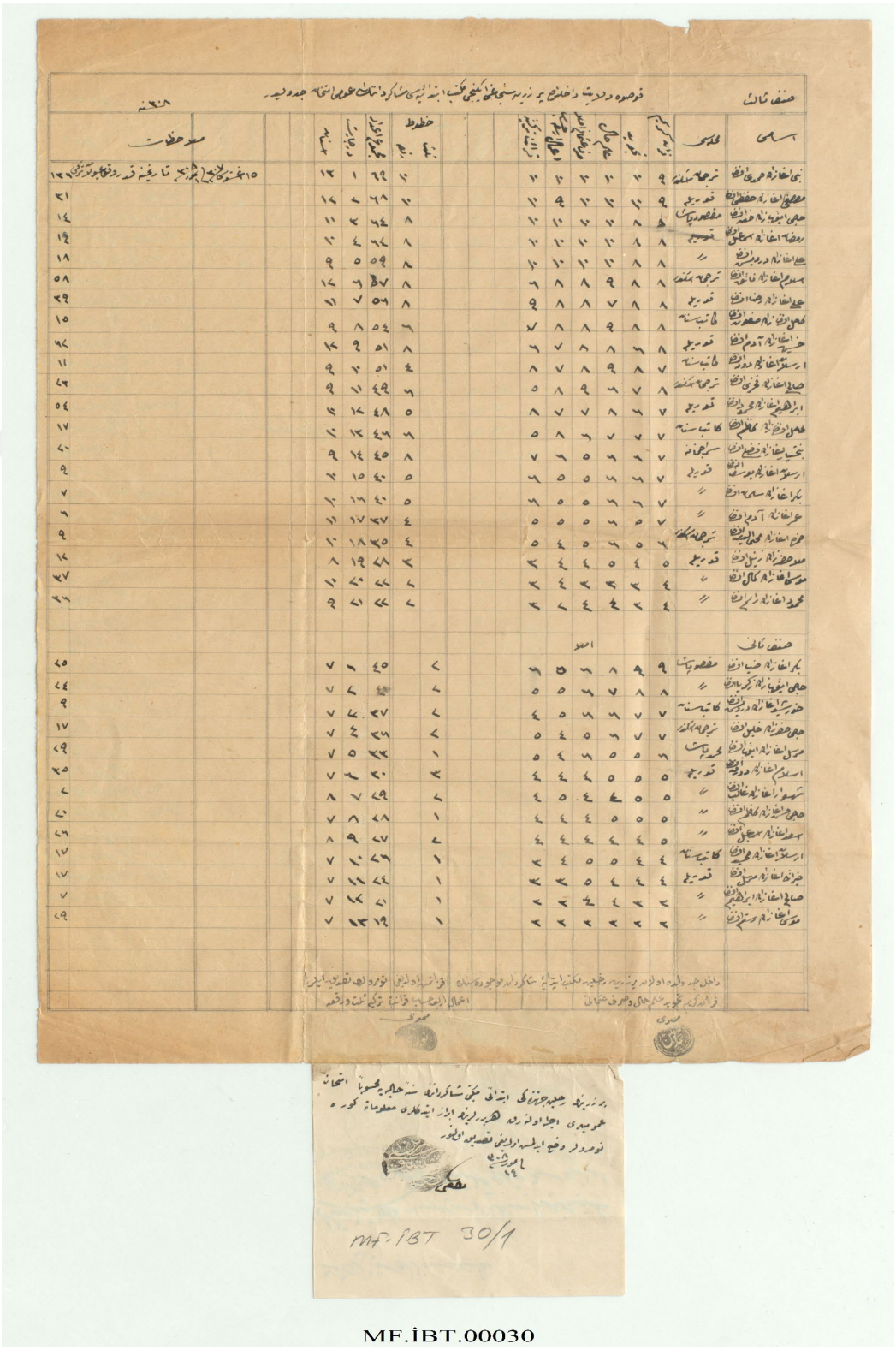

MF.İBT.00030

Sınıf-ı sâlis—Kosova vilâyet dâhilinde Prezerin sancağı ikinci mekteb-i ibtidâ'iyesi şâkirdânının ʿumûmi imtihân cedvelidir. 308												
Esâmî	**Mahallesi**	**Kur'ân-ı kerîm**	**Tecvîd**	**ʿilm-i hâl**	**Sarf-ı Osmânî imlâ**	**a'mâl-i rasi'a-i hesâb**	**Kırâ'at-ı Türkiye**	**Hutût-ı sülüs--rik'a**	**mecmûʿ-ı aʿdâd**	**Derecât**	**Esnân?**	**mülâhazât**
Nebî Ağa-zâde Hamdi Efendi	Tercümân İskender	9	10	10	10	10	10	10	69	1	13	15 Ağustos 307 ve 1 Temmuz 308 târîhine kadar vukûʿ bulan terki 136
Mustafa Ağa-zâde Hafız Efendi	Korile	9	10	10	10	9	10	10	68	2	12	31
Hacı Eyüp-zâde Hasan Efendi	Maksûd Paşa	8	8	10	10	10	10	8	64	3	11	14
Ramazan Ağa-zâde İsmail Efendi	Korile	8	8	10	10	10	10	8	64	4	10	19
Ali Ağa-zâde Derviş Efendi	Korile	8	8	10	10	10	10	8	59	5	9	18

İslâm Ağa-zâde Faik Efendi	Tercümân İskender	8	8	9	8	8	6	8	57	6	12	58
Ali Ağa-zâde Rıza Efendi	Korile	8	8	7	8	8	9	8	56	7	11	39
Kâmil Efendi-zâde Safvet Efendi	Kâtib Sinan	8	8	9	8	8	7	6	54	8	9	15
Hüseyin Ağa-zâde Adem Efendi	Korile	8	6	8	8	7	6	8	15	9	12	62
Arslan Ağa-zâde Dûr Efendi	Kâtib Sinan	7	8	9	8	7	8	4	51	10	9	11
Salih Ağa-zâde Fahri Efendi	Tercümân İskender	8	7	6	9	8	5	6	49	11	9	23
İbrahim Ağa-zâde Mahmud Efendi	Korile	7	6	8	7	7	8	5	48	12	10	54
Kâmil Efendi-zâde Kâzım Efendi	Kâtib Sinan	7	7	7	6	8	5	6	46	13	10	17

Bahtiyar Ağa-zâde Yusuf Efendi	Sarrâc hâne	7	6	6	5	6	7	8	45	14	9	20
Arslan Ağa-zâde Fazıl Efendi	Korile	7	6	6	5	5	6	5	40	15	10	9
Bekir Ağa-zâde Süleyman Efendi	Korile	7	6	6	5	5	6	5	40	16	10	7
Ömer Ağa-zâde Adem Efendi	Korile	7	5	6	5	5	5	4	37	17	11	6
Hamza Ağa-zâde Muhyiddin Efendi	Tercümân İskender	6	5	6	5	4	5	4	35	18	10	9
Molla Hızır-zâde Zeynel Efendi	Korile	5	4	5	4	4	3	3	28	19	8	12
Musa Ağa-zâde Kemâl Efendi	Korile	4	3	3	3	4	3	2	22	20	10	37
Mahmud Ağa-zâde	Korile	4	3	4	4	2	3	2	22	21	9	36

Rasim Efendi												
Sınıf-ı sânî					İmlâ							
Bekir Ağa-zâde Ziya Efendi	Maksûd Paşa	9	9	8	6	5	6	2	45	1	7	25
Hâcı Eyüp-zâde Zekeriya Efendi	Maksûd Paşa	8	8	7	6	5	5	2	41	2	7	24
Horşîd Ağa-zâde Derviş Efendi	Kâtib Sinan	7	7	6	6	5	4	2	37	3	7	9
Hacı Hızır-zâde Halil Efendi	Tercümân İskender	7	7	6	5	4	5	2	36	4	7	17
Mürsel Ağa-zâde Eyüp Efendi	Mehmed Paşa	6	5	5	6	4	5	1	33	5	7	29
İslâm Ağa-zâde Duran Efendi	Korile	5	5	5	4	4	4	3	30	6	7	35

Şehsuvâr Ağa-zâde Galib Efendi	Korile	5	5	4	4	5	4	2	29	7	8	2
Hacı Hasan-zâde Kâzım Efendi	Korile	5	5	5	4	4	4	1	28	8	7	20
Esʿad Ağa-zâde İsmail Efendi	Korile	5	4	4	4	4	4	2	27	9	8	26
Arslan Ağa-zâde Muhsin Efendi	Kâtib Sinan	4	4	5	5	4	3	1	26	10	7	17
Hayrullah Ağa-zâde Mürsel Efendi	Korile	4	4	4	5	3	3	1	24	11	7	17
Salih Ağa-zâde İbrahim Efendi	Korile	3	3	4	4	3	3	1	21	12	7	7
Musa Ağa-zâde Rüstem Efendi	Korile	3	3	3	3	3	3	1	19	13	7	29
Dâhil-i cedvelde olan Prezrin Rahleyn mekteb-i ibtidâ'iye-i şâkirdân mevcûdesinin kazanmış olduğu numaralar tasdîk eyleriz kur'ân-ı kerîm, tecvîd, ʿilmihâl ve sarf-ı Osmanni--aʿmâl-ı erbaʿa-ı hesâb, kıra'ât-ı Türkiye, sülüs ve rikʿa												

Prezerin'in Rahleyn cihetindeki ibtidâ'i mektebi şâkirdânının sene-i hâliyeye mahsûben imtihân-ı ʿumûmileri icrâ olunarak her birerlerinin ibrâz ettikleri maʿlûmâta göre numaralar vazʿ edilmiş olduğu tasdîk olunur fî 14 Temmuz sene 308

MF.İBT	00030

Sınıf-ı evvel									308
Esâmî	**Mahallesi**	**Kur'ân-ı kerîm**	**Risâle-i ahlâkiyye**	**Hesâb**	**Hutût—sülüs, rikʿa**	**Mücedded aʿdâd**	**derecât**	**Esgân**	**mülâhazât**
Mehmed Ağa-zâde Şaʿbân Efendi	Korile	4	2	2	2	10	1	9	15 Ağustos 307 fî Temmuz 308 târîhine kadar vukûʿ bulan terki 2
Hacı Adem-zâde İlyas Efendi	Tercümân İskender	3	2	3	1	9	2	8	10
Hacı Lütfullah-zâde Yahya Efendi	Mehmed Paşa	4	2	2	1	9	3	10	11
Nûreddin Ağa-zâde Hüseyin Efendi	Maksûd Paşa	3	3	2	1	9	4	7	18
Yahya Ağa-zâde Rıfkı Efendi	Mehmed Paşa	3	2	3	1	9	5	7	28
Ahmed Ağa-zâde Abdîn Efendi	Mehmed Paşa	3	2	2	1	8	6	7	17

Sadık Ağa-zâde Rüstem Efendi	Kâtib Sinan	3	1	2	1	8	7	7	8
Süleyman Ağa-zâde Hasan Efendi	Korile	3	1	2	1	7	8	7	25
Almaz Ağa-zâde Kâzım Efendi	Korile	3	1	2	1	7	9	7	21
Şaʿbân Ağa-zâde Tevfîk Efendi	Korile	Gel medi ği					10		00
İzzet Ağa-zâde Süleyman Efendi	Korile	2	1	2	1	6	11	7	12
Zor Ağa-zâde Hüseyin Efendi	Tercüman İskender	2	1	2	1	6	12	7	22
Ramazân Ağa-zâde	Korile	2	1	2 Elifbâ-yı Osmani	1	6	13	7	2
Cemâl-Ağa-zâde Ali Efendi		2	1	2	1	6	14	8	28
Şuʿbe kısmı									
Hıfzı Ağa-zâde Recep Efendi	Tercümân İskender			2	1	3	2	8	6
Süleyman Ağa-zâde Ali Efendi	Korile			2	1	3	3	9	20

Numan Ağa-zâde Yahya Efendi	Tercüman İskender			2	1	3	4	7	12
Horşid Ağa-zâde Muharrem Efendi	Tercümân İskender			2	1	3	5	8	14
Saʿid Ağa-zâde Ramazân Efendi	Korile			2	1	3	6	7	25
Habib Ağa-zâde Şerif Efendi	Korile			2	1	3	7	7	9
Şehsüvâr Ağa-zâde Salih Ağa	Korile			2	1	3	8	7	10
Adil Ağa-zâde Murâd Efendi	Korile			2	1	3	6	7	14
İzzet Ağa-zâde Durmuş Efendi	Korile			2	1	3	10	7	30
Yunus Ağa-zâde Sadık Efendi	Tercümân İskender			2	1	3	10	6	6
Bahtiyâr Ağa-zâde Abdulkadir Efendi	Sarrachâne			2	1	3	12	6	19
Abidin Ağa-zâde Arslan Efendi	Korile			2	1	3	13	7	45
Osman Ağa-zâde Hayreddin Efendi	Korile			2	1	3	14	6	6

Cemâl Ağa-zâde Yakup Efendi	Korile			2	1	3	15	7	3
Süleyman Ağa-zâde Ali Efendi	Mehmed Paşa			2	1	3	16	6	8
Bahtiyâr Ağa-zâde Kâmil Efendi	Tercümân İskender			2	1	3	17	7	5
Birâderi Şakir Efendi	Tercümân İskender			2	1	3	18	6	2
Şehsuvâr Ağa-zâde Hakkı Efendi	Tercümân İskender			2	1	3	19	7	4
Süleyman Ağa-zâde Kâmil Efendi	Korile			2	1	3	20	7	1
Salih Ağa-zâde Hurşit Efendi	Korile			2	1	3	21	7	2

Mekâtib-i rüşdiye idâresine fî 21 Temmuz 308

Mekteb-i mezbûr ibtidâ'i olduğundan mekâtib-i ibtidâ'iye idâresine tevdîʿ kılındı fî 21 Temmuz 308

MF.İBT	00030

Ek 7. Prizren İnas Rüşdiyesi'ne ait imtihan cedveli ve transkripti.[259]

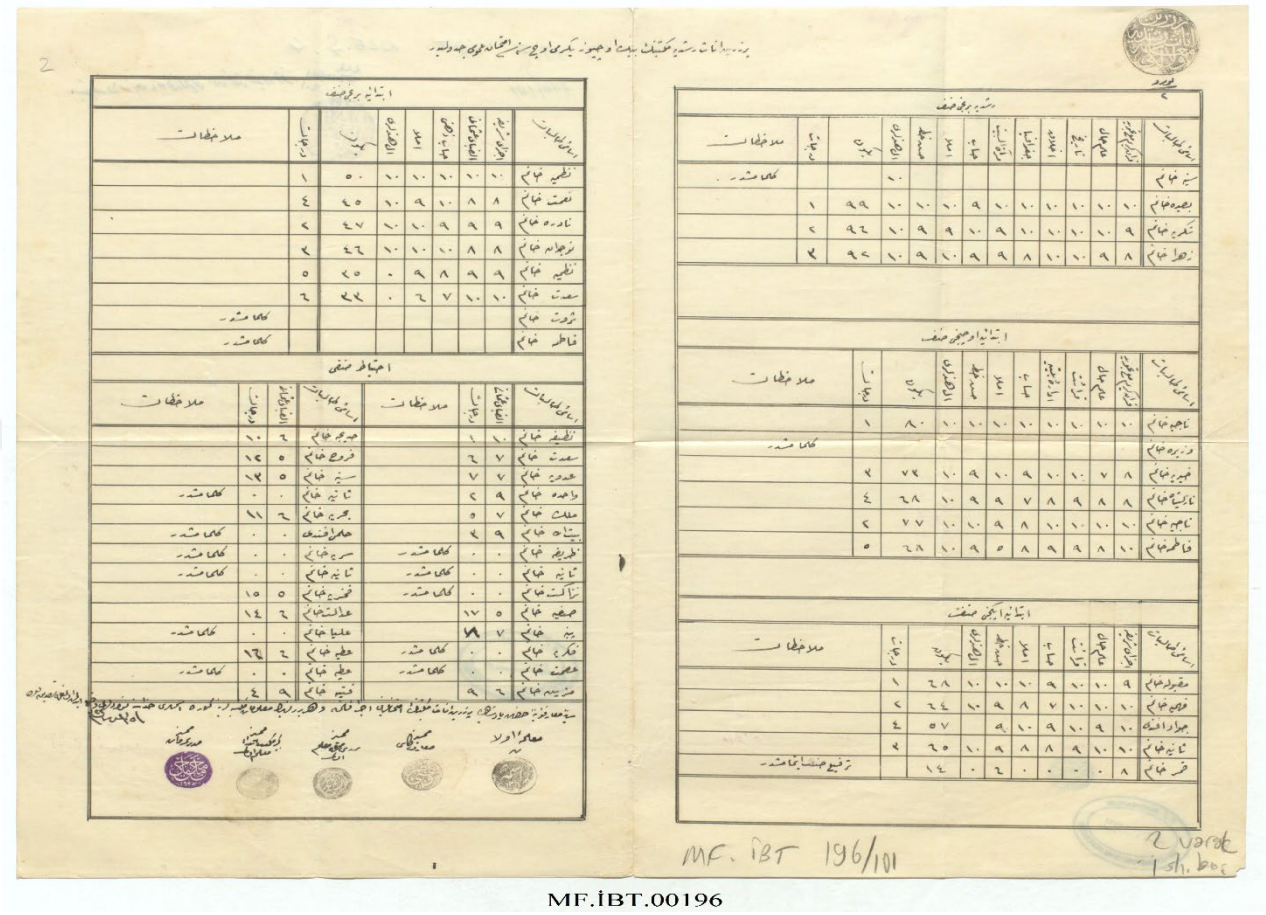

MF.İBT.00196

[259] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 196/101

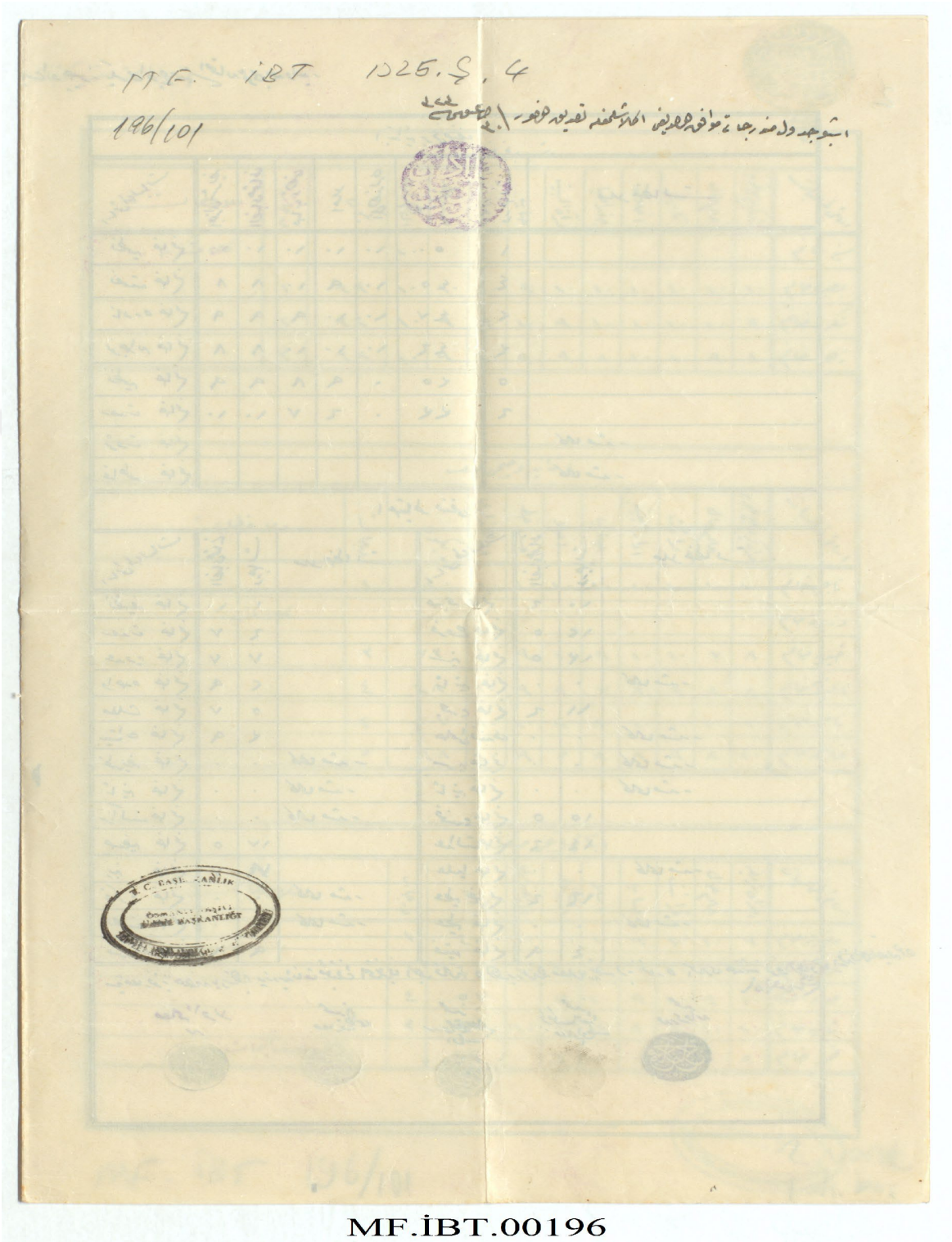

MF.İBT.00196

Rüşdiye birinci sınıf

Esâmi-i tâlibât	Kur'ân-ı kerîm ma'a tecvid	'ilm-i hâl	Târîh	Ahlâk	Coğrafya	Mir'âtü'l-beyt	Hesâb	İmlâ	Hüsn-i hat	El hünerleri	Yekûn	Derecât	mülâhazât
Seniye Hânım										10			Gelmemiştir.
Baside Hânım	10	10	10	10	10	10	9	10	10	10	99	1	
Şükriye Hânım	9	10	10	10	10	9	10	9	9	10	96	2	
Zehra Hânım	8	9	10	10	8	9	9	10	9	10	92	3	

İbtidâ'iyye üçüncü sınıf

Esâmi-i tâlibât	Kur'ân-ı kerîm ma'a tecvid	'ilm-i hâl	Kıra'ât	İdâre-i beytiye	Hesâb	İmlâ	Hüsn-i hat	El hünerleri	Yekûn	Derecât	mülâhazât
Nâciye Hânım	10	10	10	10	10	10	10	10	80	1	
Vezire Hânım										Gelmemiştir.	

Hadice Hânım	8	7	10	10	9	10	9	10	73	3	
Nâzlişâh Hânım	8	8	9	8	7	9	9	10	68	4	
Naciye Hânım	10	10	10	10	8	9	10	10	88	2	
Fatma Hânım	10	8	9	9	8	5	9	10	68	5	
İbtidâ'iye ikinci sınıf											
Esâmi-i tâlibât	**Eczâ-yı şerîfe**	**'ilm-i hâl**	**Kıra'ât**	**Hesâb**	**İmlâ**	**Hüsn-ü hat**	**El hünerleri**	**Yekûn**	**derecât**	**mülâhazât**	
Makbûle Hânım	9	10	10	9	10	10	10	68	1		
Fehmiye Hânım	10	10	10	7	8	9	10	64	2		
Cevâd Efendi	10	9	10	9	10	9		57	4		
Sâniye Hânım	10	10	9	8	8	9	10	65	3		
Kamer Hânım	8	0	0	0	0	6	0	14	terfî'-i sana'at etmemiştir.		
İbtidâ'iye birinci sınıf											
Esâmi-i tâlibât	**Eczâ-yı şerîfe**	**Elifbâ-yı Osmani**	**Hesâb-ı zihni**	**İmlâ**	**El hünerleri**	**Yekûn**	**derecât**	**mülâhazât**			
Nazîme Hânım	10	10	10	10	10	50	1				

Niʿmet Hânım	8	8	10	9	10	45	4	
Nâdire Efendi	9	9	9	10	10	48	2	
Nevcivân Hânım	8	8	10	10	10	46	3	
Nazmiye Hânım	9	9	8	9	0	35	5	
Saʿadet Hânım	10	10	7	6	0	33	6	
Servet Hânım							Gelmemiştir.	
Fatma Hânım							Gelmemiştir.	
İhtiyât Sınıfı								
Esâmi-i tâlibât	**Elifbâ-yı Osmani**	**derecât**	**mülâhazât**	**Esâmî-i Tâlibât**	**Elifbâ-yı Osmanî**	**derecât**	**mülâhazât**	
Nazîfe Hânım	10	1		Hadice Hânım	6	10		
Saʿadet Hânım	7	6		Ferûh Hânım	5	12		
Adviye Efendi	7	7		Seniye Hânım	5	13		
Vâhide Hânım	9	2		Sâniye Hânım	0	0	Gelmemiştir	
Melek Hânım	7	5		Bahriye Hânım	6	11		
Beytullâh Hânım	9	3		Halimi Efendi	0	0	Gelmemiştir.	

Zarîfe Hânım	0	0	Gelmemiştir.	Süreyya Hânım	0	0	Gelmemiştir.
Sâniye Hânım	0	0	Gelmemiştir.	Sâniye Hânım	0	0	Gelmemiştir.
Nezâket Hânım	0	0	Gelmemiştir.	Fahriye Hânım	5	15	
Safiye Hânım	5	17		Adâlet Hânım	6	14	
Pembe Hânım	7	18		Aliya Hânım	0	0	Gelmemiştir.
Fikriye Hânım	0	0	Gelmemiştir.	Atiye Hânım	6	16	
İsmet Hânım	0	0	Gelmemiştir.	Atiye Hânım	0	0	Gelmemiştir.
Meziyet Hânım	6	9		Fetiye Hânım	9	4	

Sâye-i maʿârif-vâye-i hazret-i pâdişâhiye Prezerin inâs mektebinin imtihânlarını icrâ kılınmış ve her birlerinin maʿlûmât-ı külliyelerine göre emekleri handân numaraları vazʿ edilmiş olmağla tasdîk edildi

muʿallime-i evvelen=Râsime—mümeyyiz-i maʿârif kâtibi=Musa Kâzım—mümeyyiz-i müdür … muʿallim-i evveli=es-Seyyid Abdullah—mümeyyiz-i kebir mekteb … muʿallim-i evveli=Muhammed Emin—mümeyyiz-i müdir-i tahrîrât=Muhammed

Sayfanın arkası: iş bu cetvel münderecâtı muvâffık olduğu anlaşılmağla tasdîk olunur. 30 Ağustos sene 323

MF.İBT	00196

Ek 8. Prizren kazasına Darülmuallimin'den mezun bir muallim tayin edilmesinin istendiği ve transkripti.[260]

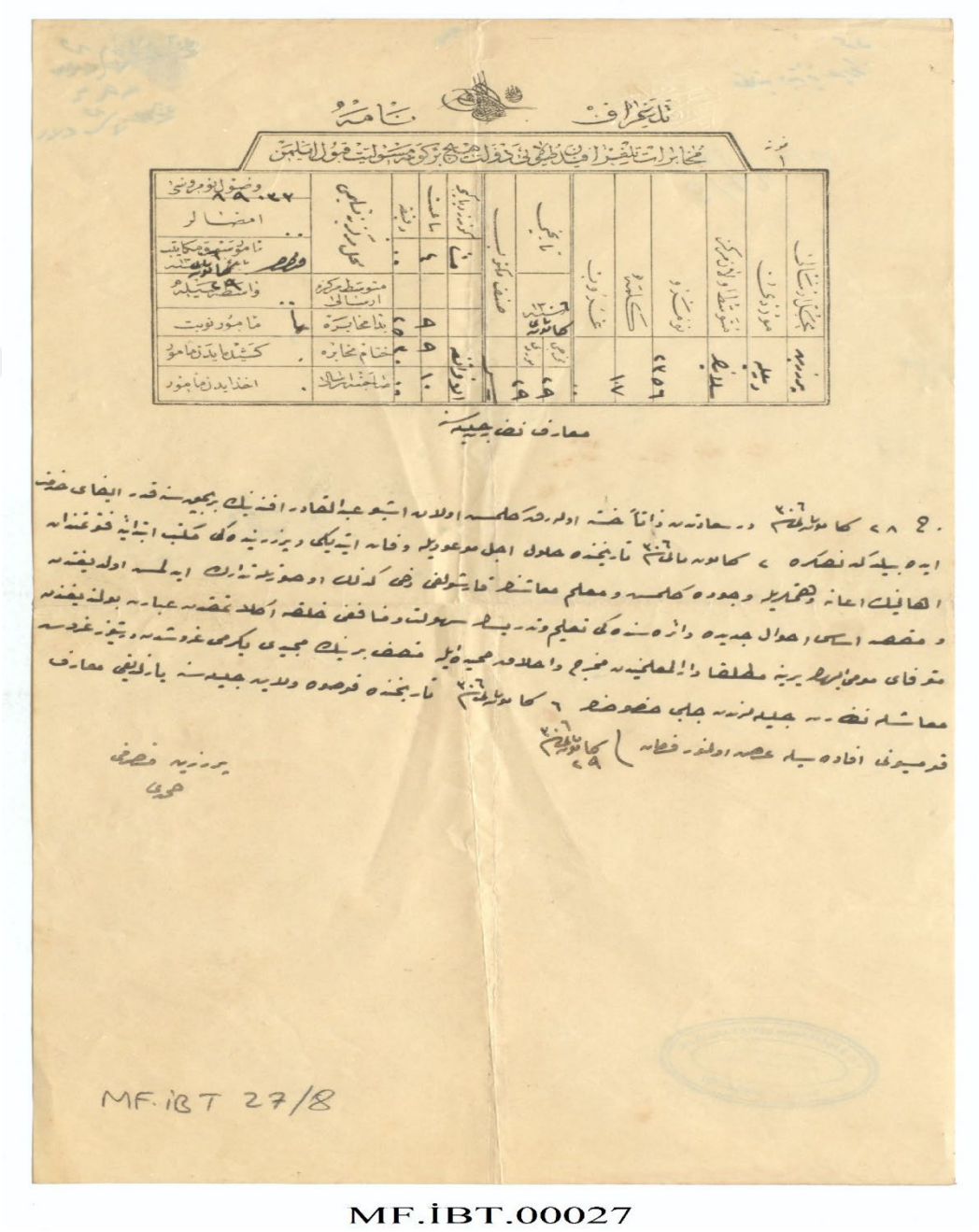

[260] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 27/08

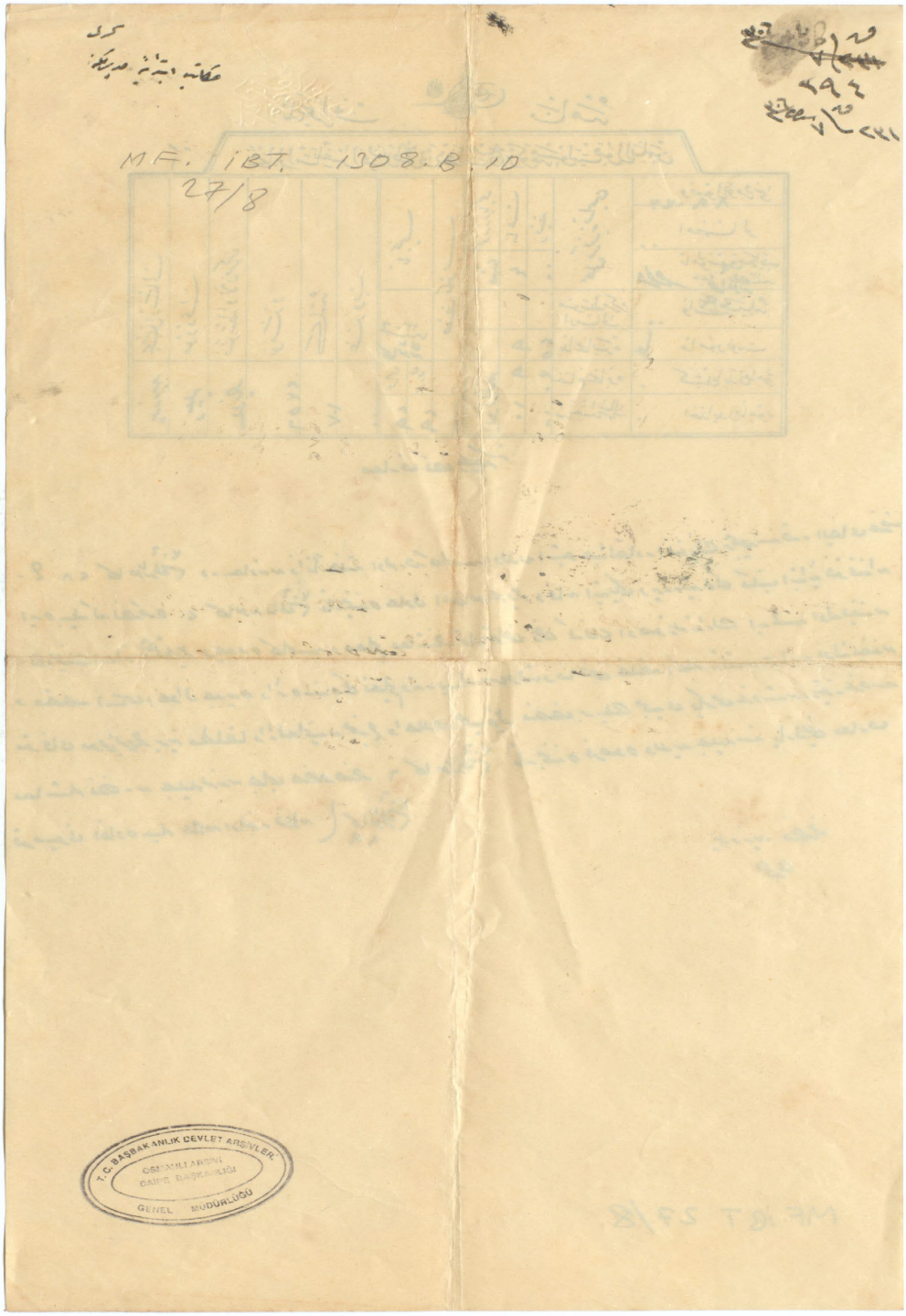
MF. İBT. 1308. 8. 10
27/8
T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ
OSMANLI ARŞİVİ
DAİRE BAŞKANLIĞI
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

MF.İBT.00027

<table>
<tr><td colspan="8">Telgrafnâme</td></tr>
<tr><td colspan="8">Muhâverât-ı telgrafiden dolayı devlet hiçbir gûne mes’ûliyet kabûl eylemez</td></tr>
<tr><td colspan="2">Prizerin</td><td colspan="6">Mahal-i irsâli</td></tr>
<tr><td colspan="2">Der-ʿaliye</td><td colspan="6">Müverridi</td></tr>
<tr><td colspan="2">Selanik</td><td colspan="6">Mutavassıt olan merkez</td></tr>
<tr><td colspan="2">2356</td><td colspan="6">Numara</td></tr>
<tr><td colspan="2">107</td><td colspan="6">Kelime</td></tr>
<tr><td colspan="2">00</td><td colspan="6">Guruş</td></tr>
<tr><td>29</td><td>Mahreç</td><td colspan="3" rowspan="2">Kânûn-ı sânî sene 1306</td><td colspan="3" rowspan="2">Târîhi</td></tr>
<tr><td>29</td><td>Numara</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td colspan="6">Sınıf mektûb</td></tr>
<tr><td colspan="2">Alafranga</td><td></td><td>Müstesnâ</td><td colspan="4">Gündüz veya gece</td></tr>
<tr><td>10</td><td>9</td><td>9</td><td>4</td><td colspan="2"></td><td>saʿât</td></tr>
<tr><td>00</td><td>30</td><td>25</td><td></td><td colspan="2"></td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="3">Sâhibine irsâli</td><td rowspan="3">Hitâm-ı muhâbere</td><td rowspan="3">Bedden muhâbere</td><td rowspan="3">Mutavassıt merkeze irsâli</td><td colspan="3">Mahal-i merkezine teslîmi</td></tr>
<tr><td colspan="3">Vüsûl numarası=89037</td></tr>
<tr><td colspan="3">İmzâ</td></tr>
<tr><td>Ahz iden me’zûn</td><td>Keşîde eden me’mûr</td><td>Me’mûr-ı nöbet</td><td>Vâsıta-i asliye</td><td>Mahsûs</td><td colspan="2">Me’mûr—şöhret—mekâtib
Me’mûr-ı sânî</td></tr>
</table>

maʿârif nezâret-i celîlesine

C. 28 kânûn-ı sânî sene 306 der-saʿâdetten zâten hasta olarak gelmiş olan iş bu Abdulkadir Efendi’nin bir buçuk sene kadar îfâ-yı hizmet edebildikten sonra 2 kânûn-ı sânî 306 târîhinde hulûl-i ecel mevʿûduyla vefât etdiği ve Prizerin’deki mekteb-i ibtidâ’iye konağından? Ahâlînin iʿâne ve himmetleriyle vücûda gelmiş ve muʿallim maʿâşının karşılığı dahî kezalik o sûretle tedârik edilmiş olduğundan ve maksad-ı esâsi ahvâl-i cedîde dâiresinedeki taʿlîm ve tedrisinin suhûlet ve menâfiʿini halka anlatmaktan ʿibâret bulunduğundan mütevefâ-yı mûmaileyha yerine mutlaka dârü’lmuʿalliminden mahreç ve ahlâk-ı sıhhiyye ile munsif birinin mecîdi yirmi guruşdan dört yüz guruş maʿâşla nezâret-i celîlelerinden celî husûsunun 2 kânûn-ı sânî sene 306 târîhinde Kosova vilâyet-i celîlesine yazıldığı maʿârif komisyonu ifâdesiyle arz olunur fermân . fî 29 kânûn-i sânî sene 306

MF.İBT	00027

Ek 9. Prizren Mekteb-i Rüşdiyesi'ne ait üç aylık hülasa cedveli ve transkripti.[261]

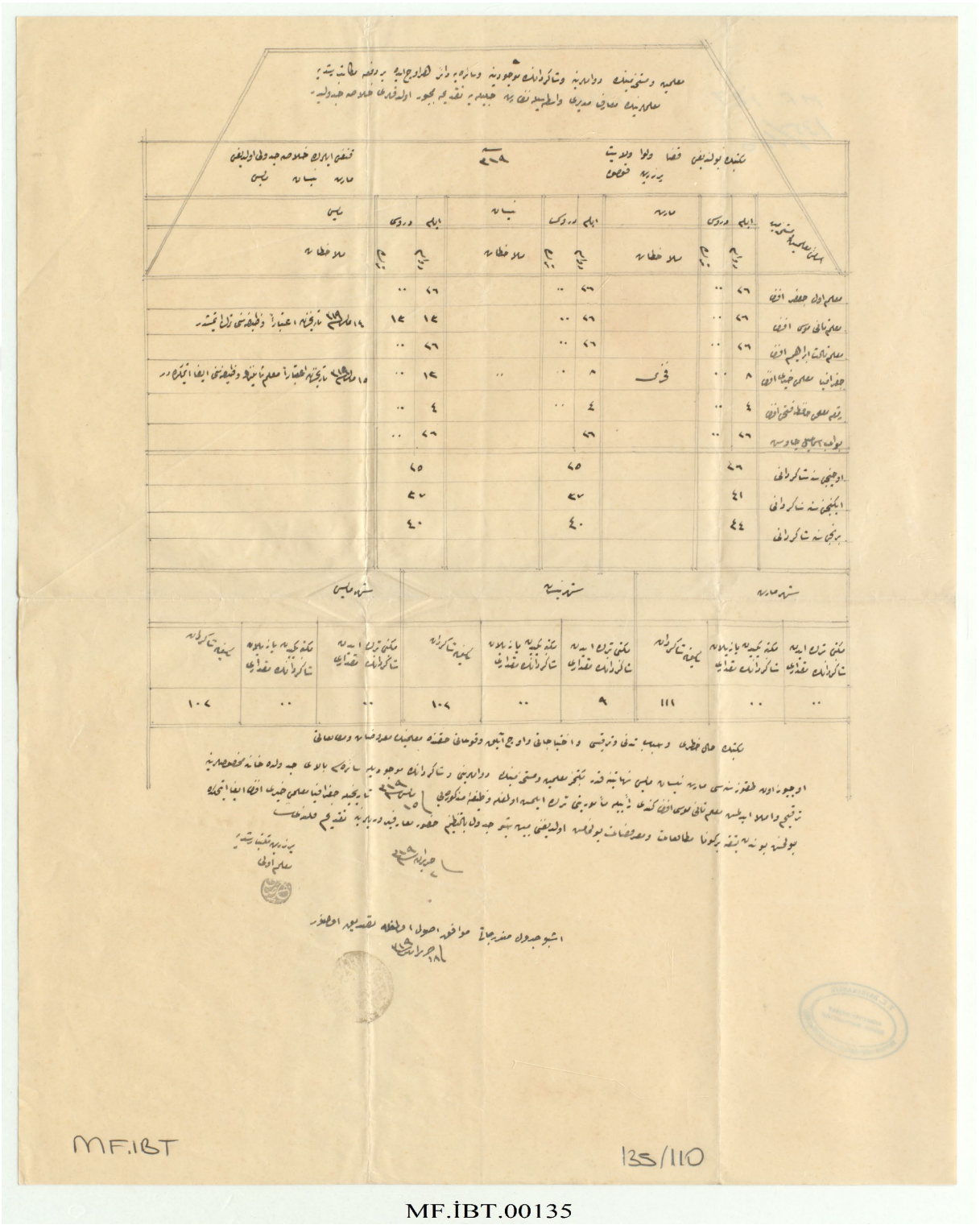

MF.İBT.00135

[261] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 135/110

	muʿallimîn ve müstahdeminin devamlarına ve şâkirdânın mevcuduna vesâ'ireye dâ'ir her üç ayda bir defʿa mekâtib-i rüşdiye muʿallimlerinin maʿârif müdürü vâsıtasıyla nezâret-i celîleye takdime mecbûr oldukları hülâsa cedvelidir	

Mektebinin bulunduğu kazâ ve livâ vilâyet Prizerin—Kosova					319	Kangi ayların hülâsa cedveli olduğu Mart—Nisan—Mayıs			
Esâmî-i muʿallimîn ve müstahdemîn	Eyyâm	dürûs	Mart	Eyyâm	Dürûs	Nisân	Eyyâm	Dürûs	Mayıs
	Devâm	terk	mülâhazât	Devâm	Terk	Mülâhazât	Devâm	Terk	mülâhazât
muʿallim-i evvel Cafer Efendi	26	00		26	00		26	00	
muʿallim-i sânî Musa Efendi	26	00		26	00		13	13	14 Mayıs 319 târîhinden iʿtibâren vazîfesini terk etmiştir.
muʿallim-i sâlis İbrahim Efendi	26	00		26	00		26	00	
Coğrafya muʿallimi Hayri Efendi	8	00	Fahri	8	0	"	13	00	15 Mayıs 319 târîhinden iʿtibâren muʿallim-i sâninin vazîfesini îfâ etmektedir
Rikʿa muʿallimi Hâfız Fethi Efendi	4	00		4	00		4	00	
Bevvâb İsmail çavuş	26	00		26	00		26	00	
Üçüncü sene şâkirdânı	26	00		25	00		25	00	

İkinci sene şâkirdânı	41		37		37			
Birinci sınıf şâkirdânı	44		40		40			
Şehr-i Mart			Şehr-i Nisan			Şehr-i Mayıs		
Mektebi terk eden şâkirdânın mikdârı	Mektebe yeniden yazılan şâkirdânın mikdârı	Yekûn-i şâkirdân	Mektebi terk eden şâkirdânın mikdârı	Mektebe yeniden yazılan şâkirdânın mikdârı	Yekûn-i şâkirdân	Mektebi terk eden şâkirdânın mikdârı	Mektebe yeniden yazılan şâkirdânın mikdârı	Yekûn-i şâkirdân
00	00	111	9	00	102	00	00	102

Mektebin hâl hatırı ve esbâb-ı tedenni ve teakkîsi ve ihtiyâcâtı ve üç aylık vukûʿâtı hakkında muʿallimînin maʿrûzât ve mütâlaʿâtı

Üç yüzon dokuz senesi Mart, Nisan, Mayıs nihâyetine kadar mektebimiz muʿallimîn ve müstahdeminin devâmlarını ve şâkirdânın mevcûduyla sâiresi bâlâ-yı cedvelde hâne-i mahsûsalarına terkîm ve imlâ edilmiş muʿallim-i sânî Musa Efendi kendi re'yiyle me'mûriyeti terk eylemiş olmağla vazîfe-i mezkûreyi fî 15 Mayıs 319 târîhiyle coğrafya muʿallimi Hayrı Efendi îfâ etmekte bulunmuş bundan başka bir güne mütâlaʿât ve maʿrûzât bulunmamış olduğunu mübeyyîn iş bu cedvel bi't-tanzîm huzûr-ı meʿârif-perverlerine takdîm kılındı

Fî 2 Haziran 319 Prizerin mekteb-i rüşdiye muʿallim-i evveli Ömer Sadık

İş bu cedvel münderecâtı muvâffık-ı usûl olmağla tasdîk olunur fî 18 Haziran sene 319

MF.İBT	**00135**

Ek 10. Prizren'de ilk defa yeni eğitim sistemine uygun bir ibtidai mektebinin açılmış olduğunun bildirildiği ve transkripti.[262]

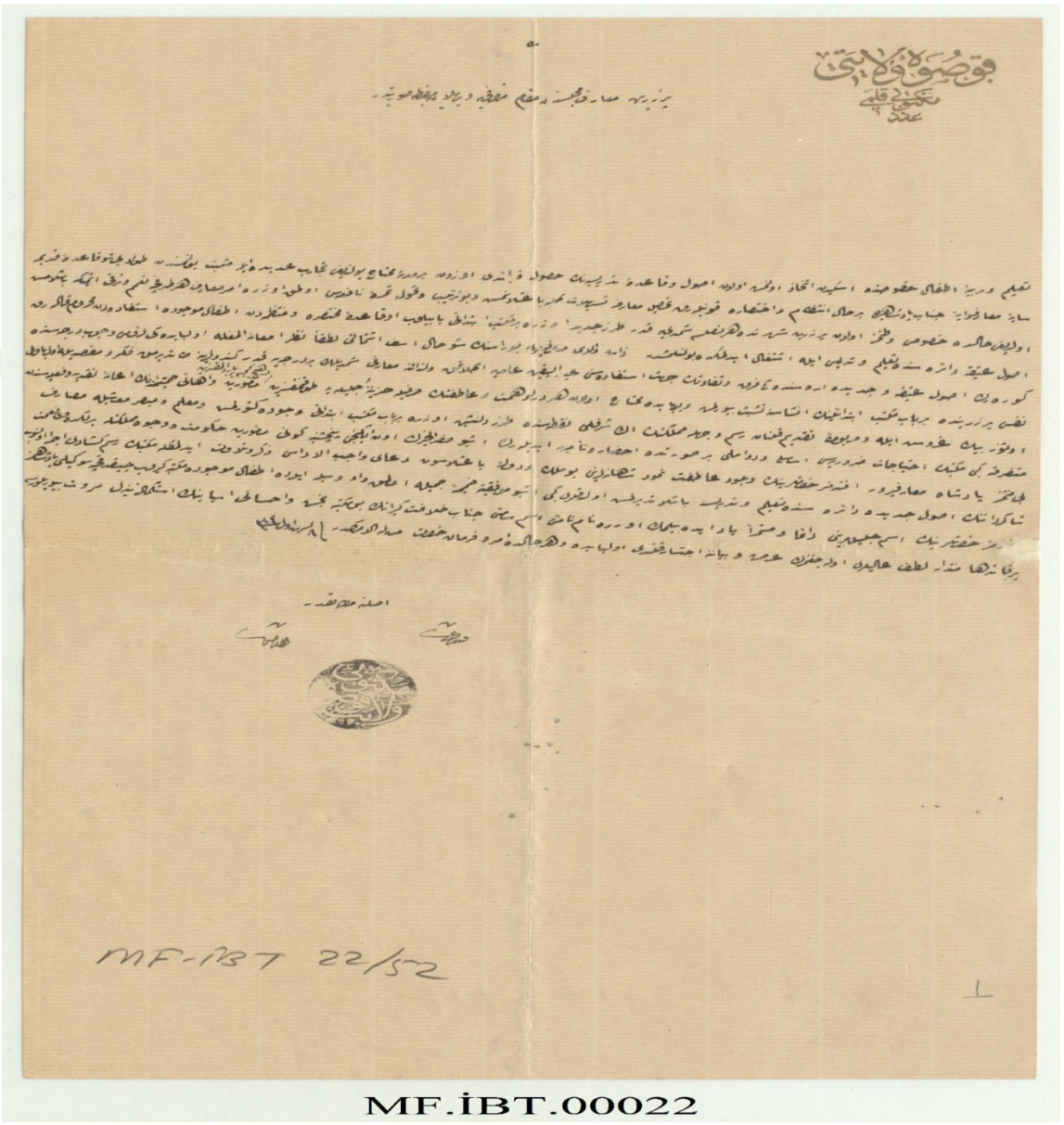

[262] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 22/52

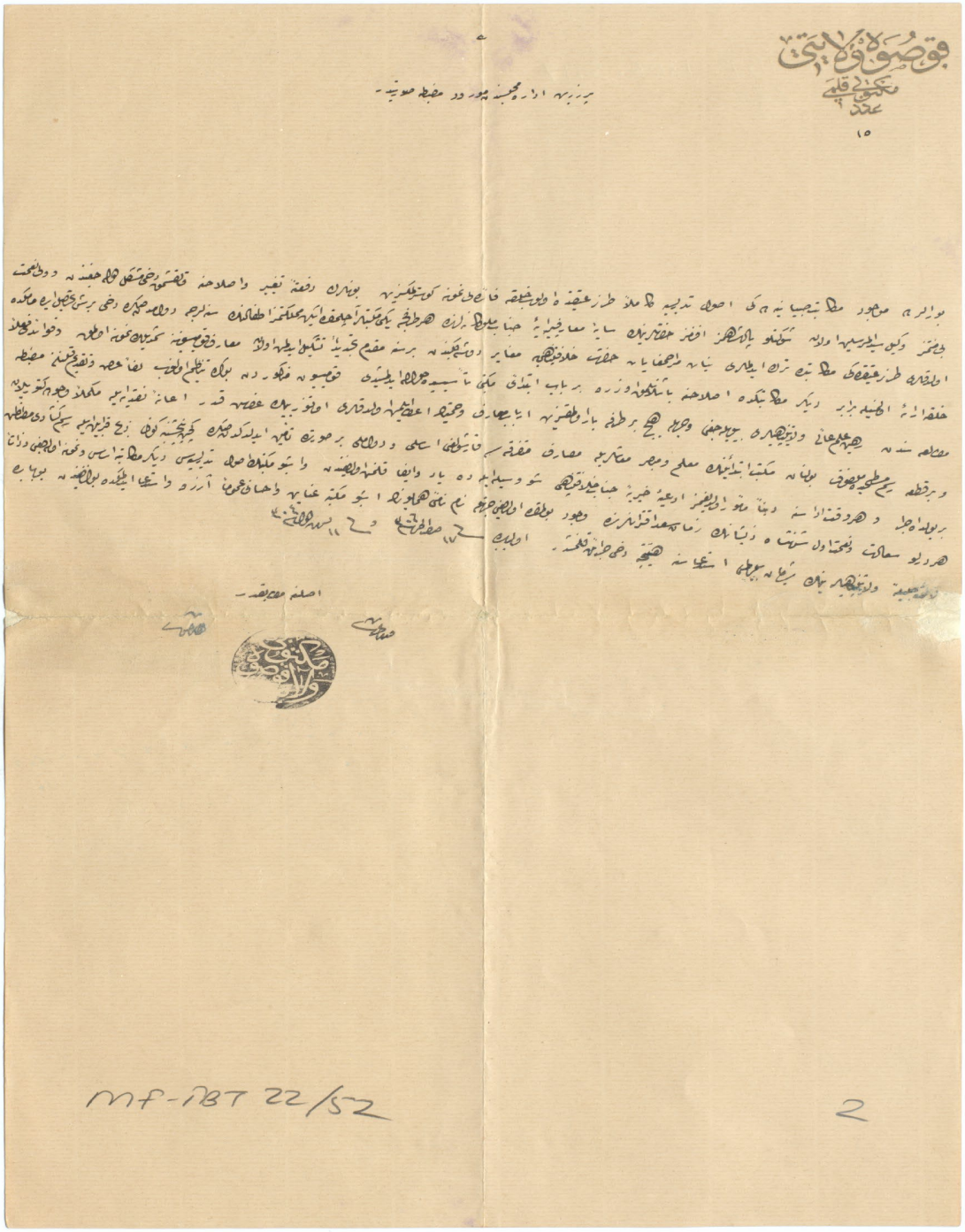

MF.İBT.00022

Kosova vilâyeti mektûbî kalemi aded:
Prizerin maʿârif meclisinden makâm-ı mutasarrıfiye verilen mazbata sûretidir.

Taʿlîm ve terbiye-i etfâl husûsunda eskiden ittihâz olunmuş olan usûl ve kâʿide-i tedrisiyenin husûl-i kırâatı uzun bir müddete muhtâc bulunduğu tecârüb-i ʿadîde ile müsbet bulunmasından dolayı şu kâʿide-i kadîme sâye-i maʿârif-vâye-i cenâb-ı pâdişâhîde bir hâl intizâm ve ihtisâra konularak tahsîl-i maʿârife teshîlât-ı külliye bağışlanmış ve bu tertîb ve tahavvül semere-i nâfiʿası olmak üzere emr-i maʿârif her tarafça taʿammüm ve terakkî etmeğe başlamış olduğu hâlde husûs-ı vatanımız olan Prizerin şehrinde her nasılsa şimdiye kadar tarz-ı cedîd üzere bir mekteb-i ibtidâ'i yapılıp o kâʿide-i muhtasıra ve muntazamadan etfâl-i mevcûde istifadeden mahrûm kalarak usûl-iʿatîka dâiresinde taʿlîm ve tedrîs ile iştigâl edilmekte bulunulmuşdur. Zât-ı vâlâ-yı mutasarıfileri burasının şu hâl-i esef-iştimâlını lütfen nazar-ı imʿâne almağla ol-bâbdaki lüzûmu vücûb derecesinde görerek usûl-i ʿatîka ve cedîde arasındaki fark ve tefâvütün cihet-i istifâdesini ʿayne'l-yakîn ʿâmmeye anlatmak ve lezâ'iz-i maʿârifi şimdilik bir dereceye kadar kendilerine tattırmak fikir u maksadıyla evvel-i baharda? Nefs-i Prizerin'de bir bâb mekteb-i ibtidâ'inin inşâsına teşebbüs buyurulmuş ve bu bâbda muhtâc olan her türlü himmet ve ʿâtufetin sarfıyla hazine-i celîleye dokunmaksızın ve hiç kimseye bâr olmaksızın me'mûrin ve ahâlî-i hamiyyetmendânın iʿâne-i nakdîye ve fiʿiliyesinden otuz bin guruş ile ve merbûten takdîm kılınan resm-i vecihle memleketin en şerefli noktasında tarz-ı dil-neşin üzere bir bâb mekteb-i ibtidâ'i vücûda götürülmüş ve muʿallim ve mubassır maʿâşıyla masârıf-ı müteferrika gibi mektebin ihtiyâcât-ı zarûriyesi esâslı ve devâmlı bir sûrette ihzâr ve te'mîn edilerek iş bu saferü'l-hayrın on ikinci pençşembe günü me'mûrîn-i hükümet ve vücûh-ı memleketle birlikte veliniʿmet-i bî minnetimiz pâdişâh-ı maʿârif-perver efendimiz hazretlerinin vücûd-ı ʿâtıfet-nümûd-ı şâhânelerini bu mülk ve devlete bağışlasun duʿâ-yı vâcibü'l-edâsı zikir u salavat edilmekle mektebin resm-i küşâdı icrâ olunup şâkirdânının usûl-i cedîde dâiresinde taʿlîm ve tedrîsine başlattırılmış oldukları gibi il bu muvaffakiyete samîme-i cemîle olmak ve o vesile ile de etfâl-i mevcûde mektebe girip çıktıkça sevgili pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin ism-i celîlelerini dâ'imâ ve müstemirren yâd eddbilmek orada nâm-ı nâmı-i sâmî-i cenâb-ı hilâfet—i kübrânın bu mektebe bahş ve ihsânı esbâbının istikmâline bezl-i mürüvvet buyurulur ise bir kat daha minnetdâr-ı lutf-i ʿâlîleri olacağından ʿarz o beyânına ictisâr kılındı ol-bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i menlehü'l-emirindir fî 8 teşrîn-i evvel sene 304
Aslına mutâbıktır
Mektûbî-i vilâyet-i Kosova

MF.İBT	**00022**

Kosova vilâyeti mektûbî aded:15
Prizerin idâre meclisinden müverrid mazbata sûretidir.
Buralarda mevcûd mekâtib-i sibyâninedeki usûl-i tedrîsiye kâmilen tarz-ı ʿatîkada olup halka fâideli numûne gösterilmeksizin bunların defʿaten tagayyür ve ıslâhata kalkışmak dahî müşkil olacağından ve veliniʿmet-i bî-minnetimiz vekîl-i seyyidü'l-mürselîn olan şevketlü pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin sâye-i maʿârif-pîrâye-i cenâb-ı mülûkânelerinden her tarafça yeni mektebler açılmakta iken memleketimiz etfâlinin senelerce dolamadan sonra dahî bir şey tahsîl edememekte oldukları tarz-ı ʿatîkadaki mekâtibde terk edilmeleri neyyân-ı merâhim-ğâyât-ı hazret-i hilâfet-penâhîye mugâyyir düşeceğinden bir sene mukaddem tecdîden teşkîl edilmiş olan maʿârif komisyonuna şimdilik numûne olmak ve fevâ'idi fiʿilen halka irâ'e olunmasıyla berâber diğer mekâtinde ıslâha başlanılmak üzere bir bâb ibtidâ'i mektebi te'sîsde havâle edilmişti komisyon-ı mezkûrden bu kerre tanzîm olunub leffen ʿarz u takdîm kılınan mazbata mütalaʿasından rehîn-i ʿilm-i ʿâlî-i velâyet-penâhîleri buyurullacağı vecihle hiçbir tarafa bâr olmaksızın erbâb-ı maʿârif ve hamiyetin iʿtâ eylemiş oldukları otuz bin guruş kadar iʿâne-i nakdîye ile mükemmelen vücûda götürülen ve bir kıtʿa resm-i mistahîde melfûf bulunan mekteb-i ibtidâ'inin muʿallim ve mubassır maʿâşlarıyla masârıf-ı müteferrikası karşılığı esâslı ve devâmlı bir sûretde te'mîn edildikten sonra geçen pençşembe günü zec-i kurâbiyet? ile resm-i küşâdı mutantan bir yolda icrâ ve her vakit edâsına dinen me'mûr olduğumuz Hayriye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şu vesileyle de yâd ve îfâ kılınmış olduğundan ve iş bu mektebin usûl-i tedrîsiyesi diğer mekâtibe esâs ve numûne olacağı ve zâten her türlü saʿâdet ve niʿmet ol şehinşâh-ı zî-şânın zamân-ı saʿad-iktirânlarında vücûd bulmakda olduğu cihetle nâm-ı nâmî-i hümâyûnun iş bu mektebe ʿinâyet ve ihsânı ʿumûmen arzû ve istidʿâ edilmekte bulunacağından bu bâbda [silik] celîle-i velâyet-penâhîlerinin şâyân buyurulması istidʿâsına heyetçe dahî cüret kılınmıştır ol-bâbda fî 18 Saferü'l-hayır sene 306 ve fî 11 teşrîn-i evvel sene 304
Aslına mutâbıktır
Mektûbî-i vilâyet-i Kosova

MF.İBT	**00022**

Ek 11. Prizren'de inşa edilen ibtidai mektebinin açılışı dolayısıyla Kosova Vilayeti'nce mahalline tebrikname gönderildiği ve mektebin padişahın adıyla isimlendirilmesi için izin istendiği ve transkripti.[263]

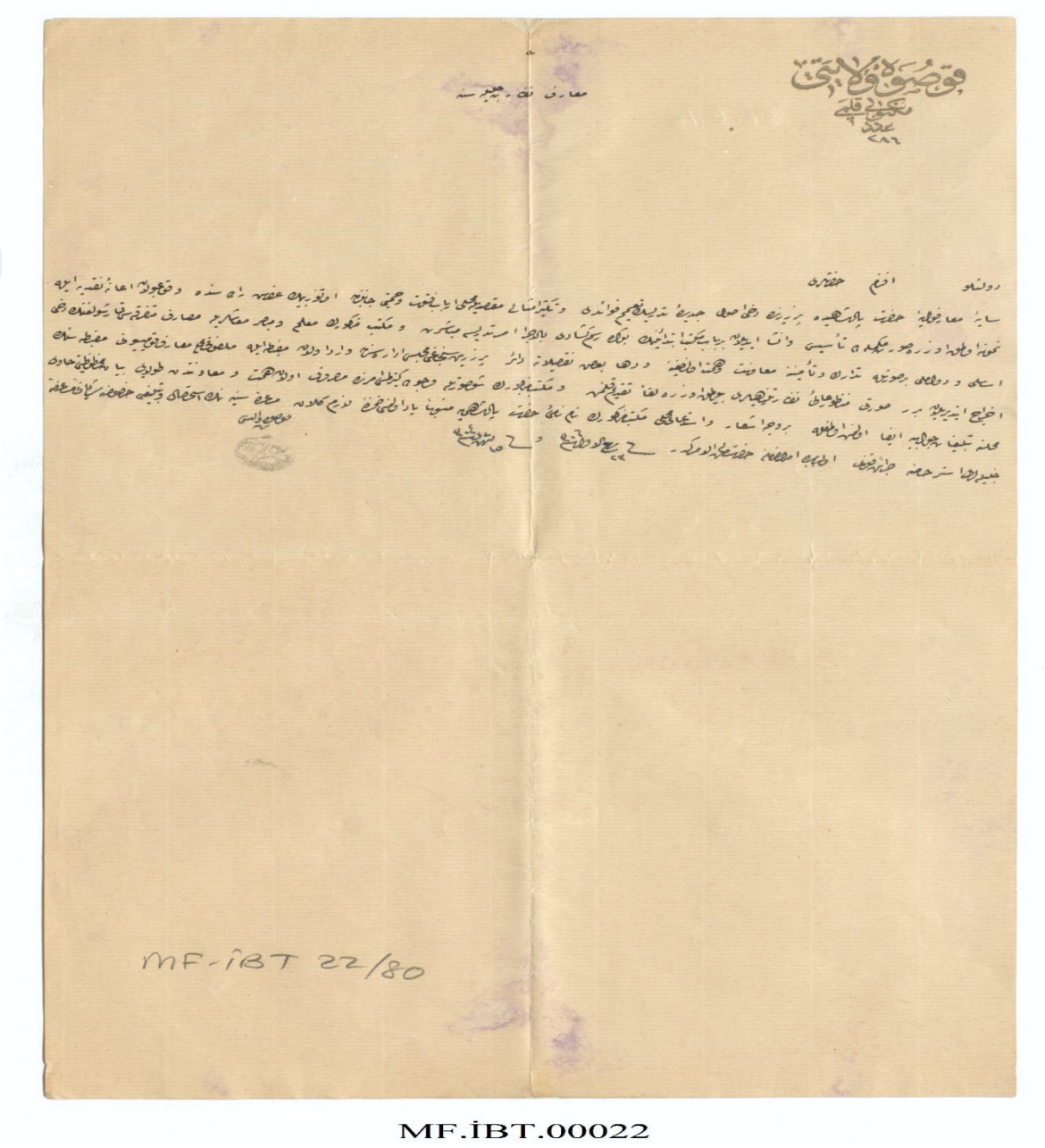

MF.İBT.00022

[263] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT), 22/80

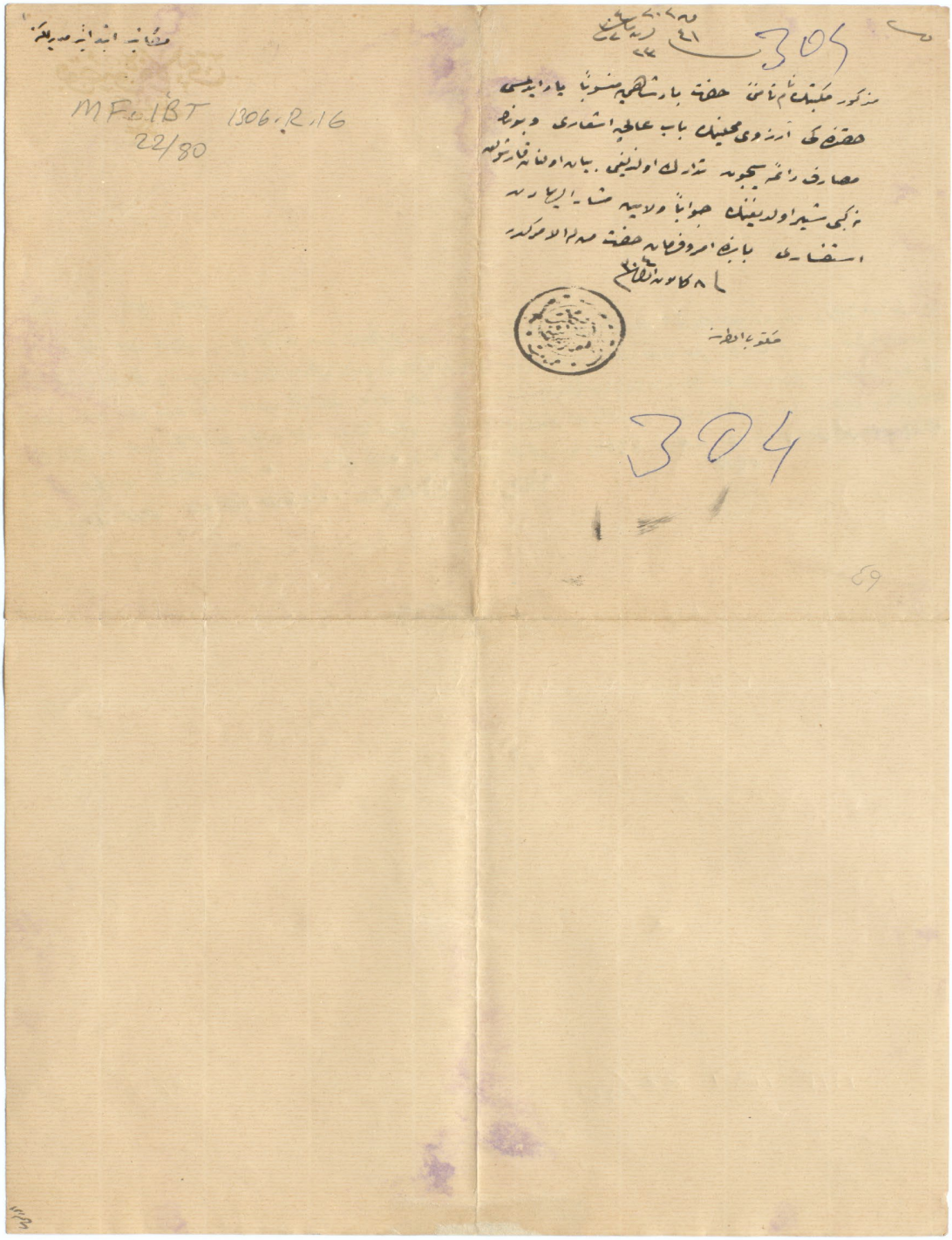

MF.İBT.00022

Kosova vilâyetı mektûbî kalemi aded: 286
maʿârif-i nezâret-i celîlesine
devletlü efendim hazretleri
sâye-i maʿârif-vâye-i hazret-i pâdişâhîde Prizerin'de dahî usûl-i cedîde-i tedrisin taʿmîm-i fevâ'idi ve teksîr-i emsâlî maksadıyla mahalli erbâb-ı kuvvet ve himmeti cenûbuna otuz bin guruş râddesinde vukûʿ bulan iʿâne-i nakdîye ile numûne olmak üzere sûret-i mükemmelede te'sîs ve inşâ edilen bir bâb mekteb-i ibtidâ'iyenin bu kerre resm-i küşâdı bi'l-icrâ emr-i tedrise mübâşeret ve mekteb-i mezkûrun muʿallim ve mubassır maʿâşlarıyla masârıf-ı müteferrikası karşılığının dahî esâslı ve devâmlı bir sûretle tedârik ve te'mînine muʿâvenet ve himmet olunacağına ve daha baʿzı tafsîlâta dâir Prizerin sancağı meclisi idâresinde vârid olan mazbata ile melfûfu mahalli maʿârif komisyonu mazbatasının ihrâc ettirilen birer sûreti manzûr-ı ʿâlî-i nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere leffen takdîm kılınmış ve mekteb-i mezbûrun şu sûretle vücûda getirilmesi emrinde masrûf olan himmet ve muʿâvenetten dolayı beyân mahzûziyeti hâvî mahalline tebligât-ı cevabiye îfâ olunmuş olmağla bervech-i işʿâr ve istidʿâ-yı mahallî mekteb-i mezkûrun nâm-ı nâmı-i hazret-i pâdişâhiye mensûben yâd olunması zımnında lâzım gelen müsâʿade-i seniyyenin istihsâl ve tebliği husûsuna şâyânı-i müsâʿafe-i celîleleri istirhamına cüret kılındı ol-bâbda emr u fermân hazret-i menlehü'l-emirindir fî 23 rebiyülevvel sene 306 ve fî 15 teşrîn-i sânî sene 304
Kosova vâlîsi

MF.İBT	**00022**

23 teşrîn-i sânî 204
Mezkûr mektebin nâm-ı nâmını hazret-i pâdişâhiye mensûben yâd edilmesi hakkındaki arzû-yı mahallinin bâb-ı ʿâlîye işʿârı ve bunun masârıf-ı dâ'imesi-çün tedârik olunduğu beyân olunan karşılık ne gibi şehir olduğunun cevâben vilâyet-i müşârünileyhâdan istifsârı bâbında emr u fermân hazret-i menlehü'l-emirindir fî 8 kânûn-ı evvel sene 304
Mektûbî odası

MF.İBT	**00022**

Ek 12. Sırp Mektebinde öğrenim gören öğrencilerin Müslüman mekteplerine geçmek istedikleri.[264]

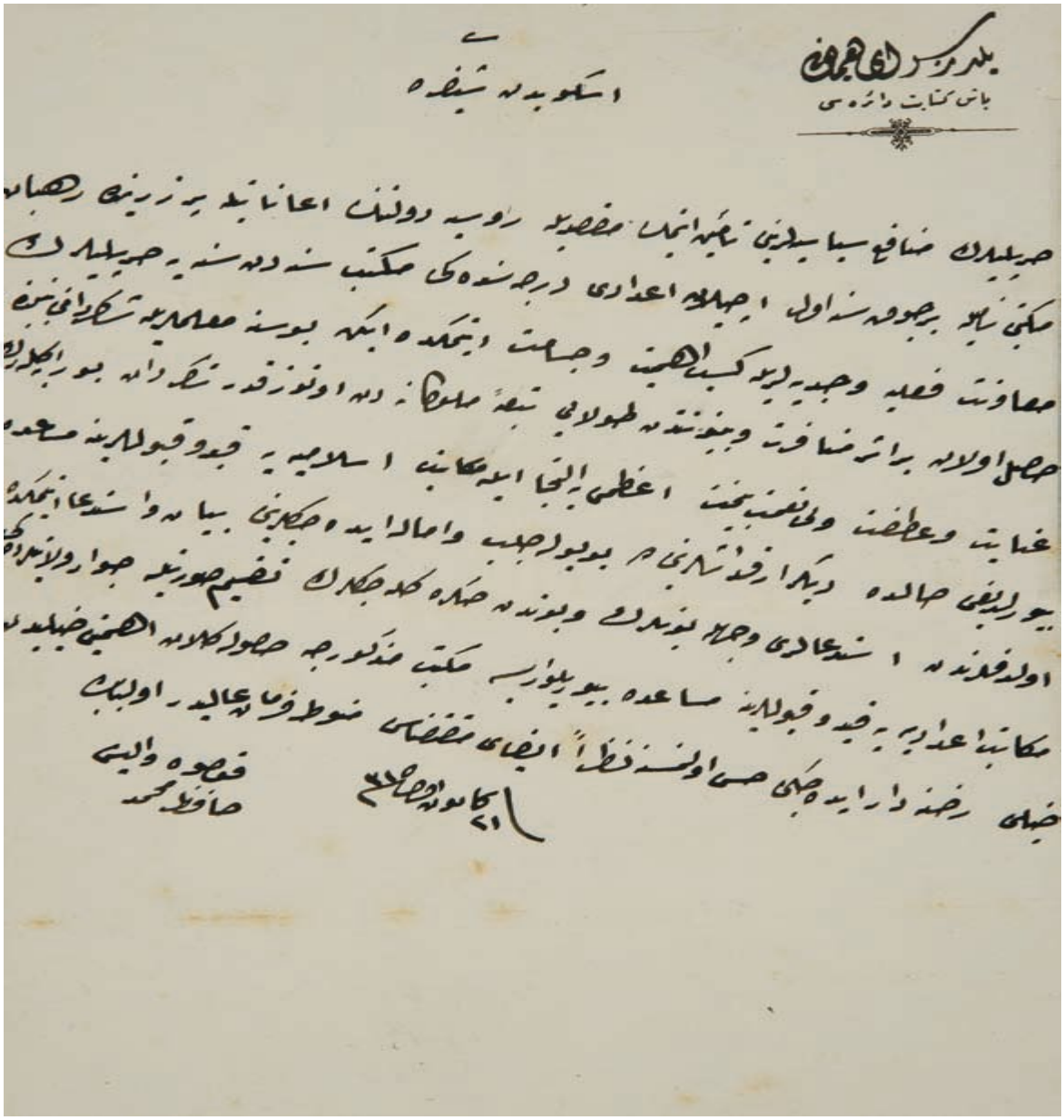

Sırbistan'ın siyasî çıkar elde etmek için Çarlık Rusya'nın yardımlarıyla Prizren'de açtıkları mektebin 30 kadar talebesinin, öğretmenleriyle yaşadıkları anlaşlmazlık ve gerginlik sebebiyle Müslüman mekteplerine kayıt yaptırmak üzere müracaat da bulundukları hakkında.

[264] BOA, Y. MTV, 197/168

Ek 13. Prizrende Hristiyan Mektebinin Açılması[265]

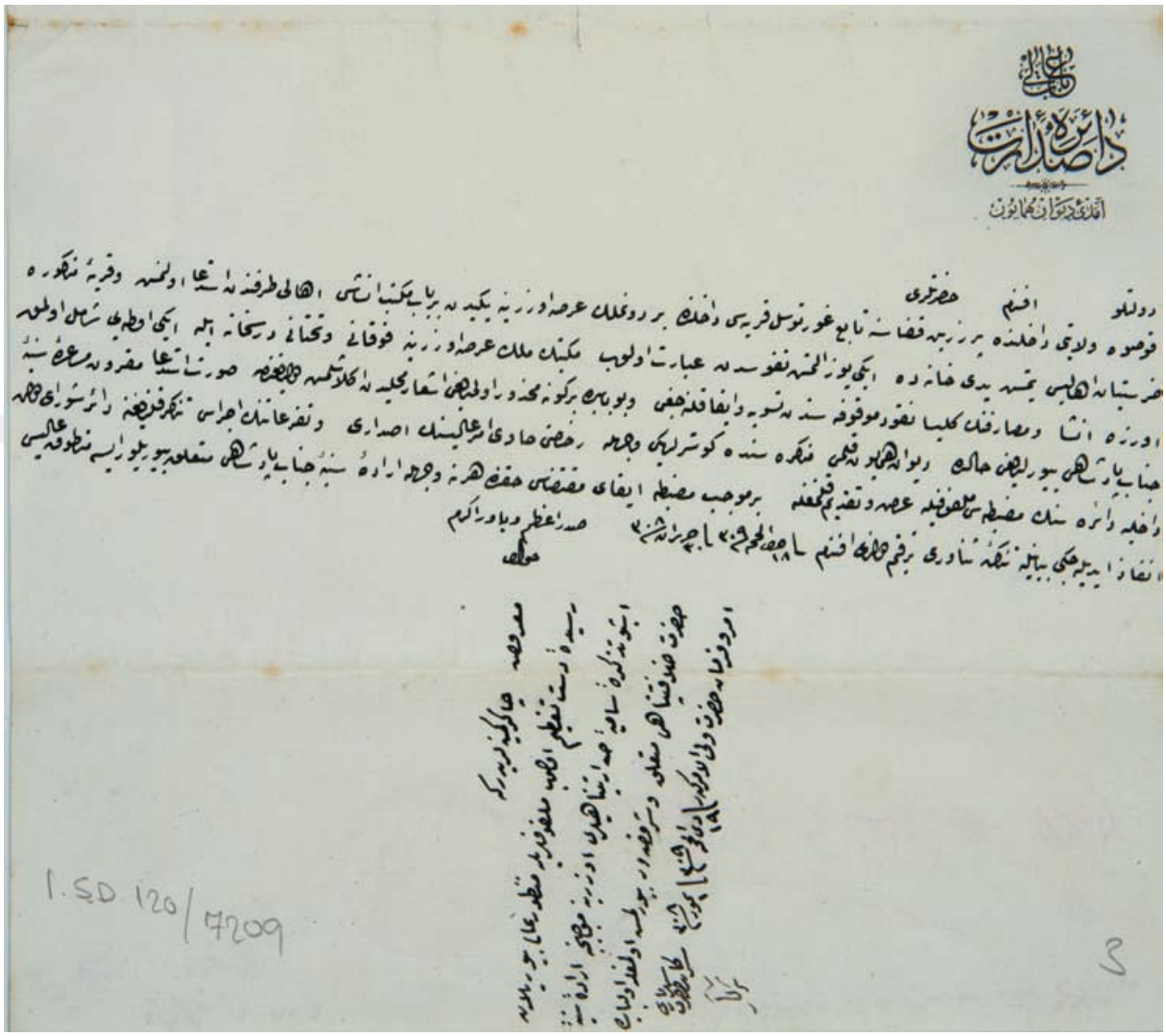

Prizren Kazasının 260 nüfuslu Gortosel köyüden masrafları kilise tarafından karşılanmak üzere mektep inşaatına ruhsat verilmesi hakkında.

[265] BOA, i,şd, 120/7209

Ek 14. Prizren'e bağlı Gortosel köyü hristiyan mektebi planı[266]

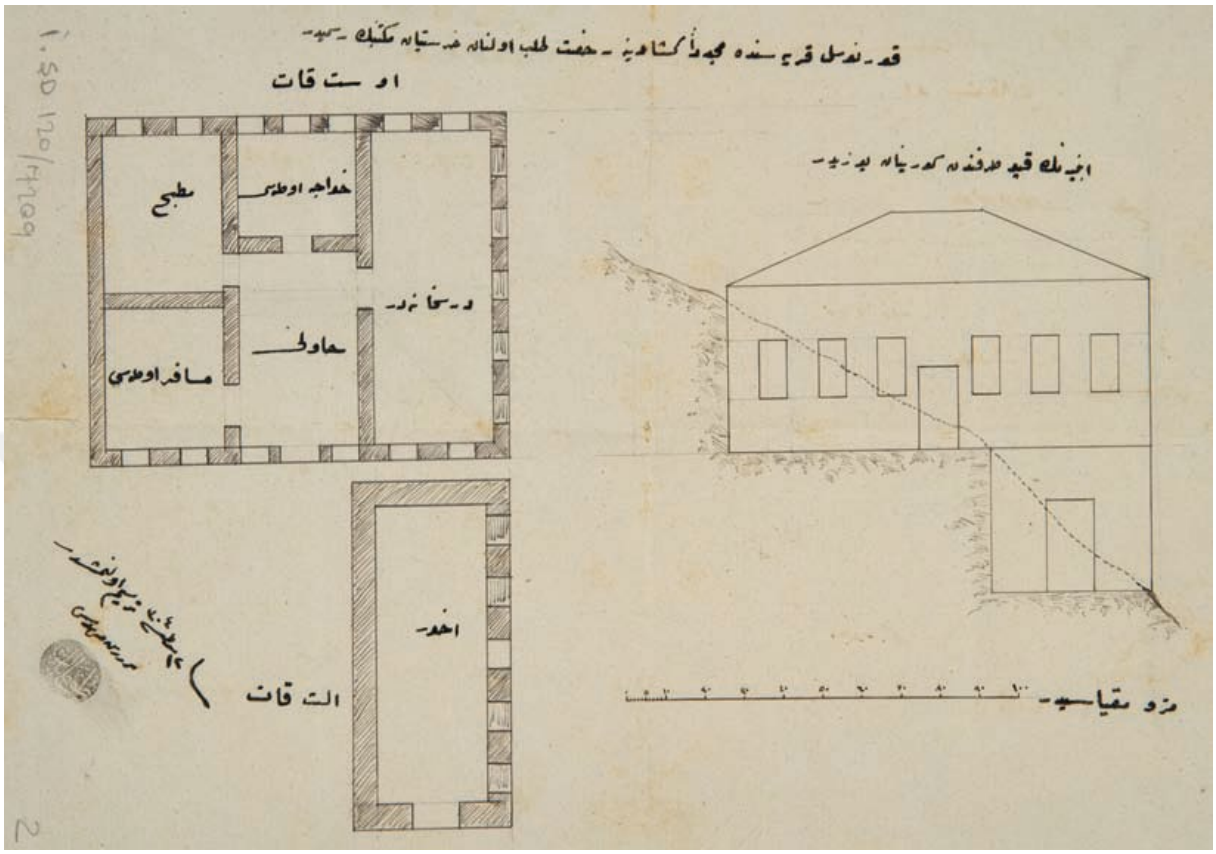

[266] BOA, i,şd, 120/7209

Ek 15. Prizrende İlkokul İnşaası[267]

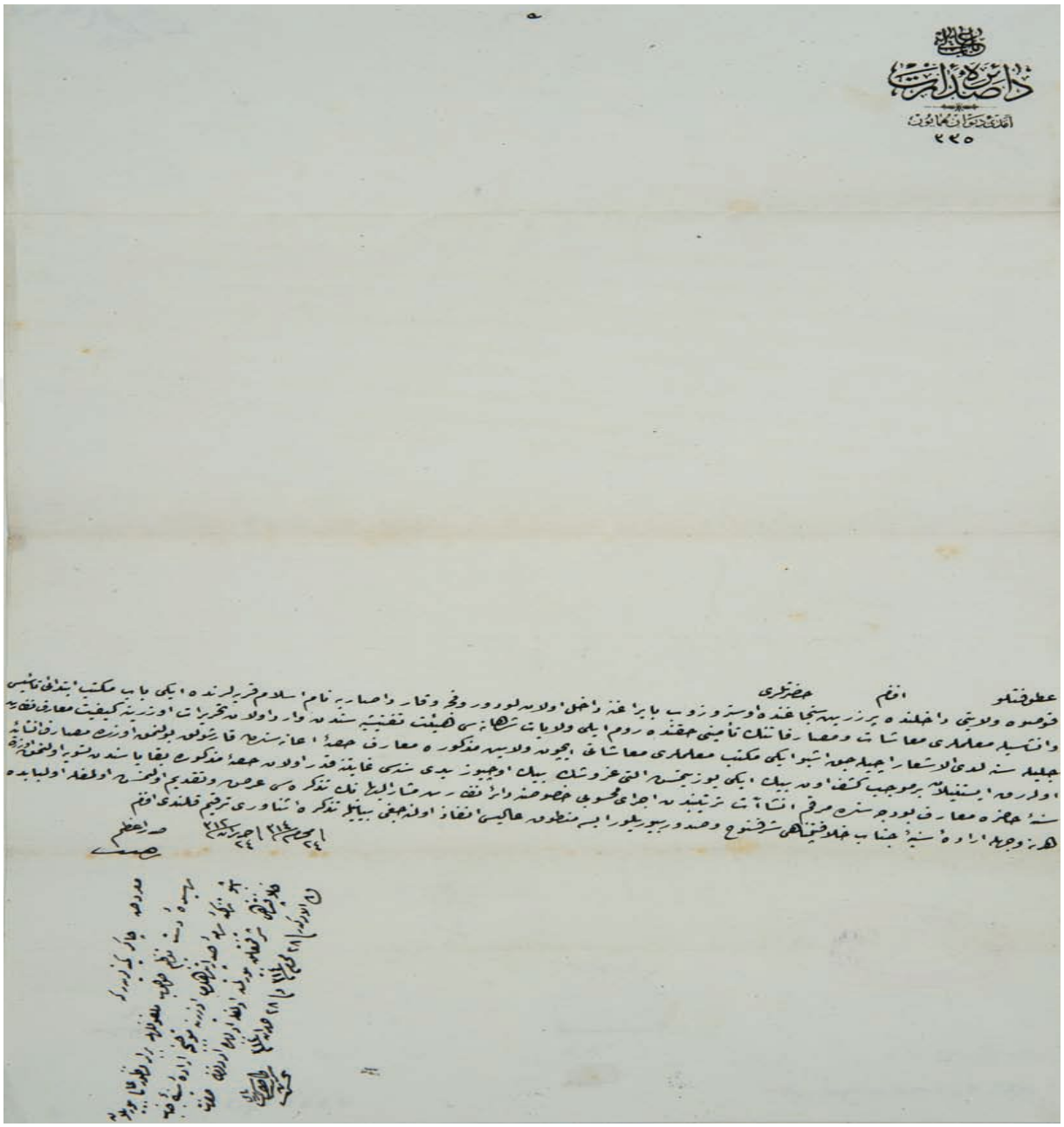

Prizren Sancağı'nın Lodorofça ve Kardasaryu isimli Müslüman köylerinde yapılacak olan Mektebi-i İbtidayilerin inşaat ve öğretmen masraflarının karşılanması konusunda gerekenin yapılması hakkında.

[267] BOA, i. MF, 1314. M/4

Ek 16. Prizrende Ortaokul İnşaası[268]

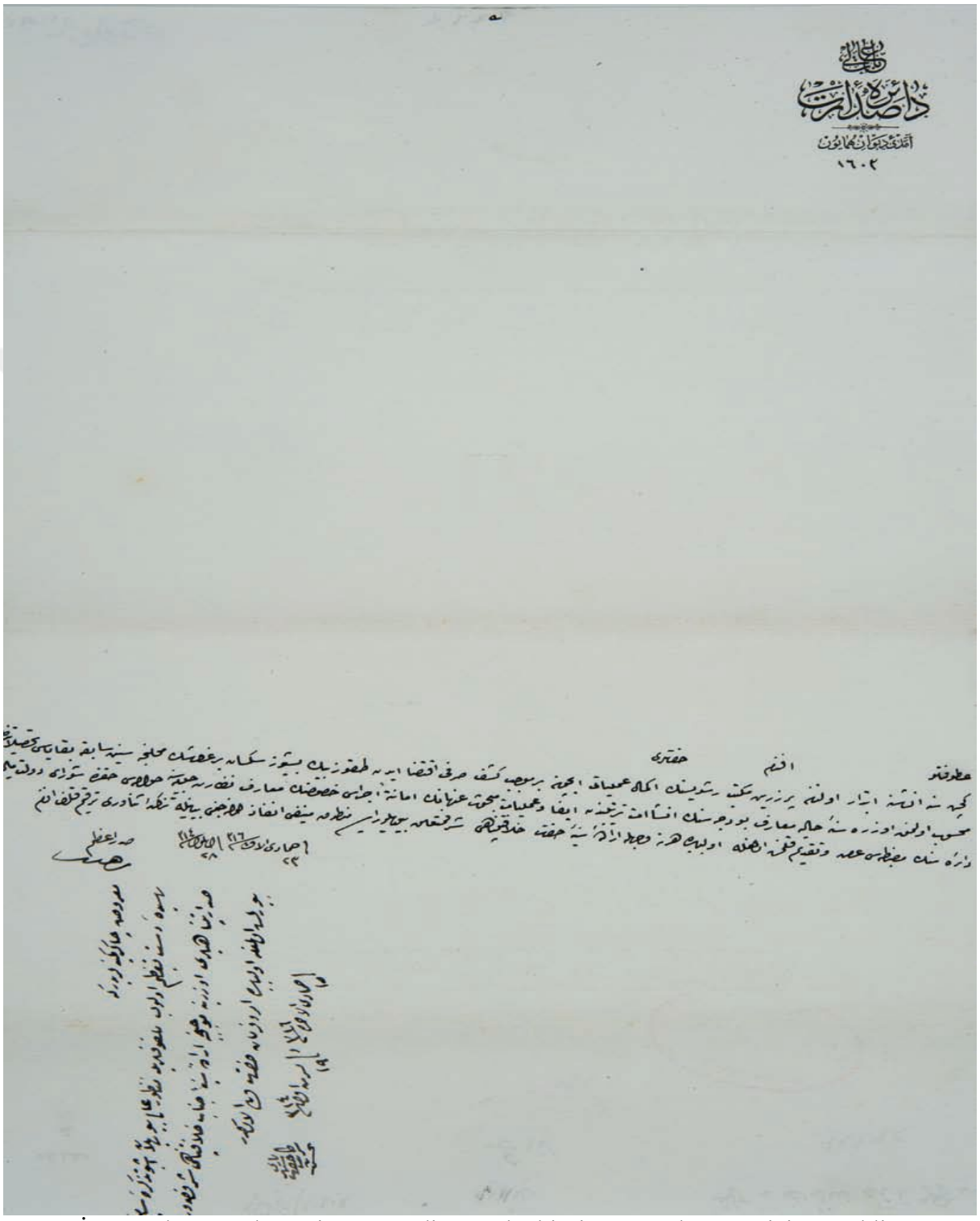

İnşaatı devam eden Prizren Rüşdiye Mektebi'nin tamamlanması için gerekli olan 9.581 kuruşun gerekli fonlardan sağlanması hakkında.

[268] BOA, i. MF, 1316 C./3

Ek 17. Prizrende İlkokul Tesisi[269]

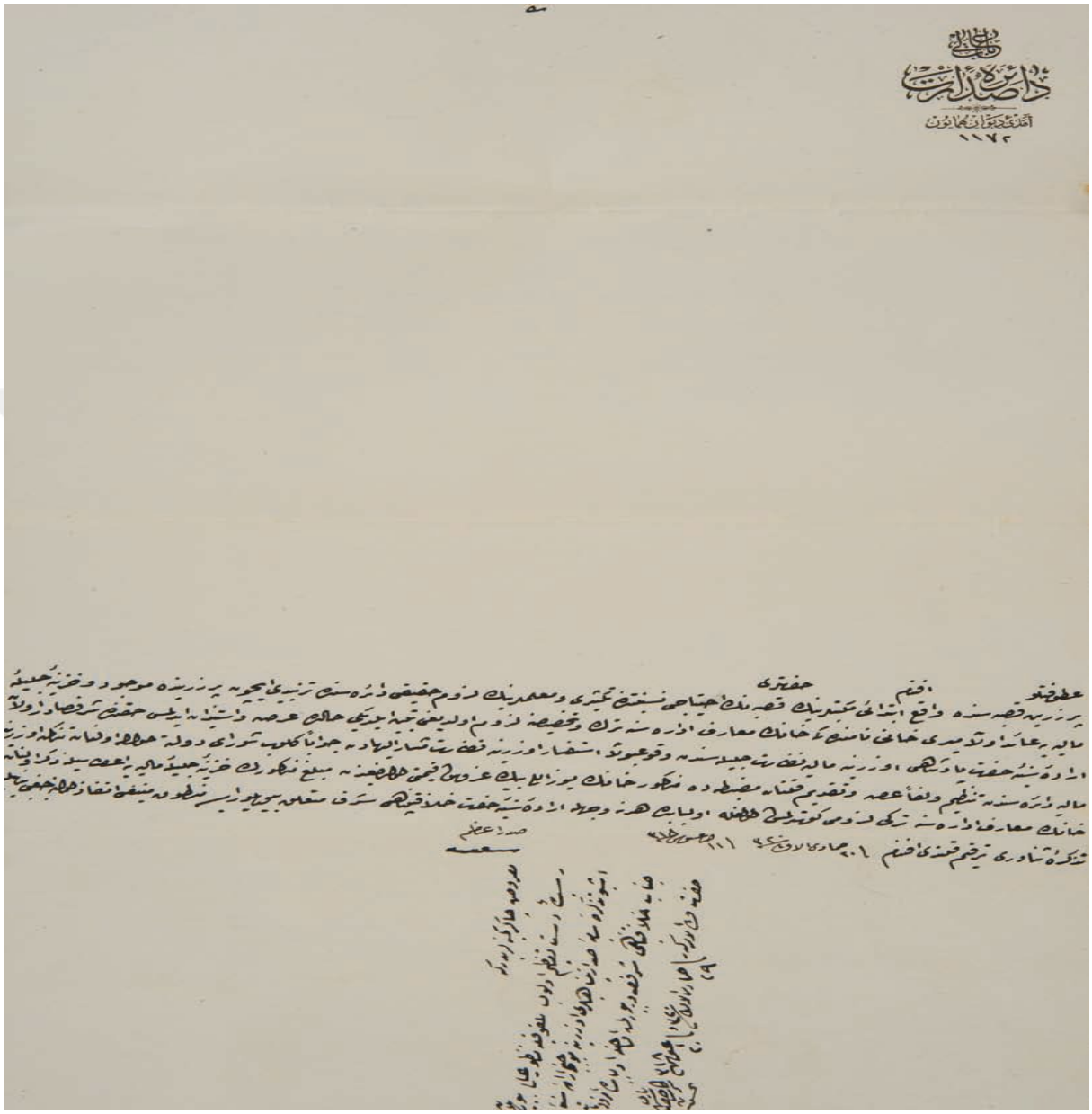

Prizen de ibtidai mektep ihtiyacının karşılanması için Prizren de mevcut hazineye ait Miri Han ismindeki binanın satın alınıp Maarif idaresine tahsis edilmesi hakkında.

[269] BOA, i. MF, 1320. Ca./5

Ek 18. Kosova Vilayetine 162 Adet Okul Açılması ve transkripti[270]

Padişahın tahta çıkışının yıldönümü sebebiyle resmi açılışı yapılcak olan 511 adet okuldan 162 tanesinin Kosova Vilayetinde olduğu hakkında.

[270] BOA, Y. MTV, 250/1

[Okulun Cinsi]	[Yer]	Aded-i Mekâtib
İbtidâiye	Dersaâdet'de	2
	Taşrada	
Mekâtib-i İdâdiyesi	Şam'da Tıbbiye-i Mülkiye	1
	Manastır'da Elbasan	1
	İşkodra'da Draç	1
	Kosova'da Prizren	1
Mekâtib-i Rüşdiyesi	Manastır'da Elbasan inâs	1
	Suriye'de Aclun	1
	Trablusgarb'da Cebel	1
	Ankara'da Yozgad	1
	Manastır'da küşâd olunacak mekâtib-i ibtidâiye	110
Mekâtib-i İbtidâiyesi	**Kosova'da küşâd olunacak mekâtib-i ibtidâiye**	161
	Selanik'de küşâd olunacak mekâtib-i ibtidâiye	50
	İşkodra'da küşâd olunacak mekâtib-i ibtidâiye	60
	Yanya'da küşâd olunacak mekâtib-i ibtidâiye	50
	Edirne'de küşâd olunacak mekâtib-i ibtidâiye	69
	Konya'da Sineson karyesinde	1
	[TOPLAM]	511